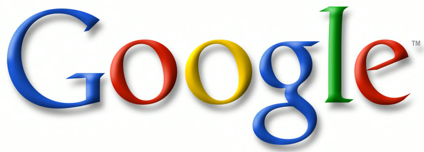

Google

UC-NRLF
$B 95 822

SOCIALE STUDIËN

UITGEGEVEN ONDER TOEZICHT VAN

MR. P. J. M. AALBERSE * * * * * I. 2.

MGR. DOUTRELOUX.

Het Arbeiders-Vraagstuk

met een inleiding

VAN

KAN. DR. CH. LUCAS.

Uitgave van de Uitgevers-Vennootschap »FUTURA"
LEIDEN — 1905.

EVULGETUR.

J. D. J. AENGENENT,

pr.

INHOUD.

INLEIDING, door Dr. Ch. Lucas 5
Levensschets van Mgr. Doutreloux 6
De Schoolstrijd 11
Het middelbaar onderwijs 14
Het weeshuis der Salesianen 16
De geestelijke belangen van 't Bisdom 22
Maatschappelijke werken 24
Toestand der arbeidende klasse 27
De redmiddelen 35
Den noodzakelijken invloed der Kerk 36
Plichten van den Staat 38
De plichten der patroons 40
De Vakvereeniging 42
De gevolgen 48
Besluit 50
Brief van Mgr. Victor Joseph Doutreloux aan de geestelijkheid van het bisdom Luik 55

Bijlagen.

Breve van Leo XIII aan den Aarts-Bisschop van Keulen 102
Rede van Leo XIII tot de fransche werklieden, 20 Oct. 1889. 104

Rede des Pausen tot de fransche werklieden, 19 Dec. 1891 . 108
Brief van Z. H. Paus Leo XIII aan Caspar Decurtins 111
Brief van Z. H. Paus Leo XIII aan Z. Em. Mgr. Di Rende nuntius in Frankrijk. 114
Brief van Z. Em. Kardinaal Guibert aan Z. H. Paus Leo XIII. 116
Antwoord van Z. H. Leo XIII aan Z. Em. Kardinaal Guibert . 117

INLEIDING.

Ik bad zoo even de getijden van het octaaf van Sint Hubertus, Bisschop en Stichter der stad Luik. Opvolger van Sint Lambertus, bracht hij, in 't begin der achtste eeuw, de heilige overblijfselen van den Bisschop-Martelaar naar Luik, welke stad zich weldra rondom dit graf ontwikkelde.

Ik vond in die getijden deze woorden:

„De rechtvaardige zal in eeuwige gedachtenis blijven. Hij, die overgegaan is tot de vreugde der Engelen, is waardig in 't geheugen der menschen teruggeroepen te worden. Gods woord zegt: loof den mensch niet, gedurende zijn leven; als zeide het: loof hem na het leven, verheerlijk hem na zijn verscheiden. Het is nuttiger de herinnering dan het leven te verheffen: hij die den lof verkondigt, wordt dan niet aangespoord door vleierij; hij wiens lof men verkondigt, wordt niet geplaagd door bekoring van ijdelheid."

Ik vervul een plicht van kinderlijke liefde en dankbaarheid door de herinnering van Mgr. Doutreloux terug te roepen in 't geheugen der menschen, door hem te verheerlijken na zijn dood. Verre van te vleien, wil ik

slechts de waarheid voorstellen en, zoo veel mogelijk, de feiten laten spreken.

Mijn doel is een korte schets te geven van zijn leven en dan, meer bizonder als inleiding tot zijn brief over de belangen van den werkmansstand, van zijn werking op maatschappelijk gebied.

I.

Levensschets van Mgr. DOUTRELOUX.

VICTOR JOSEF DOUTRELOUX werd geboren den 18en Mei 1837 te Chênée, nijverheidsplaats op een uur afstand van Luik.

Zijn vader stamde uit een oude familie van Stavelot, stad bekend door de beroemde abdij van Sint REMACLUS, en zijne moeder behoorde tot de familie SWENNEN van Hasselt. Gods voorzienigheid deed het kind dus ontspruiten uit een waalschen vader en eene vlaamsche moeder, daar het later als Bisschop van walen en vlamingen zou optreden.

De vader stierf in jeugdigen ouderdom en op de moeder drukte de last van de opvoeding der kinderen. Hoe zeer zij waakte om de onschuld harer kleinen te bewaren, blijkt uit het volgend feit, mij door Monseigneur zelf medegedeeld. De kleine VICTOR ging op school te Chênée; hij ontmoette daar makkers hem niet waardig, door de vrijheid hunner gesprekken. In zijn eenvoud verhaalde VICTOR aan zijne moeder wat hij gehoord had en oogenblikkelijk besloot deze voorzichtige vrouw haar kind aan 't gevaar te onttrekken. Zoo werd VICTOR gezonden naar Papenhoven, waar hij door den pastoor, broeder zijner moeder, tot de

eerste H. Communie voorbereid en tevens in 't Hollandsch onderwezen werd.

De humaniora-studiën voltrok VICTOR in het college van Herve; de philosophie in 't Seminarie van Sint-Truiden en de godgeleerdheid te Luik en te Rome. Hier bekwam hij den Doctorsgraad en werd den 23en Februari 1861 priester gewijd. Toen ik in 1895 met Monseigneur in de eeuwige stad verkeerde, was het een zijner vurigste verlangens de H. Mis op te dragen in de Kerk van Santa Maria Maggiore, in de Kapel waar het beeld door Sint LUCAS gepenseeld, bewaard wordt. Het was daar, dat hij in de innigste vreugde zijns harten voor het eerst het H. Misoffer aan God had aangeboden.

Den 18en Sept. 1880 schreef hij aan zijne geloovigen: „Voor eenige maanden hadden wij het geluk een onzer vurigste wenschen te vervullen. Het is ons gegeven geworden de stad Rome terug te zien; die stad zoo vol aantrekkelijkheden voor de katholieke harten en ons nog dierbaarder door de treffende herinneringen onzer opleiding tot den geestelijken stand en onzer priesterwijding."

Nauwelijks teruggekomen, werd de jeugdige priester in 1862 belast met de bestiering van het College van Sint QUIRINUS te Hoei. Mgr. de HARLEZ was eigenlijk de Bestierder van 't huis, doch toen reeds was zijn gezondheid dusdanig verzwakt, dat alle last op zijn medehelper drukte. „Ik begrijp niet, — zei mij dikwijls Mgr., — hoe ik het aldaar heb aangelegd om mijn werk te volbrengen: ik bestierde het College; ik gaf godsdienstles aan de leerlingen der Staatsnormaalschool voor onderwijzers; ik moest hier de orde handhaven, wijl de Overste er onbekwaam toe was; buitendien had ik nog op mij genomen het bestuur der Sint Josefsvereeniging ten gunste der werklieden."

Deze laatste herinnering bleef Mgr. steeds zeer aangenaam.

Hoe zeer de ijverige priester beantwoordde aan de verwachting zijner oversten, blijkt hieruit, dat in 1863 Mgr. DE MONTPELLIER hem tot Directeur benoemde van 't Seminarie van Sint Rochus, vruchtbaar oord voor de roeping der leerlingen tot het priesterschap.

In 1871 wijdde onze toenmalige Bisschop de kerk van Hamoir, in de nabijheid van Sint Rochus. De Directeur was natuurlijk onder de genoodigden. Op 't einde van 't feest, zeide Mgr. DE MONTPELLIER tot hem: „Mijn vriend VICTOR, ik benoem u tot President van 't Groot Seminarie van Luik." „Mgr. — antwoordde de Directeur bevend, — zoo iets kan ik niet aanvaarden; daartoe ben ik onbekwaam. Vergun mij ten minste over uw voorstel na te denken en u mijne bezwaren bloot te leggen." Zulks werd aangenomen; doch het antwoord op de bezwaren was: „Kom naar Luik."

In 1874 werd de President van het Seminarie Groot-Vicaris van zijn Bisschop. In 't begin van 1875 werd hij naar Rome gezonden om persoonlijk met PIUS IX eene zaak te bespreken; in werkelijkheid echter, om aan den Paus voorgesteld te worden als coadjutor of wijbisschop van Luik met recht van opvolging.

De Groot-Vicaris wist echter niet, dat zulks het plan was. Daags voor het feest van 't H. Hart van JESUS, werd hij door Mgr. DE MONTPELLIER ontboden; „wees zoo goed, sprak Mgr., morgen tot mijne inzichten het H. Misoffer op te dragen en kom mij dan spreken." Zulks gebeurde en dien morgen den 4en Juni 1875 vernam Mgr. DOUTRELOUX, dat hij door PIUS IX tot wijbisschop met recht van opvolging benoemd was. „En nu, zei Mgr. DE MONTPELLIER,

is het onnoodig weerstand te bieden. Ik ben in het bezit van den Brief des Pausen en ik verwacht het Kapittel om het groot nieuws mede te deelen."

Wat er omging in de ziel van den Wijbisschop vinden we in zijn brief aan zijn ambtgenoot Mgr. BOGAERTS:

„Toen gij mij voor eenige dagen zeidet, dat Mgr de Bisschop er aan dacht zich te doen helpen, begreep ik goed welke hulp gij bedoeldet, maar ik was ten verste verwijderd van de gedachte, dat mij zulks kon betreffen. Op den feestdag van het H. Hart, ten gevolge van een brief 's avonds te voren uit Rome ontvangen, heeft Monseigneur mij geroepen, om mij dit schrikwekkend nieuws mede te deelen; ik was, en meer en meer ben ik, door vrees bevangen. Zie toch, Monseigneur, in welken toestand ik mij bevind! O, ik smeek u, bid voor mij. Mijne onbevoegdheid en mijne onwaardigheid zijn klaarblijkelijk, nochtans ben ik verschrikt ze niet inniger te gevoelen, wanneer ik mij herinner wat talrijke heiligen in dergelijke omstandigheden gedacht en gedaan hebben."

„Om aan te nemen, heb ik mij moeten beroepen op de beginselen van het geloof omtrent de gehoorzaamheid en de onderwerping in de handen der oversten."

„Verleden jaar hebt gij mij gerust gesteld, zeggende dat ik zoo kon handelen; ik denk dat gij mij nu geen anderen raad zult geven. Nochtans zoo gij meent, dat ik roekeloos handel, wanneer, ingezien de zwaarte van den last, ik de opwerpingen verwijder, die in mijn geest opkomen, omtrent al hetgeen mij ontbreekt aan deugden, wetenschap en allerlei bevoegdheid, om volgens dien regel mijn geweten te vormen, o zeg het mij rondborstig en ten spoedigste! Het zou nog tijd zijn om noch mij, voor de eeuwigheid, noch de anderen in gevaar te stellen."

10

„Bij deze redeneering, steunend op het geloof alleen, heb ik een gebed gevoegd dat ik reeds verleden jaar deed [1]; ik heb onzen goddelijken Meester gesmeekt mij uit deze wereld weg te nemen, indien, door een misplaatst betrouwen in mij zelven, ik mij bedroog in de onderwerping aan hetgeen van mij gevraagd wordt."

„En nochtans vraag ik mij nog af of dit gebed werkelijk eene reden is om mij gerust te stellen? Kan ik met zekerheid gelooven dat, zoo ik aanneem niettegenstaande mijne angsten, ik nog zou verdienen, dat God mijne roekeloosheid herstelle door het offer mijns levens aan te nemen?"

„Het officieel bericht zal binnen kort verschijnen; de H. Vader wil in het consistorie op 't einde van deze maand tot de preconisatie overgaan. O mijn God! moeten dan die woorden: preconisatie en consistorie mij betreffen!"

„Monseigneur vergeef mij die uitstorting van mijn arm hart, zoo zeer beladen; van mijne ziel, zoo zeer bezorgd. Uw medelijden, gevoegd bij de liefde, waarmede gij mij vereert, zal mij, zonder twijfel, in de hoogste maat, de hulp uwer gebeden en raadgevingen verzekeren. Meen echter niet, dat ik ter neer geslagen ben; neen, het is niet de neerslachtigheid, die mij overstelpt, maar iets heel anders en veel redelijkers; en gij, die van nabij gezien hebt welke de last eens Bisschops is en de hoedanigheden welke hij vordert, gij moet begrijpen, wat ik gevoel."

„Tot wederziens, Monseigneur, ontvang de hulde mijner eerbiedige en zeer diepe toegenegenheid."

„Uw zeer ootmoedige en zeer verkleefde ambtgenoot

V. Doutreloux,

Groot-Vicaris."

---

[1]) In 1874, bij zijne benoeming tot Generaal-Vicaris.

II

Dusdanig waren de uitingen dezer Godvreezende en volmaakte ziel, op dit plechtig oogenblik!

Kan men meer verheven gevoelens uitdrukken? Stralen niet de ootmoedigheid en heiligheid uit alle woorden? Ook kon Mgr. DE MONTPELLIER aan Mgr. BOGAERTS schrijven: „De H. Vader, in een zeer vleienden brief, bericht mij, dat op zijn bevel, het proces, noodig tot de benoeming van mijn coadjutor, aanstonds moet begonnen worden. Mijn arm slachtoffer is bewonderingswaardig geweest door ootmoed en eenvoud. Bid opdat God zijn werk ondersteune."

Wanneer de boom in de lente heerlijk bloeit, dan mag men talrijke en schoone vruchten verwachten, al is het dat door koude of wind ook niet alle vruchten tot volle ontwikkeling of rijpheid komen.

Zoo was het bisschoppelijk leven van Mgr. DOUTRELOUX. Gedurende drie jaren stond hij, aan de zijde van Mgr. DE MONTPELLIER, als Wijbisschop en als President van het Seminarie. Hij bezocht talrijke parochiën en zijne aankomst was de gelegenheid van de geestelijke vernieuwing van 't geloovig volk.

De Schoolstrijd.

Mgr. DE MONTPELLIER ontsliep den 24en Augustus 1879. „Ik kan, — zoo sprak hij op zijn lijdenssponde, — voor God verschijnen, zonder voor de toekomst van dit Bisdom te vreezen. Gij weet aan welke handen ik het toevertrouw.... De grootste genade, die God mij verleend heeft, is aan zulk een offervaardigen herder het volk, dat Hij onder mijn herdersstaf vereenigd had, na te laten."

12

Daar stond nu de jeugdige Bisschop te midden van het gewoel en de gevaren van den strijd: de liberalen hadden de wet van 1842, op het lager onderwijs, afgeschaft, en in October zou de nieuwe wet, bekend als ongelukswet, omdat zij den godsdienst uit de opvoeding verbande, toegepast worden.

Om de zielen der kinderen en het geloof van ons katholiek land te redden, hadden de Bisschoppen de priesters verplicht in alle parochiën, met de hulp en ondersteuning der leeken, eene vrije, lagere, katholieke school te openen. En het wonder werd verwezenlijkt: als op een tooverslag verrezen de scholen uit den grond en het vrije, katholieke onderwijs werd het deel van 't overgroot getal der kinderen.

Den 20en December 1879 schreef Mgr. aan zijne priesters: „Op de stem en onder de leiding der Bisschoppen, handelende in volmaakte eensgezindheid met den H. Stoel, hebben de priesters, geholpen door de edelmoedigheid der rijke familiën, door den steun der burgerij en door den penning der armen, overal katholieke scholen doen verrijzen, waar het opkomend geslacht van de goddeloosheid zal verwijderd zijn en de weldaden ontvangen van het goddelijk geloof, dat den vrede en het geluk der huisgezinnen verzekert, de orde in de samenleving handhaaft en den mensch naar zijne eeuwige bestemming leidt."

„Kan ik God niet genoeg bedanken voor de hulp, ons door zijne Voorzienigheid tot dit reuzenwerk geschonken, U ook kan ik niet genoeg gelukwenschen over den heerlijken bijval, die uwe moeiten beloond heeft."

De zielenijver echter is als het vuur, dat nooit zegt: het is genoeg. Daarom schreef Mgr. in dienzelfden brief:

„Veel blijft er nog te doen! Men moet nog een groot getal scholen stichten.... wij moeten de toekomst der

gestichte scholen verzekeren: zij moeten verbeterd worden onder het opzicht van het onderwijs en de opvoeding; men moet meer en meer het vertrouwen der families winnen, om het getal der schoolkinderen te doen stijgen. Zulks vordert overvloedige geldmiddelen, die wij zonder uitstel moeten zoeken."

Hoe zeer de priesters en het geloovig volk aan den oproep van hun Bisschop beantwoordden, blijkt uit het feit dat, volgens de getuigenis van Mgr., meer dan eens uit zijn mond gehoord, het Bisdom Luik van 1879 tot 1884, ieder jaar een millioen frk. ten beste gaf voor 't onderhoud der vrije lagere scholen.

Zoo was de eerste en de grootste weldaad, eene christelijke opvoeding, aan het volk verzekerd.

Ook mogen wij met rechtmatige fierheid herhalen de woorden van Leo XIII in 't Consistorie van den 20en Augustus 1880. Sprekende van de Belgische Bisschoppen in den schoolstrijd en van hun kloek beleid in de stichting der vrije scholen, zegt Hij: „Het is de schitterende eer der Belgen zich met een weergaloozen spoed tot dit uitmuntend werk geleend te hebben. Zij hadden het voorgevoel van 't gevaar uit deze wet voor den godsdienst ontsproten; niets hebben zij willen sparen om hun voorvaderlijk geloof te bewaren, en dit besluit hebben zij met zulk vuur verwezenlijkt, dat de glans hunner werken en de grootheid hunner opofferingen de bewondering verwekten van allen die ze hebben leeren kennen."

Dat zulks gepaard ging met groote moeilijkheden, wie kan daaraan twijfelen? Het liberaal ministerie bleef niet werkeloos en hard verslagen in zaken van onderwijs, trachtte het zich in andere sferen te wreken. De ver-

volging in de tijdelijke belangen van den eeredienst was dusdanig, dat Mgr. elken morgen met vrees de talrijke brieven opende die, onder Bara's bestuur, op het Bisdom regenden en duizende moeilijkheden verwekten.

Mgr. stond pal en antwoordde met kalmte en diepe kennis aan de willekeur des Ministers.

Het middelbaar onderwijs.

Had in België het lied herklonken: „zij zullen haar niet hebben, de schoone ziel van 't kind," de jongelingen der burgerij en van het volk werden niet vergeten.

Wat Mgr. DOUTRELOUX deed voor 't middelbaar onderwijs, te midden van den schoolstrijd, is een welsprekend bewijs van zijn ijver, van zijn vertrouwen op Gods Voorzienigheid, en van zijne liefde voor alle standen der samenleving.

In 1881 stichtte hij de Colleges van Sint HADELINUS te Visé, prov. Luik, en van Sint Michaël te Bree, prov. Limburg.

In 1882 deed hij het schoon College van Sint JOSEF te Hasselt en het Instituut van Sint JOSEF te Dolhain verrijzen.

In 1883 bouwde hij het College van Sint LAMBERTUS te Peer.

Eindelijk in 1893 werd de stad Tongeren verrijkt met het College Onzer Lieve Vrouw.

Gods voorzienigheid stond hem zichtbaar bij om deze grootsche werken tot stand te brengen. Ik geef als

bewijs twee feiten, waarvan ik oor- of ooggetuige geweest ben.

In 1882 waren de lagere en middelbare school van Dolhain in opbouw. Mgr. had geldgebrek. Hij ontving zekeren morgen eene weldoenster, die hem zeide: „Mgr., met het bouwen van al die scholen moet gij zeker in verlegenheid zijn. Zeg mij wat hebt gij nu noodig?" — „Mevrouw antwoorde Mgr., ik durf het u niet zeggen." — Zijn dertig duizend frk. voor heden voldoende?" — „Zie, Mevrouw, dat is nu juist de som die ik heden noodig heb, voor 't College van Dolhain. God zegene u."

In 1895, in October, was ik met Mgr. voor de toediening van 't H. Vormsel, te Tongeren. Het College was onder dak en men wilde het stellen onder het patroonschap van Sint AMANDUS, gelijk het College door de Josefieten aldaar voor eenigen tijd geopend, doch gevallen.

Mgr. wist dat dit zijn laatste College zijn zou; het was zijn lieveling en hij wilde een schoon gebouw. Had de stad Tongeren voor 70.000 frk. onderschreven, Mgr. had beloofd, voor den bouw, 80.000 frk. te betalen. Op bovengenoemden datum, zei mij Mgr. 's avonds voor het Vormsel: „Kom, laten we ter kerke gaan en onzen Lieven Heer bezoeken." Na het bezoek aan 't H. Sacrament, knielde Mgr. eenige oogenblikken voor het beeld Onzer Lieve Vrouw, dat hij in 1890, in naam des Pausen, gekroond had onder den titel van Oorzaak onzer blijdschap.

Toen wij de kerk verlieten, sprak Mgr.: „Ik heb aan de Moeder Gods gezegd: ik offer u het laatste College op, dat ik stichtte. Ik stel het onder uwe hoede. Het zal uw naam dragen. Neem het aan en toon mij zulks, door mij de 36.000 frs. te bezorgen, die ik nog betalen moet."

Wij kwamen die week Donderdagsavonds te huis. Vrijdags kwam eene gift van 10.000 frk. van een onbekende. Andere giften volgden en met zulken spoed dat Mgr. mij vermaande: „Stuur niet te spoedig het geld naar den aannemer. Men zou te Tongeren gelooven, dat ik rijk ben."

Ieder keer als er een gift kwam, legde Mgr. het geld in den spaarpot van 't College en zeide mij: „ik heb weer iets ontvangen. O. L. Vrouw is mij nog maar zooveel meer schuldig."

Zes maanden later was het College betaald.

Het weeshuis der Salesianen.

Aan den voet der heuvelen, die ten zuiden de stad Luik omsluiten, verrijst een grootsch gebouw dat den hoek vormt en zich langs twee straten wijd uitstrekt. Het is het weeshuis van Sint Joannes Berchmans of de vakschool der Salesianen, Kloosterlingen van Don Bosco.

Treedt binnen. Gij ontmoet er een zeker getal priesters, talrijke kloosterlingen, twee honderdvijftig leerlingen.

In 't midden der ruime speelplaats rookt de smederij, waar een aantal jeugdige werklieden door een bekwamen meester in 't kunst-smeden onderwezen worden.

Richt u nu rechts van de smederij en treedt in 't gebouw waar in een zaal, een twintigtal schaafbanken den jongen timmerlieden gelegenheid bieden knappe werklui te worden. Steekt in een jongen meer dan een timmerman, hij zal onderwezen worden in 't teekenen, het boetseeren, het beeldhouwen.

Beklimt de trap. Boven de zaal bevindt zich een

tweede werkplaats waar, onder het wijs bestuur van een drietal vakmannen, talrijke jongens tot kleermakers gevormd worden. Werken zij dapper voor al hetgeen voor het huis noodig is, ook voor de buitenlui zijn ze gereed alles pas en klaar te maken.

In een anderen vleugel van het gebouw hoort men het geluid der drukpers. Boeken, geschriften, aankondigingen, in dezelfde of velerlei kleuren, loopen er van stapel en bereiden het werk der talrijke boekbinders, die in eene andere werkplaats bezig zijn.

Ook de schoenmakers en -lappers hebben hun handen vol werk om aan 't vroolijk volkje, dat gaarne speelt en veel verslijt, steeds gave voetzolen te bezorgen.

Ziet nu op de speelplaats. Talrijk zijn ze die, door hun zwarten boezelaar, van de andere werkjongens, onderscheiden worden. Het zijn de studenten, die door God geroepen tot den priesterstand of het kloosterleven, hier hunne studiën voortzetten.

Daalt eindelijk langs de breede steenen trap links naar onder en treedt de kerk binnen. Grootsch, heerlijk gebouw, toegewijd aan de H. Maagd Maria, Bijstand der Christenen. Hoog stijgen de gewelven. Zij rusten op rijkgesierde ijzeren kolommen die, boven de zijbeuken, voor de jongens gaanderijen vormen, terwijl er onder veel ruimte is voor de geloovigen van de buurt.

Van waar komt dat gebouw?

Van waar die verhevene en nuttige instelling, die geen ander doel heeft dan verlatene kinderen of weezen op te nemen en ze te bewaren of te hervormen tot volmaakte Christenen, tot bekwame vakmannen en werklieden, ja tot priesters indien God „den onbedeelde van de aarde wil verheffen en van uit het slijk den arme

doen opstijgen om hem te plaatsen onder de prinsen van zijn volk?"

Van waar deze inrichting?

Uit het liefdevol en medelijdend hart van Mgr. Doutreloux.

Luisteren wij naar zijne woorden. Den 3en Februari 1888 schreef Mgr.: „De arme weesjongens zijn, voor hunne tijdelijke en geestelijke toekomst, aan vele gevaren blootgesteld. Bestaan er kloosters voor de weesmeisjes, in het Bisdom en in de meeste provinciën van België bestaan er geen voor de weesjongens.

„Sedert lang zijn wij daarover bezorgd en sedert lang vragen wij dagelijks in onze gebeden, als eene kostbare genade, dat de Heer ons geve in deze groote nooddruft, die ons edelmoedigst medelijden verdient, te voorzien.

„Welnu God heeft in onze dagen een man, een heiligen priester verwekt, om de apostel der liefde te zijn, voor deze ongelukkige kinderen; hij heette Don Bosco en woonde te Turijn. Zonder andere middelen dan zijne vurige liefde en zijn betrouwen op de goddelijke Voorzienigheid, heeft hij, binnen minder dan veertig jaren, in alle werelddeelen, meer dan twee honderd huizen geopend, waar de weesjongens ontvangen, christelijk opgevoed en in een ambacht onderwezen worden. Zijn er onder hen welke God — die gaarne zijne bedienaren onder de nederigen en kleinen kiest — tot den priesterstand roept, zij worden er zorgvuldig en waardig toe voorbereid."

„Uit deze huizen zijn honderd duizenden goede en eerbare christene werklieden voortgekomen en meer dan zes duizend priesters en zendelingen."

„Wij wisten zulks en daarom hadden wij voor zeven jaren — in 1881 — het plan aan onze weesjongens de

onschatbare weldaad te bezorgen in een huis der Salesianen [1]) opgevoed te worden."

In 1884 had Don Bosco voor het eerst aan Mgr. beloofd, dat de Salesianen naar Luik zouden komen: „Op den feestdag van O. L. Vrouw, Bijstand der Christenen, in 1884, — zoo schrijft Mgr. den 1en Mei 1890, — hebben wij van Don Bosco de eerste belofte ontvangen, dat hij weldra te Luik een huis zijner Congregatie zou openen: dien zelfden dag hebben wij, in haar heiligdom van Turijn, met een volmaakt betrouwen de uitvoering van het werk dat zij begonnen heeft, toevertrouwd aan de handen dezer goede Moeder, dezer alvermogende Koningin. Voortdurende bewijzen toonen ons, dat zij zich gewaardigd heeft ons te verhooren."

De belofte in 1884 gedaan, werd vernieuwd in 1887. Geheel onverwacht en als had hij het voorgevoel van den naderenden dood van Don Bosco — vertrok Mgr. in December 1887 naar Turijn. Hij kwam er den zevende aan en hernieuwde zijne vraag. Don Bosco had gebrek aan priesters voor de nieuwe stichting. In den nacht weende en bad Don Bosco veel en op het feest der Onbevlekte Ontvangenis van Maria „hadden wij, — zegt Mgr., — de onuitsprekelijke vreugde uit den mond van den H. Vincentius a Paulo onzer eeuw te vernemen, dat onze wensch verhoord was."

In 1890 werd met de grootste plechtigheid de eerste steen van het weeshuis gewijd door den Apostolischen Nuntius.

„Nooit, — zoo schrijft Mgr., — hadden wij de hand durven

---

1) De kloosterlingen van Don Bosco heeten aldus naar Sint Franciscus Salesius, hun patroon.

slaan aan zulk eene groote onderneming, indien de goddelijke Voorzienigheid, na ons de eerste gedachte gegeven te hebben, ons niet had doen inzien, door eene wonderbare bescherming, dat wij handelden volgens hare inzichten. Dit blijkt uit het feit dat, zonder eenige geldmiddelen op het oogenblik, dat wij het plan opvatten, en zonder een beroep gedaan te hebben op de milddadigheid — buiten den brief van 1888 — wij nu reeds in staat zijn — niet om geheel het plan te verwezenlijken — maar een gedeelte, dat reeds veel goeds zal tot stand brengen."

Daarna zegt Mgr., dat hij twee hectaren grond gekocht heeft in een gedeelte der stad, door werklieden bewoond, om hun later eene Kerk te bezorgen, bediend door de Salesianen, vrienden der werklieden, toegewijd aan hun geestelijk en tijdelijk welzijn.

Ik heb bij de hand de lijst der ontvangsten en uitgaven. Ik deel ze mede tot stichting der lezers.

Van den 3en April 1888 tot den 22en April 1896, ontving Mgr. de som van 906.529.98 frs.

Vanaf April 1889 tot den 23en April 1896 gaf Mgr. uit voor de gebouwen en voor de Kerk O. L. Vrouw: 927.845.70 frs.

Ziet daar wat de liefde en het betrouwen op Gods Voorzienigheid kunnen tot stand brengen.

Den 16en Juli 1894 werd de nieuwe Kerk — door Mgr. en zijne priesters gebouwd — aan God toegewijd. „Die Kerk, — schreef Mgr. den 2en Juli 1894, — zal het gedenkteeken wezen onzer kinderlijke liefde tot de H. Maagd en van ons grenzenloos betrouwen op hare moederlijke goedheid en haar alvermogen; zij zal een voortdurende smeeking wezen, die de bescherming en den zegen van

Maria, hulp der Christenen, afroept over ons, over ons herderlijk ambt, over de ons toevertrouwde zielen, over hetgeen wij gedaan hebben of nog zullen doen om het geloof en de christene zeden te bewaren, om, onder de leiding van den Stedehouder van Jezus Christus op aarde alle dwalingen te bestrijden, die de burgerlijke en geestelijke belangen der samenleving met zoo veel gevaren bedreigen."

Eenige jaren later werden de gebouwen nog vergroot en toen zich, eenigszins buiten Mgr. om, een bestuur vormde tot voltrekking der werken, zei Mgr. tot mij: „zulks is voor mij vernederend, doch ik neem het aan uit liefde tot God."

Zijne liefde had gaarne persoonlijk alles bestierd en voltooid.

Wellicht heb ik wat veel geschreven over het werk der Salesianen. Men neme het mij niet euvel. Het was het lievelingswerk van Mgr.; hij beminde de kinderen van dat huis met een vaderhart. Van de vorming dier bekwame Christenwerklieden verwachtte hij de kostbaarste vruchten voor de hervorming van den werkmanstand. Ook had hij het geluk kort voor zijn dood de eerste priesters uit dit gesticht te wijden.

In die voorliefde deelde ook de inrichting, te Luik gekend onder den naam van *Sint Lucas' school.* In 1880 door Mgr. DOUTRELOUX gesticht, wordt zij bestierd door de Broeders der Christelijke scholen en streeft ernaar bekwame teekenaars, beeldhouwers, schilders en bouwmeesters te vormen.

Die school — welke meer dan vier honderd vijftig leerlingen telt — beantwoordde aan het ideaal van Mgr.:

brave Christenen, maar tevens bekwame werklieden, vakmannen, ja kunstenaars te vormen.

De geestelijke belangen van 't Bisdom.

Ik wil hier slechts, heel in 't kort, eenige feiten aanhalen welke getuigen van de liefde tot God en van den onvermoeibaren zielenijver, die Mgr. Doutreloux bezielden.

Ik gaf in 't begin een schets van de gevoelens van Mgr. bij zijn Bisschopswijding. Na zijn dood vond ik zijn laatste besluiten, die ons het diepste zijner ziel doen aanschouwen. „Ik moet, — zoo schreef hij, — mij innig er van doordringen en mij dagelijks herinneren, dat God mij geschapen heeft en mij voor Hem geschapen heeft. Beantwoord ik aan dit doel door de verloochening — die mij belet mij zelf in wat het ook zij te zoeken — dan zal ik mijn laatste doeleinde, mij door Gods goedheid geschonken, het eeuwig geluk in Zijn bezit in den hemel, bereiken."

„Mijn goddelijke Verlosser heeft mij die zelfverloochening geleerd door zijn voorbeeld, door zijne woorden."

„Om te weten wat de zelfverloochening vordert, moet ik mijne rede, mijn geloof, de voorbeelden van mijn Verlosser en van de Heiligen raadplegen."

„Ik ben onder dat opzicht verlicht geworden; geheel mijn leven moet ik de herinnering van dat licht bewaren; het zal voor mij een bron wezen van vrede, sterkte en verdiensten; het zal mij helpen om mij en de anderen te bestieren, om mijn ambt te vervullen volgens Gods inzichten en tot zijne eer."

Een goede boom kan geen slechte vruchten voortbrengen, zegt het Evangelie.

Wel wetend dat het geestelijk heil van 't volk van den priester afhangt, was Mgr. ten zeerste bezorgd voor hunne heiliging.

Vroeger ten minste alle drie jaren, onder Mgr. DOUTRELOUX, alle twee jaren, werden de priesters verplicht zich in de afzonderingen op hunne volmaaktheid toe te leggen. Mgr. kwam dan tot zijn priesters spreken en gaarne stelde hij de woorden voor van den H. PAULUS: „Laten wij ons in alles gedragen als de afgezanten van God: in veel geduld, in de beproevingen, in de noodwendigheden, in de zuiverheid, in de wetenschap, in de langmoedigheid, in zoetheid, in den H. Geest, in ongeveinsde liefde."

Zelf gaf hij hun het voorbeeld aller deugden. Wij waren reeds getuigen van zijn grenzenloos betrouwen in de Moeder Gods. Zijne godsvrucht tot Jesus in 't H. Sacrament was zoo zeer bekend dat, na den dood van Mgr. MERMILLOD, het bestuur der Congressen ter eere van 't H. Sacrament hem tot Voorzitter koos. Zoo had hij het geluk, niettegenstaande zijne dagelijksche bezigheden, de Congressen voor te zitten in 1892 te Antwerpen, in 1893 te Jerusalem in 1896 te Reims, in 1897 te Paray-le-Monial, in 1898 te Brussel, in 1899 te Lourdes en zijne laatste gedachten waren voor 't Congres van Angers dat, eenige dagen na zijn dood, den 4en Sept. 1901, geopend werd.

Zoet was hem ook de herinnering, dat hij in 1890 het beeld der H. Maagd te Tongeren, in 1892 het beeld der Moeder van Barmhartigheid te Verviers, in 1896 onze Lieve Vrouw van La Sarte en in 1898 het beeld der Moeder Gods te Cortenbosch, in naam des Pausen had mogen kronen.

Wij zagen wat Mgr. deed voor het onderwijs. Gods zegen rustte dusdanig op dit werk dat het getal studenten, tot het priesterschap geroepen, bijna verdubbelde. Hij wijdde meer dan duizend priesters.

In 1879 waren er honderd twaalf studenten in 't Groot

Seminarie: in 1901 was hun getal gestegen tot honderd zes en zeventig.

Mgr. wijdde gedurende het kwart eeuw van zijn Bisschopsambt honderd zestig kerken. Wil men nadenken welke moeite het kost een kerk te bouwen, te vergrooten of te herstellen, men zal bevroeden welken ijver de priesters van 't Bisdom bezielde. Hij richtte 29 nieuwe parochiën op en deed door 't Staatsbestuur 69 kapelaansplaatsen erkennen.

Ook de kloosters namen in tal en bloei toe en een der laatste werken van Mgr. was de inzegening van twee huizen bestemd tot heiliging der werklieden en der werkmeisjes.

Deze huizen worden bestierd door de Eerw. Paters Jesuieten; daar komen de werkende klassen beurtelings eenige dagen doorbrengen tot heiliging der ziel en tot gelatenheid in levenswederwaardigheden.

Wij willen ons hierbij beperken, om meer bizonder te spreken van de werking van Mgr. Doutreloux op maatschappelijk gebied.

II.

Maatschappelijke werken.

Alwie God bemint zal niemand van zijne liefde uitsluiten. „Alwie zegt: ik bemin God, doch zijn broeder haat, is een leugenaar. Hoe immers kan hij, die zijn broeder, dien hij ziet, niet bemint, God beminnen, dien hij niet ziet?" (1 Joann. IV, 10).

Is het nog noodig te bewijzen, na hetgeen wij gezegd hebben, dat niemand uitgesloten was van de liefde van

Mgr. DOUTRELOUX. Zelfs diegenen, welke zijne zienswijze niet deelden, waren het voorwerp eener bizondere toegenegenheid. Ik heb wel eens stoutmoedig aan Mgr. gezegd, dat hij hard was voor zijne vrienden, en als ik er soms bijvoegde: deze of gene is uw betrouwen niet waardig, dan verwees Mgr. mij naar het gebod der liefde.

Mgr. had al zijne diocesanen lief; hij had echter eene voorliefde voor de geringeren, voor de kleinen, voor den werkman.

Waarom?

Wanneer men de liefde tot den naaste regelt volgens het licht des geloofs, dan zal men altijd zijne voorliefde schenken aan hen, die het meeste hulp behoeven.

Iemand beminnen, zegt Sint THOMAS, is hem het goede, het geluk wenschen, en, zooveel het van ons afhangt, hem dat goede, dat geluk bezorgen. Zij dus, die met de aardsche goederen het minst bedeeld, zij die van het geluk het verst verwijderd zijn, moeten het eerste voorwerp onzer liefde, dus ook onzer toewijding wezen.

Zegt de Zaligmaker niet: laat de kleinen tot mij komen en wilt ze niet beletten? Aan de hulpeloozen waren de liefkoozingen voorbehouden.

Voegt daarbij, dat de werklieden — en wij hebben hier meer in 't bizonder den werkenden stand der groote nijverheidsplaatsen voor oogen — aan het grootste gevaar, aan de meeste verleidingen zijn blootgesteld; dat zij eens verleid en in den schrikwekkenden stroom van 't socialismus medegesleept, geheel de maatschappij en al haar instellingen, de Kerk niet minder en 't zielenheil bedreigen, dan zal men licht zien waarom de liefdevolle zorg van Mgr., bizonder sedert 1886, zich eerst en vooral tot het werkvolk uitstrekte.

Dan de Geest Gods geeft zijne richtingen, gelijk het Hem behaagt. En wie kan ontkennen dat sedert een twintigtal jaren de Kerk bizonder voor den werkenden stand op de bres staat?

Voorzeker zij wijst den werkman eerst en vooral, naar den hemel en zij wil dat zijn leven zoo zij ingericht, dat hij door niets belet worde naar zijne eeuwige bestemming te streven; zij wil dat alles, ook de arbeid en de inrichting van den arbeid, als middel kan aangewend worden om dat eeuwig doel te bereiken. Is de arbeid of de inrichting van den arbeid een beletsel voor den Christenmensch om b. v. zijn geloof te belijden, zijne godsdienstplichten of de plichten van zijn staat te vervullen, dan wordt hij gekrenkt in zijne heiligste rechten, juist omdat hij belet wordt zijne heiligste plichten te vervullen.

Zeker herinnert de Kerk aan een ieder zijn plichten; nooit zal zij het woord veranderen: Wilt gij tot het leven ingaan, onderhoudt de geboden; maar de Kerk heeft een moederhart. Een kreet van jammer, geween en weeklagen is opgestegen uit het werkvolk. Het volk klaagt, dat vele zijner rechten geschonden worden; dat het daardoor belet is zijne plichten te vervullen. Voor die klacht heeft de Kerk noch oor noch hart gesloten. Zij heeft onderzocht wat billijk was in die klachten en aan de wereld, verbaasd over haar kloek optreden en over de helderheid harer leer, heeft zij herinnerd, wat het Evangelie leert aangaande de waardigheid des menschen; het wezen, den duur en het loon van den arbeid; de plichten van werkgever en werkman; de liefdeschatten der Kerk; de tusschenkomst van den Staat waar misbruiken bestaan of dreigen.

Bied geen weerstand aan den machtige, en

tracht niet tegen den stroom op te varen. Strijd uw levenlang voor het recht en ijver tot den dood voor de gerechtigheid (Eccli. IV, 32. 33). Zulks deed Mgr. DOUTRELOUX; hij bood geen weerstand aan de macht en de strooming der Kerk en daarom streed hij tot zijn dood voor de rechtvaardigheid.

Onder dit opzicht, gelijk onder elk ander, beoefende hij den raad van Sint PAULUS: beziel u met de gevoelens van JESUS CHRISTUS (ad. PHIL. I, 5) en gelijk het minnend hart des Zaligmakers medelijden had met de scharen, omdat zij gebrek leden, zoo ook het hart van Mgr. DOUTRELOUX.

1e. Hoe beschouwde Mgr. den toestand der arbeidende klassen onder stoffelijk opzicht?

2e. Waar zocht hij de redmiddelen?

3e. Hoe werd zijn werk bekroond?

Mij dunkt, ik kan zoo het beste, zijne werking op maatschappelijk gebied, samenvatten.

1e. Toestand der arbeidende klassen.

Wie een heelmiddel wil aanwenden, moet eerst behoorlijk den toestand van den zieke onderzoeken.

Zoo deed Mgr. DOUTRELOUX. Eerst beschouwde hij aandachtig den toestand der werkende klassen; hij sloot de oogen niet voor de zedelijke en stoffelijke ellenden, die haar teisteren; hij gaf er getuigenis van en zocht, het oog steeds naar Rome gericht, naar de heelmiddelen.

Merkwaardig is het antwoord, dat Mgr. in 1886, op het eerste Congres van Luik, gaf op de vraag: Wat moet

men verstaan door het maatschappelijk gevaar?

Hij zeide:

„Het gevaar, waarin zich heden de maatschappij bevindt, bestaat hierin, dat de lagere standen, wegens de ontevredenheid, die in hun boezem woelt, wegens de kwalen, die hen teisteren, wegens de godsdienstige en maatschappelijke dwalingen, die hen op het dwaalspoor brengen, tot geweld en oproer kunnen overgaan, ten einde op maatschappelijk gebied een radicaal bestuur en op stoffelijk gebied de verdeeling van den rijkdom volgens het stelsel der socialisten in te voeren."

Alzoo: het werkvolk is ontevreden, het werkvolk lijdt, het werkvolk is op het dwaalspoor. Vandaar het gevaar van oproer en geweld en als gevolgen: een radicaal bestuur van het land en de verdeeling der aardsche goederen volgens bovengenoemd stelsel.

Vraagt men nu naar de oorzaken der ontevredenheid en der ontberingen onder het werkvolk, dan zegt Mgr. verder: „De arbeidende klassen zijn de slachtoffers geweest der omwenteling. De werkman is afgescheiden geworden van zijne makkers en van zijn meester. God wil, dat alle standen voor elkaar bezorgd zijn; de omwenteling heeft het individualismus ingevoerd; van daar de algemeene ikzucht en de klassenstrijd. De arbeid van den mensch is als een koopwaar behandeld geworden."

En dat het werkvolk lijdt, wie kan er aan twijfelen?

„In eene fabriek, die ik niet zal noemen, zoo verhaalde Mgr., waren tachtig kinderen, van zes tot zestien jaren, aan den arbeid. Er waren kinderen, door de moeders op de armen tot aan de fabriek gebracht, daar het wêer te slecht was om de kinderen er door heen te zenden. Die arme ongelukkigen werken, hetzij door den dag, hetzij in

den nacht, gedurende twaalf uren, voor een mager loon, dikwijls nog door de boeten verminderd. Tusschen het werk, hebben zij onvoldoende rust. Die 's nachts werken zijn verplicht te zingen om niet in slaap te vallen. Het is een publiek feit, dat ook elders misbruiken bestaan, al zijn zij minder schreeuwend. Wat den arbeid der kinderen betreft is men ver verwijderd niet alleen van hetgeen de godsdienst, maar zelfs van 't geen het menschelijk gevoel vordert. — Komen die kinderen tot den ouderdom der eerste communie, dan zijn wij verplicht ze aan te nemen, alhoewel zij niets kennen als hunne gebeden, die zij nauwelijks begrijpen. Is het niet hoog dringend, dat men een einde stelle aan dit hatelijk misbruik, aan dit schuldig bederf der jeugd?"

Werden op sommige plaatsen de kinderen aldus behandeld, hoe stond het met de volwassenen?

„Dit jaar, zegt Mgr. (in 1886) hebben verschillende Missionarissen, die in de omstreken van Luik Missiën gepredikt hadden, mij komen zeggen, dat vele werklieden, gedurende geheel het jaar, niet vier maal de H. Mis hadden bijgewoond. De ongelukkigen waren belet geweest hun godsdienstige plichten te vervullen en zij verklaarden, dat zij in de toekomst in dezelfde droevige noodzakelijkheid zouden zijn de mis te verzuimen. De Missionarissen voegden er bij: die werklieden zijn van goeden wil en wij zijn verplicht hun de kwijtschelding hunner zonden te geven. Ziet daar waarop de werkelijk tyrannieke vorderingen van eenige Directeurs of onderbazen uitkomen."

Mgr. Doutreloux stond niet alleen om aldus den toestand der werkende klassen te beoordeelen.

Ik herinner mij nog zeer levendig welken diepen indruk Mgr. Korum, Bisschop van Trier, op de congres-

sisten van Luik in 1890 maakte, door de beschrijving van den toestand der werkende klassen en ik weersta niet aan 't verlangen minstens iets aan te halen.

„Men zegt ons, zoo sprak Mgr. Korum, waarom maakt gij van den werkman geen christen? Gaat tot hem, het zal gemakkelijk wezen. Is de werkman christen, dan zal de maatschappij van aanschijn veranderen, want de werkman is de menigte, de werkman is de macht. Wanneer al die werklieden opnieuw geschaard zullen zijn onder den standaard van Christus, wanneer zij komen nederknielen aan de H. Tafel, dan zal de maatschappij verbeterd wezen. Dat is heel schoon. Waar zal ik mijn werkman gaan zoeken? De H. Paulus zegt: het geloof volgt uit hetgeen men hoort. Men moet het prediken: men moet het hooren en er naar luisteren. De nijverheid houdt den werkman bezig van maandag morgen tot zondag avond: waar zal hij den tijd vinden om mij te hooren? Hoe kan ik hem de waarheid verkondigen?"

„Hoe? Ik moet het huisgezin, dat overrompeld en vernield is, herstellen. Wanneer ik het heilig beeld der moeder zoek, en wanneer ik vraag, dat die schutsengel wake over de wieg van 't kind, vind ik de wieg zonder bescherming. De moeder is tot een ondankbaren arbeid veroordeeld. Ik moet haar zoeken in de fabriek, waar men haar houdt van 's morgens tot 's avonds. Ik moet haar spreken over haar heilige roeping, en de maatschappij met hare wetten en grenzenlooze voortbrenging, ontrukt mij de moeder. Ik, Kerk, moet haar redden. Hoe zal ik haar redden, indien ik haar niet kan bereiken?

„En het Kind, dat zwak schepsel, dat zich niet kan verdedigen? Dat kind, de lieveling van Christus, dat de Heer zegende, dat kind, hoop der toekomst, wiens ziel

heerlijker is dan de prachtigste cathedralen, omdat zij versierd, verrijkt is door Godes hand, met al de verrukkelijkheden der onschuld en der genade, hoe kan ik het van God spreken? De maatschappij is daar. Misschien laat zij mij het kind tot tien, twaalf jaren. Maar wanneer het verstand zich ontwikkelt, wanneer zijn hart bizonder het moederlijk bestuur der Kerk behoeft, wordt het mij ontrukt. Het industrialismus — de nijverheid — zal het schaken en aan de machine overleveren. Dat kind zal daar van 's morgens tot 's avonds wezen. Het zal de vervloeking op zich voelen rusten. Het zal CHRISTUS, het zal alles vergeten. Het zal slechts aan eene zaak denken: zijn honger stillen en uitrusten van de vermoeienissen hem door de nijverheid opgelegd."

Zoo klonk die bisschoppelijke stem. Daarop weergalmde het woord van den Staatsminister WOESTE: „De werkeloosheid der hoogere standen en het gedrag der meesters waren en zijn nog twee der voornaamste oorzaken van den toestand, waarover wij ons beklagen. De hoogere standen leefden langs de lagere als door een onoverschrijdbaren afgrond gescheiden. Zij hebben niet genoeg de weldaden, die zij genoten, den werklieden medegedeeld."

„De meesters en de werklieden — ik groet in 't voorbijgaan vele en eervolle uitzonderingen — leefden tegenover elkaar, de eersten in onverschilligheid, dezen in vijandigheid. Er bestond tusschen hen slechts een soort van diensthuur. De meesters meenden al hun plichten vervuld te hebben, wanneer zij geregeld hun werkvolk betaalden; de arbeiders leverden het werk; zij kenden nauwelijks de meesters; hun blik ontmoette ze zelden; maar zij zagen het loon, vonden het onvoldoende en waren ontevreden."

„Ja wij hebben niet genoeg gezorgd voor de ziel van het volk. Wij hebben den werkman te veel behandeld, als ware hij slechts een werktuig. Zijne zedelijke ellende was groot: zij is verergerd, wij moeten het verloren terrein terugwinnen. Wij zullen er slechts in gelukken door den overvloed onzer weldaden." [1])

Mag ik er nog iets bijvoegen, genomen uit de redevoering van Kanunnik WINTERER, pastoor van Mulhouse?

„De werkman, zegt de geleerde Kanunnik, heeft het onvervreemdbaar recht: zijne godsdienstige plichten te vervullen. Wanneer de nijverheid hem belet dien plicht te vervullen, dan heeft de Staat, hoedanig het arbeidscontrakt zij, het recht tusschenbeide te komen en te zeggen: ik verdedig het recht van den werkman. De werkman heeft hetzelfde onvervreemdbaar recht: zijne gezondheid te bewaren en wanneer de nijverheid, het kapitaal, misbruik maakt van den werkman en zijne gezondheid knakt, heeft de Staat het recht te zeggen: gij gaat te ver. De werkman is vader, de arbeidster is huismoeder, beiden hebben het recht hun plichten van vader en moeder te vervullen. Ik houd staande, dat de Staat hen moet beschermen in de vervulling hunner plichten".

„Laten we nu zien wat rondom plaats vindt. Alwie in een groote nijverheidsplaats woont is verplicht

---

[1]) Gaarne getuig ik hier dat sedert dien, door de zorg van het Katholiek ministerie van Belgie, talrijke wetten ten gunste van 't kind, van de vrouw, van het loon van den arbeider, van zijn huis, van zijn toekomst, van de vakvereenigingen gestemd zijn, die een boekdeel van bij de duizend bladzijden vormen en zelfs de bewondering der socialisten afdwingen.

eene ware ontbinding van 't huisgezin te erkennen. Van waar komt dat? Dat komt hieruit voort, dat de nijverheid zekere plichten niet indachtig is geweest. Zij neemt elken dag vader en moeder, dertien, veertien uren, uit het huisgezin weg en dikwijls nog des Zondags. Er zijn vaders en moeders, die als het ware aan hun huisgezin niet meer toebehooren. In naam der heiligste belangen van het huisgezin, is het zeker dat de Staat het recht heeft tusschen beiden te komen." „In de nijverheid, waar men slechts mannen gebruikt, zegt Mr. WINTERER, worden de krachten van den werkman meer uitgeput. Men heeft van het contrakt dier mannen en van de vrijheid van dit contrakt gesproken. Het is klaarblijkelijk, dat tegenover het kapitaal, zooals het zich heden voordoet, niet tegenover het kapitaal van dezen of genen meester, maar van de naamlooze vennootschap, de werkman te dikwijls de zwakke is. Hij kan geen voorwaarden stellen; men legt ze hem op, hij is gedwongen ze aan te nemen.... Die toestand is onregelmatig en kan en moet, ook door tusschenkomst van den Staat, veranderd worden."

Wanneer men dien droeven toestand gadeslaat, mag men dan zwijgen?

Zeker er hoort moed toe en men moet eene apostolische vrijheid hebben, om kloekmoedig den toestand bloot te leggen.

Dien moed, die vrijheid had Mgr. DOUTRELOUX. Sprekende tot de Heeren dier groote nijverheid over hunne plichten, ten opzichte van het gevaar, dat de maatschappij bedreigt, zei Mgr.; „Het onderwerp is moeilijk en kiesch; maar betrouwend op God, van Wien ik de zending ontvangen heb de waarheid te verkondigen, heb ik alle vrees afgelegd en ik heb mij het verbod gegeven op mijne lippen

een woord te wederhouden, dat mijn Bisschopshart, alleen door de liefde der hoogste en heiligste belangen aangedreven, er op zal nederleggen."

En elders: „De schat des Bisschops is de kudde hem door God toevertrouwd. Wat hem daar het dierbaarste is, dat zijn de kleinen en zwakken, de kinderen en de armen."

„Gij weet, wat wij gedaan hebben voor de kinderen en wat wij nog verlangen te doen om ze voor O. H. JESUS CHRISTUS te bewaren. Niet minder zullen wij doen voor de armen en voor de werklieden. Wij zullen spreken en handelen; gij zult luisteren en ons helpen."

„Voortijds sprak een martelaar tot zijn vervolger: uw gierigheid wil het goud ons rooven, uw goddeloosheid CHRISTUS. Hier is geen spraak van vervolging, maar is het niet, in onze dagen, al te dikwijls waar, dat eene materialistische nijverheid, onverschillig, zoo niet openlijk goddeloos, soms, om haar gouddorst te laven, niet gevreesd heeft, de mannen, de vrouwen, de kinderen, de christenen te verlagen, ze met de machines gelijk te stellen, zonder bezorgd te zijn in hunne zielen den eerbied en de vrees van God, de kennis en de liefde van Christus te bewaren?"

„Kan een Bisschop zulke plechtige gelegenheid, als mij nu aangeboden is, laten voorbijgaan, zonder, tegenover zulk een stelsel, uit te roepen: dat mag niet, non licet!"

„Sprak hij deze afkeuring niet uit, hij zou onwaardig zijn de Kerk van wie hij zijne zending krijgt, te vertegenwoordigen."

Mgr. zeide, dat de werkende standen, door dwalingen van godsdienstigen en maatschappelijken aard misleid, geneigd waren om tot oproer en geweld over te gaan.

Luik had in 1886 dat droevig schouwspel gezien. Het was den 16en Maart; om den vijftienden verjaardag der Commune van Parijs te vieren, waren de werklieden van Luik en omstreken samengeroepen. Op het plein van SINT LAMBERTUS, sprak een der vaandragers, op de schouders zijner makkers geheschen: „Al de koopwaren, die gij in de magazijnen ziet, zijn door uwe handen gemaakt, en gij hebt er geen genot van! Uwe vrouwen en uwe kinderen sterven van honger en gij laat al die rijkdommen onaangeroerd! Gij zijt lafaards!" Dat woord was als een electrische vonk! De werklieden trokken door de straten; met steenen en stokken verbrijzelden zij de vensters der winkels en magazijnen, en roofden al wat hun onder de handen viel. Het was als een orkaan, die over de stad losbrak en overal schrik en doodangst verspreidde. Die baldadigheden duurden den heelen nacht door, totdat eindelijk de gendarmen en soldaten de oproerlingen meester werden.

Men had daar een bewijs van den oproerigen geest, die het werkvolk bezielde en van het naderend gevaar, dat de samenleving bedreigde.

Het was dus hoogtijd, om te zien naar

2°. De redmiddelen.

Hij, die meent, dat alleen door de verbetering van den stoffelijken toestand der werkende klassen, de ontevredenheid, de geest van oproer en dus het gevaar voor de samenleving zullen verdwijnen, is op het dwaalspoor. Ook de zedelijke toestand moet veranderd worden. Dan alleen, wanneer de zedelijkheid, de matigheid, de eerbaarheid, rechtvaardigheid en trouw onder

de arbeiders zullen heerschen, zal ook het ware geluk hun deel en zal eene zekere hoeveelheid van tijdelijke goederen als de voorwaarde wezen tot de beoefening der deugden. Dan zal heerschen wat St. Paulus noemt: pietas cum sufficientia (I Tim. VI, 6): de vroomheid met de tevredenheid.

Daarom zei Mgr. in zijne redevoering, op het Congres te Luik in 1887: Het socialismus „moet vooral bestreden worden door aan het volk het katholiek geloof en de zedenleer door de bediening der Kerk terug te geven. Dat immers hebben de aanvoerders van 't socialismus aan vele werklieden ontroofd en zij trachten het te verdelgen bij allen welke, door hunne beloften van rijkdom en stoffelijk geluk meegesleept, zich onder hun standaard der omwenteling scharen."

En verder: „Het gevaar dat de samenleving bedreigt heeft niet zijn eerste oorzaak in de ellende, maar deze ellende is de gelegenheid geweest, die het heeft doen ontwaken, te meer wijl zij gepaard ging met een ongeregelden dorst naar stoffelijke genoegens. De oorzaak van het gevaar moet men zoeken in het vervalschen van de waarheden der natuurlijke orde, in het vergeten en verachten der waarheden van de bovennatuurlijke orde; de stoffelijke en zeer werkelijke oorzaak vloeit uit deze zedelijke oorzaak voort."

Uit deze woorden blijkt reeds voldoende, dat men, volgens Mgr. Doutreloux, te vergeefs het heil zoekt buiten

Den noodzakelijken invloed der Kerk.

»Zoo de Kerk", zegt Mgr., »de maatschappij aan den modder en aan de schande van 't heidendom ontrukt heeft,

indien zij haar opgebeurd heeft na den inval der Barbaren, zoo is Zij het nog, die de macht heeft de omwenteling waarmede de maatschappij, door 't voortwoekeren van het socialismus, bedreigd wordt, af te weren."

Maar »het is hoog tijd de oproerige voortplanting der socialisten, in het talloos leger der werklieden, te stuiten; tegen hunne beginselen, die alle orde, elk gezag, elken eigendom bedreigen, de reddende beginselen te stellen van den godsdienst van Christus; tegen de ondernemingen van den haat en van 't geweld, den vreedzamen Kruistocht te stellen der katholieke liefde en der christelijke rechtvaardigheid."

Hoe verheven die zending is, verklaart Mgr. in de volgende woorden: »Het werk, dat wij willen verwezenlijken, is niet alleen menschlievend, maar christelijk, ja heilig: getroffen door de ellende en het lijden van het volk, willen wij ze verlichten door alles wat de Staathuishoudkunde kan ingeven en verwezenlijken; maar innig overtuigd dat de oorzaak dezer kwalen bizonder hieruit ontspruit, dat velen, zoowel onder de hoogere als onder de lagere standen, aan de leerstellingen en de geboden O. H. Jesus Christus verzaakt hebben, willen wij het kwaad niet alleen in zijne gevolgen bestrijden, maar ook en bizonder in zijne voornaamste oorzaak. Ja, voor het geluk van allen, willen wij, door onze woorden, door onze voorbeelden en door onze instellingen werken om onder ons de christelijke regeling van den arbeid terug te voeren. Dat is eene heilige onderneming en God kan zijne genade niet weigeren aan hen, die zulks ter harte nemen."

Hier komt dus alles op neer: den arbeid regelen volgens de beginselen, de leer, de geboden van CHRISTUS. Dat uit dien invloed der Kerk het heil des volks zal voortvloeien,

herinnerde Mgr. met die heerlijke woorden van Leo XIII: »Alhoewel het hoofddoel, waarnaar de Katholieke Kerk streeft, het heil is der zielen, vrijgekocht door het kostbaar bloed van Christus, nooit nochtans heeft zij, wat men het maatschappelijk vraagstuk noemt, verwaarloosd. Altijd, volgens tijds- en plaatsomstandigheden, heeft zij, met den grootsten ijver en de grootste zorg, getracht alle ellenden te lenigen, alle smarten der menschheid te verzachten."

Plichten van den Staat.

De Staat is door Gods Voorzienigheid ingesteld voor het algemeen welzijn van 't volk. Wordt dit welzijn bedreigd, bestaan er algemeene misbruiken of is er gevaar en kan de een of andere stand die misbruiken niet doen ophouden of dat gevaar afwenden, dan is de Staat bevoegd daartoe de noodige maatregelen te nemen.

Die regel, voor mij klaar als kristal, was voor een twintigtal jaren als door de duisternis omgeven. Ik herinner mij hoe in 1890 op het derde Congres te Luik de graaf von Küfstein door velen als socialist behandeld, of ten minste, dat zijne leer bestempeld werd met den titel van Staatssocialismus, omdat hij bovengenoemde stelling verdedigde.

Het was woelig in de vergadering en de Duitschers en de Oostenrijkers stonden in 't gelid tegen de Franschen.

Mgr. Doutreloux gaf ook hier den waren leiddraad. Hij voorzag den hevigen strijd, die zou ontbranden over de bevoegdheid van den Staat en daarom zeide hij in het begin der zitting (8en Sept. 1890): wij moeten in onzen arbeid de richting des Pausen volgen. Welnu »de Paus heeft ver-

klaard, dat de tusschenkomst van den Staat, binnen zekere grenzen en in zekere gevallen, eene goede zaak is." Dan haalt Mgr. de woorden aan des Pausen tot de fransche werklieden en den brief van den Staatssecretaris JACOBINI, den 1sten Mei 1889 gericht aan MR. DECURTINS [1]).

»Zeker, zei LEO XIII, het is niet volstrekt noodzakelijk, dat de openbare macht tusschenbeide kome en handele, wanneer in de voorwaarden, welke den arbeid en het uitoefenen der nijverheid regelen, niets voorkomt dat de zedelijkheid, de rechtvaardigheid, de menschelijke waardigheid, het huiselijk leven van den arbeider kwetst; maar wordt een dezer goederen bedreigd of miskend, dan zal de openbare macht het heil der samenleving bevorderen, door op passende wijze en binnen de juiste grenzen tusschenbeide te komen. Het is immers de zending der openbare macht de ware belangen der burgers, harer onderhoorigen, te beschermen en te bewaren."

Den 1sten Mei 1889, schreef Mgr. JACOBINI, aan den Zwitserschen Staatsraad DECURTINS: »De H. Vader heeft uw ontwerp geprezen. Geen kan het overtreffen in adel en heiligheid. H e t k i n d beschermen, opdat zijne krachten niet voor den tijd uitgeput worden door voorbarige vermoeienissen, noch zijn onschuld in gevaar kome; d e h u i s m o e d e r s teruggeven aan 't huishouden en hare bezigheden; beletten dat zij, aan de fabriek gebonden, zich van hare natuurlijke taak afwenden; zelfs de volwassene w e r k l i e d e n beschermen, opdat hun arbeid het billijk getal uren niet overschrijde; eindelijk door de burgelijke wet d e r u s t d e r f e e s t d a g e n, wier heiliging door God

---

[1]) Het was op verlangen van Mgr. DOUTRELOUX dat MR. DECURTINS de beroemde redevoeringen van Mgr. VON KETTELER in 't fransch vertaalde.

zelf is voorschreven, verzekeren: dat zijn zooveel zaken, die reeds door de wetten van den christelijken godsdienst en ook der menschelijkheid zijn voorgeschreven, en van den anderen kant een tijdig middel aanbieden om de pest, die op zedelijk gebied de aderen der menschelijke samenleving binnensluipt, tegen te houden."

Na een vurige, zelfs hartstochtelijke woordenwisseling werden de rechten en de plichten van den Staat in de regeling dezer groote belangen erkend en de graaf von Küfstein kon zeggen: »Na de schoone woorden van zoovele sprekers en bizonder van de Bisschoppen onzer heilige Kerk, zijn wij niet meer in de duisternis. Zij hebben ons rijkelijk verlicht."

De plichten der patroons.

Hoe zeer Mgr. verlangde, met de medewerking der patroons, den toestand der werkende standen te verbeteren blijkt onder meer, uit de stichting van den bond der patroons.

Op een hunner samenkomsten zei Mgr.: »Uwe vergaderingen handelen gewoonlijk over den financieelen toestand uwer zaken en de middelen om ze te doen bloeien. Heel anders is het doel dezer bijeenkomst. Gij zijt hier gekomen bizonder voor Gods eer, voor het zielenheil uwer werklieden. Gij behoort niet tot die patroons, eng van hart en weinig godsdienstig, die de werklieden slechts als werktuigen hunner fortuin beschouwen. Maar in hen broeders in J. C. beschouwende, geroepen als gij om den hemel te winnen door God trouw te dienen, neemt gij hun heil, evenals al hetgeen hen kan gelukkig maken, ernstig ter harte."

En elders: »Om de werkende klassen op christelijken grondslag te hervormen, heeft de Kerk bizonder de medewerking noodig der patroons. Daarom ook doet zij een dringend beroep op hunne hulp." Niet altijd werd die hulp geboden: »Is het waar, dat de werklieden, medegesleept door den geest van oproer, waarvan de wetten en instellingen der hedendaagsche samenleving doordrongen zijn, den oorlog tegen de maatschappij begonnen hebben; het is niet minder waar dat de patroons, onder den invloed dierzelfde beginselen, soms zich te weinig met hunne werklieden bemoeid hebben, buiten den arbeid, dien zij vorderen en het loon, dat zij betalen."

Is de aalmoes, de liefdevolle hulp dan niet voldoende?

»O zeker! ver van mij de gedachte, de verdiensten der aalmoes en der andere werken van barmhartigheid te verminderen! Welke de inrichting ook zij van den arbeid en der arbeidende standen, altijd zal het veld ruim genoeg blijven voor de uitoefening der naastenliefde. Doch hier geldt het de bron van de verarming van den werkmansstand weg te nemen."

»Jongelieden en gij rijken, zoo sprak hun Mgr. toe, gij vreest voor de wanorde en de plunderingen tot dewelke onze werklieden medegesleept worden; *maar wat doet gij voor deze werklieden?* Wij geven aalmoezen, zult gij mij zeggen; maar is het zoo, dat gij hen van hunne dwalingen zult terugbrengen?"

»Voorzeker het is een uwer plichten den ongelukkige met uw geld te helpen, maar voor het oogenblik is er een gewichtiger plicht te vervullen; bedenkt dat die werkman eene ziel heeft, dat hij blootgesteld is aan het gevaar haar te verliezen, dat die werkman uw broeder is, dat gij hem moet beminnen gelijk uw Verlosser u

bemind heeft, gelijk gij uzelven bemint. Wik elk woord . . . zeg dan zelf of een weinig gouds voldoende is om u te ontlasten van de verplichtingen der liefde in den tegenwoordigen toestand. Neen, er wordt meer vereischt: gij moet in gemeenschap treden met de noodwendigheden van uw broeder, gij moet alle hoogheid afleggen en met de nederigen en kleinen weten om te gaan. Hebt dus den geest van opoffering om deel te nemen aan de instellingen, die onze werkende klassen moeten redden van de gevaren, die haar van alle kanten omgeven."

En welke zijn die instellingen?

»Onder u, — zei Mgr. op de vergadering der katholieke nijveraars, — onder u is er geen christen-meester, die niet getracht heeft de stoffelijke belangen van den werkman te bevorderen, door de oprichting van bijstandskassen. Het is mogelijk, het is noodzakelijk meer te doen, ook om den invloed van de vakvereenigingen der socialisten te bestrijden. Deze hebben met een wonderbaren en schrikwekkenden ijver gearbeid. Zij hebben bloeiende economische werken opgericht. Onze arme werklieden laten zich door het lokaas trekken en, tot deze instellingen toetredende, worden zij medegesleept om de slechte beginselen der volkmenners aan te nemen. Tegen deze instellingen in strijd met de christene beginselen, moeten er andere opgericht worden om ze te bekampen."

De Vakvereeniging.

Moet de Kerk, door haren heilzamen invloed, door hare leer en instellingen; de Staat, door rechtmatige plichtvervulling; moeten de meesters door hunne welwillendheid, door

hun geest van rechtvaardigheid en liefde, het hunne bijdragen om den toestand der werklieden te verbeteren, zij moeten ook medewerken tot het vormen der Vakvereenigingen.

Wat vroeger een bron van welstand, een middel tot vrede, een spoorslag tot ontwikkeling was, kan het nu ook nog worden, alhoewel gewijzigd volgens tijdsomstandigheden.

Veel is getwist geworden of, ja dan neen, de vakvereeniging én werklieden én werkgevers in haar schoot moet vereenigen, om de goedkeuring der weldenkenden, de erkenning en de bescherming van den Staat te verdienen.

Op het eerste Congres te Luik in 1886 werd daarop op bevestigende wijze geantwoord: »Overwegende dat de vakvereeniging, werkgevers en werklieden bevattend, tot uitwerksel heeft hunne wederzijdsche toenadering, de ontwikkeling van het eergevoel van 't vak, de bevordering van de belangen der nijverheid en van het stoffelijk en zedelijk welzijn der arbeidende klas, beveelt het Congres de uitbreiding aan der vakvereenigingen, werkgevers en werklieden bevattende. Het vraagt, dat de wet hare rechtspersoonlijkheid erkenne."

Aldus in 1886. Vier jaren later werd diezelfde vraag door den roemrijken Kardinaal MANNING, in zijn schrijven aan Mgr. DOUTRELOUX van den 4en September 1890, in meesterlijke trekken behandeld en opgelost.

»Aan arbeid en loon, schreef die Prins der H. Kerk, den voorrang geven, boven de noodwendigheden van het menschelijk en huiselijk leven, is de orde, door God en de natuur ingesteld, omverwerpen en de menschelijke samenleving en haar oorsprong vernietigen. De regeling der nijverheid wordt beheerscht door de hoogste zedenwet, die al die werkingen vaststelt, begrenst en onderzoekt."

Dan zegt Zijne Eminentie, dat een werkdag van acht uren

billijk en redelijk is voor mijnwerkers en andere zware ambachten. Voor andere vakken kan men tien uren aannemen.

»Het is moeilijk te begrijpen, dat een huismoeder, aan het hoofd van een gezin, kan arbeiden ver van hare kinderen. Het eerste en heilig contrakt van 't huwelijk verzet zich tegen elk ander nieuw contrakt, dat het eerste schendt."

Voor andere vrouwen is acht of tien uren al wat zij kunnen geven.

»Wat de kinderen betreft, men mag hun geen arbeid toelaten, alvorens zij op behoorlijke wijze hunne opvoeding voltrokken hebben."

»De zondagsrust moet door de wet aan de werklieden verzekerd zijn.

»Ten laatste het recht om zich te vereenigen tot onderlingen bijstand en steun, is een natuurlijk en billijk recht dat én meester én werkman toebehoort. Deze soort van vereenigingen brengen veel vruchten voort en strekken tot vrede, wanneer werkgevers en arbeiders te zamen vakvereenigingen vormen."

»Blijven ze gescheiden en de eenen van de anderen onafhankelijk, dan moeten zij in vrijheid en vertrouwelijk kunnen onderhandelen, iedere keer als eene moeilijkheid zich voordoet; komen ze niet overeen, dan moesten zij het geschil kunnen onderwerpen aan een scheidsraad, vrij door de twee partijen gekozen."

Deze brief oefende zeker een grooten invloed uit op de denkwijze der Katholieken, want op het congres werd de wensch uitgedrukt:

1e. dat daar waar de vakvereenigingen van patroons en werklieden niet kunnen gesticht worden, men de christelijke werklieden der nijverheid volgens de ambachten vereenige, onder een bestuur altijd bezield met de gevoelens van

rechtvaardigheld en christene broederlijkheid. Deze vereeniging sluit de goede verstandhouding met de patroons niet uit en het is goed hun toetreding te voorzien.

Dit was een groote stap sedert 1886.

2e. Tegen de zienswijze van den inleider, die de rechtspersoonlijkheid wilde voorbehouden aan de vereenigingen uit patroons en werklieden samengesteld, werd door het congres de wensch uitgedrukt, dat dit burgerlijk recht aan de vakvereenigingen of corporaties verleend worde.

Dit besluit was geheel in den zin van Rerum Novarum, die het volgend jaar zou verschijnen.

Welk gewicht Mgr. Doutreloux hechtte aan die vereenigingen, blijkt duidelijk uit hetgeen hij schreef en sprak tot zijne priesters en uit hetgeen hij deed voor de landbouwers.

In 1892, op de Synode, verhaalde Mgr zijn onderhoud met Paus Leo XIII. »De Paus sprak over zijn brief Rerum novarum en de toepassing in België; hij drukte zijne tevredenheid uit over de talrijke instellingen ten gunste der werklieden en ried ten hoogste de christelijke herstelling der vakvereeniging aan, als het geschiktste middel om den toestand der werklieden te verbeteren en den vrede tusschen hen en de werkgevers te verzekeren."

In 1893 wijdde Mgr. een nieuw werkmanshuis te Luik. Hij sprak tot de vergadering: »Dank aan 't woord van den Stedehouder van J. Chr. komen nieuwe werken de reeds bestaande aanvullen .... zij hebben de leer van het Evangelie tot grondslag en tot gids, maar terzelfder tijd hebben zij een nieuw karakter volgens het doel waarnaar zij streven: het zijn de vereenigingen van werklieden ingesteld om hun toestand te verbeteren, niet alleen op zedelijk en godsdienstig, maar ook op stoffelijk gebied."

In 1894 verzocht Mgr. op de Synode de Heeren Dekens

met hunne pastoors na te gaan welke vereeniging, volgens plaatselijke omstandigheden, het geschiktste was voor elke parochie. Voor de landelijke parochiën, moeten de priesters er naar streven dat in Limburg de Boerengilden en in de provincie Luik de corporatie van O. L. Vrouw der Velden overal opgericht worden. In 1895 schreef Mgr. aan de priesters der provincie Luik: »Het socialismus is reeds te veel op het platte land doorgedrongen.... Van daar een dreigend en groot gevaar, dat de maatschappelijke orde en den godsdienst bedreigt; het is een zware en dringende plicht van den priester.. dit gevaar te verwijderen en te bestrijden."

»Daarom doen wij een beroep op uwe offervaardigheid en uwen ijver om op het platteland christelijke vakvereenigingen te stichten.... haar onmiddellijk doel is aan onze zoo beproefde landbouwers en aan hun talrijk personeel eene stoffelijke verbetering, welke meer en meer noodzakelijk wordt, te verzekeren; maar wij willen ook hunne geestelijke belangen behartigen, door de zielen te vrijwaren van schadelijke dwalingen, door den geest van geloof, getrouwheid aan 't gebed en aan de christelijke plichten, te vermeerderen, even als hunne liefde tot onze Moeder de H. Kerk, liefde die zal aangroeien in hunne harten, wanneer zij de bedienaren van God zullen zien, zich krachtdadig toeleggende op de bevordering zelfs der tijdelijke noodwendigheden hunner parochianen."

In 1895 verscheen de brief van 't belgisch Episcopaat, waarin wij onder andere lezen: „de priester moet al zijn invloed en al zijn werkzaamheid besteden om het volk te helpen, opdat het in eene rechtvaardige en bereikbare maat, een voorspoedigeren toestand, waarnaar het rechtmatig kan verlangen, bereike. Zoo zal hij het voorbeeld volgen van den goddelijken Meester, getroffen door de noodwendigheden der menigte, welke Hem volgde,

en die de lichamen genas om tot de zielen te geraken."

„Tot dat einde, en om de werklieden aan de handen der socialisten te ontrukken, zal hij de instelling van vakvereenigingen en katholieke gilden bevorderen, de regels der voorzichtigheid, volgens de omstandigheden onderhoudend."

Op de Synode van 1898, kwam Mgr. nogmaals terug op zijn geliefkoosd voorwerp: „Er zijn werken, zegt hij, welke den stoffelijken toestand van het volk moeten verbeteren."

„De priester moet in die werken het levendigste belang stellen, zich er mede bezighouden, en zelfs, zoo de omstandigheden het toelaten of vorderen, ze oprichten en bestieren. En dat om vier redenen: 1o omdat het gebod der liefde, dat zich ook tot de tijdelijke noodwendigheden van den naaste uitstrekt, door den priester en bizonder door den pastoor moet beoefend worden....

2o Omdat die deelneming aan de werken, welke de stoffelijke belangen der werklieden tot doel hebben, een krachtig middel is om hunne liefde en hun betrouwen te winnen en bijgevolg hun bij gelegenheid meer dienst te bewijzen

3° Omdat het bezit van een eerbaar bestaan dankbaarheid inboezemt jegens hen, die daartoe bijgedragen hebben en de beoefening der deugd bevordert; van den anderen kant, de armoede en de ellende verbitteren gemakkelijk de harten en beletten te vaak den dienst van God, de vervulling der plichten van godsdienst en huisgezin. Het past dus den priester die armoede en die ellende te verminderen en zoo veel mogelijk te doen verdwijnen.

4°. Omdat het socialisme, onder het voorwendsel de grieven van 't werkvolk te herstellen en zijn toestand te verbeteren, de driften ten hevigste opwekt tegen eigendom en rijkdom.... De Kerk heeft de middelen aangewezen tot verbetering van den toestand die, onder zekere op-

zichten, niet meer overeenstemde met de wetten der liefde, der billijkheid en der christelijke rechtvaardigheid."

»Indien de Kerk op dusdanige wijze zelfs de stoffelijke belangen van het werkvolk ter harte neemt.... is dan de priester niet verplicht aan dit reddingswerk mede te helpen en de orde te herstellen volgens Gods wetten, deze belangen betreffende?

Ik zou meer kunnen aanhalen, doch het wordt tijd, dat ik eindige. Een enkel woord over

3ᵉ. *De gevolgen.*

Niemand is verplicht zijn werk met een volledigen uitslag bekroond te zien.

God geeft groeikracht en vruchtbaarheid aan de werken der menschen volgens zijn welbehagen.

Al klinkt soms de stem in de woestijn, men moet het karakter en den moed eerbiedigen van hem die zijn plicht vervult.

Wanneer men Mgr. DOUTRELOUX aanschouwt, als man van plicht, wiens stem altijd lucht gaf aan zijn liefdevol hart, ten gunste van allen, bizonder der kleineren en meest bedreigden, dan denkt men met dankbaarheid aan die belofte: »*Jerusalem ik heb op uwe muren wachten aangesteld die nooit, noch dag, noch nacht, zullen zwijgen.*" (Isaïas. LXII, 6).

Dat het woord en de daad van Mgr. DOUTRELOUX vruchten hebben gedragen, getuigde reeds de graaf DE MUN, toen hij in 1887 op het tweede Congres zeide: »De vruchtbare besluiten op het eerste Congres genomen, de instellingen, daardoor ontloken en bizonder die vereeniging van christene

patroons, die groote en prachtige beweging door de Katholieken verwekt, die geheel België geschokt heeft en doorgedrongen is tot de nijveraars en het werkvolk en zelfs tot de wetgevende macht, ja zelfs ver in de naburige landen weerklonken heeft, al die bewonderingswaarde gevolgen zijn wel geschikt om hen, die zich nogmaals vereenigen, aan te moedigen."

Boven reeds stipten wij aan, welke talrijke wetten en maatregelen, sedert 1884, door het katholiek ministerie ten gunste der arbeiders ingevoerd zijn. En sedert is de toestand der arbeidende klassen eenigszins verbeterd.

Meermalen had Mgr. DOUTRELOUX het genoegen de vruchten van zijn arbeid te aanschouwen, bizonder op het platteland waar de landbouwers, leden der talrijke Boerengilden, geschaard om hunne priesters, van heinde en ver kwamen om hun grooten Beschermheer te aanschouwen, te eeren en te danken, in hunne vergaderingen.

Veel, zeer veel is tot stand gekomen, om het volk inniger met de Kerk te vereenigen.

Op het einde zijns levens, in 1898, mocht Mgr. zeggen: »Zien wij niet, dat de toepassing van de leer der Kerk, in deze zaken, spoedige vorderingen maakt en zich steeds uitbreidt in ons land en in ons Bisdom bizonder?"

»Om dit te bemerken is het voldoende eenige jaren op te klimmen en den toenmaligen toestand met den huidigen te vergelijken: wat al nieuwe wetten, wat nieuwe instellingen ten gunste der arbeiders, hoe menige denkbeelden veranderd, hoe vele angstige bezorgdheden verminderd of verdwenen!"

En elders:

»Heeren Dekens, zegt aan de priesters hoe zeer, te midden der bezorgdheden en der beproevingen, van zijn

zwaren last onafscheidbaar, hun Bisschop aangemoedigd en getroost is, wanneer hij in den geest de parochiën van het Bisdom doorloopt en die prachtige ontluiking van instellingen aanschouwt, die redden zullen wat te redden is, en gelukkige en vruchtbare elementen voorbereiden der godsdienstige herleving welke wij, volgens menige voorteekenen, voor ons land, in eene niet te zeer verwijderde toekomst, kunnen verhopen."

Mocht die verwachting ten volle bewaarheid worden!

Besluit.

Ik zou hier mijne inleiding tot den brief van Mgr. DOUTRELOUX, den 14^{en} Januari 1894 verschenen, goed kunnen sluiten.

Immers die brief is slechts de samenvatting van hetgeen Mgr. gedurende geheel zijn Episcopaat leerde en wat wij zoo trouw mogelijk en meestal volgens zijne woorden wedergaven.

Wil men de hoofdgedachten nogmaals herhalen, dan komen zij hier op neer:

Bemint en zoekt den vrede, maar zoekt hem in de waarheid. De waarheid omtrent den toestand der werkende klassen en de middelen om hem te verbeteren? Zoekt ze in de brieven des Pausen en bizonder in Rerum novarum: deze moet gij herlezen, bestudeeren, overwegen en er u zoo diep van doordringen, dat uwe gedachten, uwe woorden, uwe geschriften, uw arbeid in de volmaakste overeenkomst zijn met de leer daarin bevat.

Het groot middel tot opbeuring der werkende standen en tot verwezenlijking van de ware vrijheid in 't arbeidscontrakt is de vakvereeniging.

Moet men de zedelijke en godsdienstige ontwikkeling van den arbeider, of zijn hoogste, zijn eeuwig doel steeds beoogen, de vakvereenigingen moeten zoo ingericht en bestierd worden, dat zij den arbeider zoo veel mogelijk den welstand naar lichaam, naar ziel, naar tijdelijke goederen verzekeren.

In de tegenwoordige omstandigheden is het een dringende plicht voor den priester deze werken op te richten, te verspreiden, te bestieren, om de werklieden voor de verdrukking der socialisten te vrijwaren, om hun toestand te verbeteren, om die arme werklieden te redden, die door den arbeid, dag en nacht, en zelfs des Zondags, van den priester gescheiden blijven.

Uit welke leden moeten de vakvereenigingen samengesteld zijn?

Voorzeker een ieder wenscht dat, gelijk kapitaal en arbeid noodig zijn tot het ontstaan en den bloei der nijverheid, ook diegenen welke het kapitaal voorschieten in vreedzame en aanhoudende betrekking leven met hen, welke den arbeid verrichten, en dat zij gezamenlijk de arbeidsvoorwaarden vaststellen; doch, zoo oordeelt Mgr., zulks kan men niet verwachten in de tegenwoordige omstandigheden, waar de nijverheid op groote schaal gedreven wordt en alsdan »wenschen wij, dat men vereenigingen stichte alleen uit werklieden bestaande."

Wat nog veel tot den vrede kan bijdragen is de scheidsraad, werkgevers en werklieden bevattende, waaraan beide partijen zich onderwerpen.

Om zijne priesters aan te wakkeren tot kloeken arbeid op dit uitgestrekt veld, toont Mgr. hoe, niettegenstaande de talrijke en uitmuntende werken, eene groote menigte arbeiders blootgesteld blijft aan ongodsdienstigheid en on-

deugd. Er zijn in onze groote steden en nijverheidsplaatsen duizende arbeiders en arbeidsters, die de godsdienstplichten niet meer vervullen en slechts bij uitzondering aan geloofs- en zedenbederf ontsnappen.

Wat moet de priester doen voor die ongelukkigen?

Leo XIII toont ons, dat: »de stoffelijke toestand dier menigte verbeterd moet worden: zij is er zich van bewust, zij vordert het, de gerechtigheid en de liefde bevelen zulks. Welnu, de priester is de verdediger der gerechtigheid en de bedienaar der liefde; hij neme dus die belangen, volgens zijne goddelijke zending, onder zijne bescherming."

Moet ook in België de toestand der arbeidende klassen verbeterd worden?

Zonder twijfel antwoordt Mgr.: »De armoede, waarin de werklieden verkeeren is die toestand, welke de ellende nabij komt, waarin men zich ongelukkig voelt, omdat men nauwelijks het noodzakelijke heeft, omdat een korte werkeloosheid, eene vermindering van arbeidsloon, eene ziekte, de geboorte van een kind, den toestand dusdanig kan verergeren, dat men verplicht is de hand tot de aalmoes uit te steken."

Zulks kan men voorzeker niet beletten in alle omstandigheden; maar dat alle eerbare arbeiders in dien toestand verkeeren, dat is onwettig in eene christelijke samenleving.

Welke arbeider kan gerust de toekomst aanschouwen? Welke arbeider kan in ware vrijheid de arbeidsvoorwaarden bespreken of wijzigen? Alleen staande is hij natuurlijk aan den willekeur onderworpen.

Zeker is de zending der priesters in die omstandigheden moeilijk. Is hij geroepen om den werkman aan zijne plichten te herinneren, hij mag hem ook, volgens het voorbeeld des Pausen, over zijne rechten onderhouden.

De Paus wijst op het groot gevaar, dat ons bedreigt en hij roept ons toe: »haast U, vereenigt de werklieden in christene bonden; helpt hen om op vreedzame, christelijke wijze de verbetering van hun toestand te verwerven."

Op het terrein der werken en instellingen moet de eendracht bloeien; dat zij die meenden, dat de bestaande werken voldoende waren, deze ontwikkelen om al de belangen van den werkman te omvatten; zij schenken ook hunne instemming en bescherming aan de andere werken, die meer bepaald de vakvereeniging beoogen.

Ten laatste men beoefene de ware voorzichtigheid en men vermijde de valsche.

Wil men spreken tot de werklieden, men lette op hetgeen de Paus gezegd en de wijze, waarop hij het gezegd heeft.

Men vermijde den omgang met de socialisten, de samenwerking met hunne bonden, hunne wijze van spreken en handelen.

Men vermijde de voorzichtigheid van den luiaard en van den vreesachtige, die slechts éen woord hebben: er is niets aan te doen.

Men volge geleidzaam de richting door den Bisschop aangewezen.

En eindelijk men verlieze nooit uit het oog de feiten, volgens dewelke het leger gerangschikt moet worden.

Een laatste woord: het heil kan slechts komen van de liefde, namelijk van die liefde, welke het geluk van den evenmensch nastreeft en alles aanwendt om dat geluk te verwezenlijken.

Trouwe tolk van de denkbeelden des Pausen, mocht Mgr. zeggen: »welbeminde en verkleefde medewerkers, de vereeniging, waarin uw gebed elken dag den naam van uwen Herder met dien des Pausen samenbrengt, zal altijd

trouw in onze bisschoppelijke zending voortgebracht worden. Uw Bisschop, de Bisschop van Luik, Dochter der Roomsche Kerk, zal nooit iets meer ter harte nemen, voor hem, voor zijne priesters, voor zijne kudde, dan de volmaaktste overeenstemming in denken en handelen met de leeringen en de richting van den oppersten Herder der Kerk, den Stedehouder onzes Heeren Jesus Christus op aarde."

Die verhevene gevoelens ontvingen het antwoord des Pausen, op den 26n Februari 1894, waaraan wij slechts het volgende ontleenen: »Wij kenden uwe voorzichtigheid, schrijft de Paus, en wij wisten met welke juistheid gij de gewoonte hebt over de gewichtigste zaken te oordeelen; wij verheugen ons, dat deze beide hoedanigheden in een klaarder daglicht gesteld zijn," En verder: »Laat u niet afschrikken door de moeilijkheden, in onze dagen bizonder van 't bisschoppelijk ambt onafscheidbaar; blijf getrouw aan uw besluit, reeds dikwijls op schitterende wijze uitgevoerd: Onze bezorgdheid te deelen en de raadgevingen en leeringen Onzer Encyclieken, volgens de omstandigheden, toe te lichten."

Deze brief was voor Mgr. DOUTRELOUX een hooge troost, eene rijke belooning.

Heb ik er iets toe bijgedragen, door deze schets, om den ontslapenen Bisschop beter te doen kennen en beminnen; bizonder om aan de werkende klasse te doen inzien hoe liefdevol het hart van een Bisschop kan kloppen en werken voor hun heil; welk vertrouwen zij dus moeten stellen in de H. Kerk, — dan zal mijn werk niet nutteloos geweest zijn, mij tot vreugde, den arbeiders tot geluk.

CH. LUCAS.

LUIK, den 19en December 1904.

VICTOR JOSEPH DOUTRELOUX,

DOOR DE GENADE GODS EN DE GUNST VAN DEN APOSTOLISCHEN STOEL

BISSCHOP VAN LUIK,

Assistent-Bisschop bij den Pauselijken Troon
aan de geestelijkheid van ons Bisdom,
Zaligheid in den Heer.

Dit zegt de Heer der legerscharen:
Bemint slechts waarheid en vrede.
(Zach. VIII : 19.)

Dierbare zonen, zeer geliefde medewerkers in J. Chr. De woorden der H. Schrift, welke wij plaatsen boven ons herderlijk schrijven, zijn door de H. Kerk gekozen als kapittel in de Prime op alle gewone dagen door het jaar. We moeten ze derhalve beschouwen als een gewichtige vermaning, bizonder gericht tot de geestelijkheid, een vermaning, welke de priester dagelijks voor den geest moet hebben, om daarnaar zijn gedrag te regelen bij zijne zending tot de menschen.

De liefde voor de waarheid, de liefde voor den vrede, van dien vrede, die alleen dezen naam verdient, die volgens den H. AUGUSTINUS is de rust in de orde, — deze liefde moet altijd zijn ijver bezielen en zijn daden regelen.

Altijd is deze vermaning nuttig, maar vooral in tijden, waarin de waarheid niet alleen bestreden wordt door dwalingen, welke haar openlijk verwerpen, maar waarin zij

bovendien als verduisterd is in geesten, die overigens haar standvastig getrouw willen blijven. De verdediging der waarheid is in zulke omstandigheden een kiesche en moeilijke taak, vooral als het punten betreft, die de tijdelijke belangen raken en in botsing komen met een eenmaal gevestigden toestand, met gewoonten en ingewortelde vooroordeelen.

Zoo is, niet waar? onze toestand bij het vraagstuk, dat op het oogenblik alle geesten bezighoudt, het sociale vraagstuk.

Gelukkig is O. H. J. C. ons ter hulp gekomen door Zijn Plaatsbekleeder op aarde; hij heeft gesproken door den mond van PETRUS, dien wij heden LEO XIII noemen, en als het woord des Meesters is ook dit woord geweest een woord van waarheid en vrede.

De profeet ISAIAS heeft den MESSIAS aangekondigd als Vorst des Vredes: „Een kind is ons geboren, een zoon is ons gegeven. Op zijne schouders zal Hij dragen het teeken van zijn koningschap en hij zal genoemd worden Wonderbare, Raadgever, God, Sterke, Vader der toekomstige eeuw, Vredevorst" (Is. IX. 6). De Engelen bevestigden deze voorspelling, toen zij bij zijn geboorte hun hemelschen lofzang deden hooren: „Eere zij aan God in den Hooge en vrede op aarde den menschen, die van goeden wille zijn." (Luc. II. 44).

Deze zending van vrede droeg de Zaligmaker op aan zijne apostelen en leerlingen. „Als ge een huis binnentreedt, dan zij uw eerste woord: Vrede zij dit huis." (Luc. X. 15). In zijn treffende rede bij het laatste avondmaal, welke zijn testament bevat, vermaakt Hij hun dien vrede als erfdeel: „Den vrede laat ik u," (Joann XIV 27) en opdat zij die laatste getuigenis zijner liefde niet zouden vergeten, groette

Hij hen na Zijn verrijzenis nooit anders dan met den wensch: Pax vobis: Vrede zij u. (Joann. XX. 21).

Van den anderen kant moest de MESSIAS in zijn Persoon verwezelijken wat was vooraf gebeeld door MELCHISEDECH, koning van Salem. (Hebr. VII. 1, 2) Deze naam beteekent niet alleen Vorst des vredes, maar ook Vorst der gerechtigheid en volgens deze voorspelling lezen wij dan ook in het Evangelie volgens den H. MATTHEUS: Meent niet, dat ik den vrede op aarde ben komen brengen; niet den vrede ben ik komen brengen, maar het zwaard. (Matth. X. 34)

Zoolang de Apostelen nog niet het licht van den H. Geest hadden ontvangen en zij nog geen ondervinding hadden opgedaan in de Evangelische bediening, konden zij nog gelooven, dat er tegenspraak was tusschen deze verschillende uitspraken, die toch uit denzelfden goddelijken mond kwamen; maar zij begrepen, hoe die woorden volmaakt overeenstemden, toen zij na des Heeren Hemelvaart en de Nederdaling des H. Geestes, de wereld poogden te bekeeren door de prediking der Waarheid.

Die waarheid was bestemd om vrede te geven aan de menschen, vrede met God, vrede in hun eigen hart, vrede met den naaste en om onder haar belijders zulk een bewonderenswaardige broederliefde voort te brengen, dat aan de verbaasde wereld de kreet ontrukt werd: Ziet hoe zij elkander liefhebben!

Maar evenals Degene, die deze waarheid op aarde was komen brengen, zou ook die waarheid zelve, tegenspraak wekken, vervolging vinden, vervolging tot den marteldood.

Altijd was dit, altijd zal dit tot aan het einde der wereld het lot zijn der Evangelische waarheid en wel in zulk een

mate, dat men haar daaraan zal kunnen kennen en onderscheiden van de andere leeringen, die zich ook *de* Waarheid noemen. Van den eenen kant sticht zij onder hen, die haar met een edelmoedig hart in haar geheele volheid aannemen, het rijk des vredes, maar van den anderen kant zegeviert zij niet dan door mateloos lijden, en zonder ophouden staat zij bloot aan de aanvallen der menschelijke hartstochten, die van haar vorderen, dat zij aan hun aanspraken en eischen, gedeeltelijk althans offere. Maar de Kerk houdt het glorierijke vaandel der waarheid hoog, beschermt en verdedigt en predikt die waarheid tegen alle bedreigingen en aanvallen, tegen allen tegenstand en listen in.

Daarvan legt de geschiedenis der Pausen en Bisschoppen in alle eeuwen getuigenis af: wij zien de Pausen en Bisschoppen altijd door die taak vervullen maar meer in het bizonder in die kritieke oogenblikken, waarin, volgens de uitdrukking van den psalmist, het rijk der waarheid onder de menschen ten ondergang schijnt te neigen. (Ps. XI. 2).

Heden is het zulk een tijd, waarin de waarheid onder de kinderen der menschen schijnt verminderd, zij is het door het rationalisme op wijsgeerig en godsdienstig gebied, door het liberalisme op politiek gebied, door het naturalisme, het materalisme en het socialisme.

De Pausen hebben onophoudelijk op deze dwalingen gewezen en allen, die met gezag zijn bekleed, vermaand ze te bestrijden. Leo XIII, onze roemrijk regeerende Paus, heeft zich van deze bediening van zijn opperambt gekweten, met een wetenschap, een voorzichtigheid en een kracht, die voorzeker door geen zijner voorgangers zijn overtroffen: hij is inderdaad voor het einde onzer eeuw geweest: ***het licht aan den hemel.*** In zijne Encyclieken over het burgerlijk gezag, over het huwelijk en het huisgezin, over het

socialisme, over de vrijmetselarij, over de menschelijke vrijheid, over de plichten der Katholieken in onze dagen, over de christelijke inrichting der Staten, heeft Leo XIII de dwalingen van onzen tijd blootgelegd: hij heeft haar valschheid en haar noodlottige, maar noodzakelijke gevolgen aangetoond, hij heeft daartegenover gesteld de beginselen der eeuwige waarheid, welke in de Openbaring vervat zijn en doen uitkomen, dat de toepassing dier beginselen niet alleen het heil der zielen zal bevorderen, maar ook de zekerste waarborg zal zijn voor het tijdelijk geluk van individuen, huisgezinnen, gemeenten en staten.

Er was nog een vraagstuk, dat de maatschappij in haar diepste grondslagen schokte en meer en meer den vrede en algemeene welvaart bedreigde. Alle geesten hielden zich er mee bezig, men noemde dat vraagstuk het Sociale Vraagstuk. Leo XIII bestudeerde het meer dan twee jaren lang, vroeg aan alle kanten inlichtingen om de oorzaken ervan grondig te leeren kennen en de oplossing ervan te vinden, en den 15 Mei 1891 gaf hij aan de wereld zijn onsterfelijk Encycliek: Over den toestand der werklieden.

Toen bericht werd, dat binnen kort een Encycliek over de sociale vragen zou verschijnen, verwachtte niemand, dat zij dien geheel nieuwen titel zou dragen. Deze titel geeft in korte woorden een van de grootste oorzaken aan van den rampzaligen toestand der maatschappij; deze titel is een wonderbaar korte samenvatting van de gewichtige onderrichtingen, welke dien brief maken tot een der gewichtigste daden van het Pontificaat van Leo XIII.

Hij verklaart ten aanhoore van heel de wereld, dat de toestand der werklieden het groote vraagstuk is aan de orde van den dag bij alle volkeren, hij geeft met apostolisch gezag de oorzaken aan, waardoor die stand zoo verlaagd

is, hij verklaart luid en met kracht, dat die toestand zonder verwijl in zedelijk en stoffelijk opzicht moet verbeterd worden, hij bewijst dat het socialisme dien slechts kan verergeren en de maatschappij geheel ten gronde zal richten, hij toont aan, dat die toestand alleen afdoende kan verbeterd worden door de Katholieke Kerk, die de bewaakster is der gerechtigheid, de moeder der liefde en de herstelster der zeden, dat bijgevolg velen, die met gezag bekleed zijn en invloed kunnen uitoefenen, haar werken moeten steunen; hij leert, dat het beste middel om in dien toestand de verbeteringen te brengen, welke hij vraagt, bestaat in den terugkeer tot de christelijke inrichting der vakvereenigingen, in overeenstemming gebracht met de tegenwoordige behoeften, — ziedaar in groote trekken de onderrichtingen, door den Stedehouder van J. Chr., samengebracht in zijn Encycliek over den toestand der werklieden.

Bij ons en ook elders heeft de toepassing dier onderrichting geleid tot zekere uiteenloopende beschouwingen onder de Katholieken; dat was, om zoo te zeggen, onvermijdelijk en te voorzien uit de geschillen, welke gerezen waren bij het Congres voor de sociale vragen, te voorzien, zooals wij reeds gezegd hebben in een toespraak tot de werkliedenvereeniging St[e].MARGUERITE, uit de vreemdheid dier dikwijls zeer ingewikkelde vraagstukken, die moeilijk overeen te brengen belangen en moeilijk aftebakenen rechten raken.

De geschillen zijn echter zeer nadeelig en wij zouden, zoover het in onze macht ligt, ze zoo spoedig mogelijk willen doen ophouden. Om door ons bisschoppelijk ambt tot dit zoo begeerenswaardig doel mede te werken en u in staat te stellen daartoe het uwe bij te brengen door uw invloed en door eenheid van handelen, richten wij tot u

dit herderlijk schrijven, waarnaar gij, zooals wij weten, reeds lang vol verlangen hebt uitgezien.

* * *

De eerste en meest gewichtige raad, dien wij u moeten geven is deze: legt u er op toe een zoo volledig mogelijke kennis en een zoo volkomen mogelijk begrip van de Encycliek *Rerum Novarum* te krijgen. Gij moet dien brief herlezen, bestudeeren, overwegen, zoodat gij zoo ervan doordrongen wordt, dat gij over die vraagstukken niet kunt denken of spreken of schrijven, geen onderneming onder werklieden kunt beginnen of besturen dan in volmaakte overeenstemming met die leeringen.

Naast die Encycliek zijn er nog een aantal documenten, eveneens van den Paus afkomstig, welke beschouwd kunnen en moeten worden als aanvulling en verklaring van zijn gedachten over dit belangrijke onderwerp.

Tot die documenten behooren de redevoeringen van LEO XIII tot de Fransche werklieden in 1889 en 1891; een brief aan den Graaf DE MUN naar aanleiding van de rede, welke deze groote redenaar, die een niet minder groot christen is, gehouden heeft te St. Etienne voor 2000 werklieden; een brief aan DECURTINS, den beroemden Zwitserschen socioloog naar aanleiding van het Werklieden-Congres te Brienne. Aan het einde van dit herderlijk schrijven, geven wij de Encycliek *Rerum Novarum* en die verschillende stukken, opdat gij ze altijd bij de hand zoudt hebben, en ze altijd zult kunnen raadplegen [1]).

[1]) Wij gaven de meeste dier stukken in de Bijlagen. Over DE MUN zie men N°. 1 der „Sociale Studiën" en *Kath. Soc. Weekbl* jaarg. 1902, blz. 115, 123, 135 en 155.

Het kwam ons bovendien nuttig voor den brief onder uw oogen te brengen, dien Leo XIII schreef aan de Bisschoppen van Duitschland en eindelijk nog twee brieven van den Paus, welke handelen over twee punten, welke daarom van zoo groot belang zijn, omdat daarin voor een groot deel de oplossing ligt van de geschillen, die onder ons gerezen zijn.

Die stukken, waarin de bedoeling des Pausen is uiteengezet en nader verklaard, zullen het middel zijn om uw eigen twijfelingen en ook die van anderen op te lossen, zij zullen u leiden bij de keuze en bij de oprichting en bij het bestuur van verschillende maatschappelijke instellingen.

* * *

Op de allereerste plaats en allerdringendst noodig zijn de beroepsgenootschappen of vakvereenigingen: „Dat algemeen zulk soort vereenigingen tot stand komen, hetzij „geheel uit werklieden saamgesteld, hetzij uit beide klassen „gemengd, is ons aangenaam; 't is echter te wenschen, „dat zij in aantal en werkzame kracht groeien. Ofschoon „wij echter meermalen over die vereenigingen het woord „gevoerd hebben, willen Wij toch te dezer plaatse aan„toonen, dat zij zeer doelmatig zijn, en met volle recht „zich vormen; en tevens, welke organisatie zij moeten hebben „en wat haar werkzaamheid moet zijn." [1])

Al deze woorden moeten ernstig overwogen worden en

[1]) Hier en elders volgen wij de voortreffelijke vertaling van Kapelaan Zoetmulder. H. Coebergh, Haarlem, 1904). Het was vooral ook door het verschijnen dezer uitgave onnoodig, om thans ook hier weer de Encycliek *Rerum Novarum* in haar geheel te vertalen en op te nemen.

als alle Katholieken, die met hart en ziel zich aan het gezag des Pausen willen onderwerpen, dit deden, dan zou zonder twijfel al dat getwist over het nut van vakvereenigingen ophouden.

Als men als regel wilde opzetten in alle punten de leeringen des Pausen op te volgen, dan zou er ook geen verschil meer zijn over het doel en de inrichting dier vereenigingen. Er zijn ongetwijfeld, zooals hij zegt, detailpunten over statuten en reglementen, die niet in het algemeen kunnen worden vastgesteld, maar moeten worden bepaald „in overeenstemming met den aard van ieder volk, „met de uitkomsten der praktijk, met soort en opbrengst „der nijverheid, met den omvang van het handelsverkeer „en met andere omstandigheden van zakelijken aard en „van tijd, welke men met verstand dient te wikken en te „wegen. Wat de zaak in haar geheel genomen betreft," zoo vervolgt de H. Vader, „deze om zoo te zeggen algemeene en blijvende wet worde vastgesteld, dat de werk„liedenbonden zóó ingericht en zóó bestuurd moeten worden, „dat zij de middelen aan de hand doen, die het meest „geschikt en het meest dienstig zijn voor het voorgestelde „doel, hetwelk hierin bestaat, dat ieder der bondsleden „afzonderlijk, zooveel als 't kan, vermeerdering verkrijgt „van al wat goed is naar lichaam, naar ziel en in betrekking „tot zijn vermogen."

Dit noemt dus Leo XIII het doel van die werkliedenvereenigingen, die hij alom wil opgericht, vermenigvuldigd en in bloei wil zien. Dit is echter het onmiddellijk doel, want de Paus voegt er aanstonds bij: „'t Is echter duide„lijk, dat de godsdienstige en zedelijke vervolmaking als „voornaamste doel beoogd moet worden; en bovenal door „dat doel de richting van de organisatie der vereeniging

„moet worden bepaald. Anders toch zouden zij tot een „ander karakter ontaarden en zouden ze zeker niet veel „boven dat soort bonden staan, waarin men gewoon is „met den godsdienst geheel geen rekening te houden. „Overigens wat zou het den werkman baten door zijn „vereeniging overvloed van stoffelijke middelen verworven „te hebben, indien zijn ziel wegens gebrek aan het voor „haar geschikte voedsel ten opzichte van haar zaligheid „gevaar zou loopen? Wat baat het den mensch, zoo hij „de geheele wereld zou winnen, maar het verlies van zijn „ziel zou lijden?"

Vervolgens schetst de H. Vader het onderricht in den godsdienst, dat in die werkliedenvereenigingen moet worden gegeven. Daardoor verklaart hij met genoegzame duidelijkheid, dat de priester in die vereenigingen een plaats moet hebben, daardoor bepaalt hij ook de taak, welke deze daar moet vervullen.

Wil dat zeggen, dat daarmede zijn geheele taak is aangegeven? Zeer zeker niet. Hij kan en, in 't algemeen gesproken, hij moet door zijn kennis, met zijn hart en met zijn toewijding, met zijn invloed en metterdaad medewerken aan het doel dier vereenigingen. Dat leert hem het voorbeeld en de traditie der katholieke seculiere en reguliere geestelijkheid van alle tijden en alle volkeren, dat leert hem het voorbeeld van onzen H. Vader en de vermaningen, die hij onophoudelijk in zijn partikuliere audienties, hetzij in zijn open brieven richt tot de Bisschoppen, om door hen aan hunne geestelijkheid te worden overgebracht.

Wij gaan zelfs verder en zeggen, dat het in ons land dikwijls plicht, zware, gebiedende plicht is voor den priester, het initiatief te nemen tot zulke vereenigingen en de leiding

en de verspreiding ervan op zich te nemen. Hij moet dit doen, als het socialisme een streek overmeestert of bedreigt, wanneer n.l. het socialisme, gebruik makende van de grieven tegen de huidige inrichting der arbeiderswereld, — grieven, welke voor zoover zij gewettigd zijn, door de Katholieken, in het bizonder door Mgr. von Ketteler, den Aartsbisschop van Mainz, reeds sedert lang zijn uitgesproken, — tot onze werklieden komt en hun zegt: laten wij ons vereenigen, schaart u onder mijn vaan, wij zijn de meerderen in getal, wij zullen onze rechten doen zegevieren door een maatschappij, die op de ongerechtigheid is gegrondvest, te hervormen!

Hoort wat Leo XIII hierover zegt:

„Ongetwijfeld is het aantal vereenigingen van allerhanden „aard, vooral uit werklieden bestaande, tegenwoordig veel „grooter, dan in andere tijden. Waaraan het meerendeel „van haar het ontstaan danken, wat zij willen, welken weg „zij bewandelen, 't is hier de plaats niet daarnaar een on„derzoek in te stellen. Er heerscht echter een meening, „door vele dingen bevestigd, dat veelal meer of min geheime „hoofden de leiding in handen hebben en dat deze een leer „toepassen, welke niet in overeenstemming is met den „christennaam, noch met het welzijn van de Staten; en „dat deze, na zich meester gemaakt te hebben van een „arbeidsmonopolie, het er op aanleggen om degenen, die „weigeren zich bij hen aan te sluiten, door gebrek daarvoor te „laten boeten. [1]) Bij dezen staat van zaken, zijn de chris-

[1]) Zulk een tyrannieke inrichting van socialistische vereenigingen bestaat wel in sommige streken, maar is nog niet zeer uitgebreid; zij doet zich echter vooral ten tijde van stakingen gevoelen, zooals de veelvuldige aanslagen op de vrijheid van den arbeid in die droeve en noodlottige dagen bewijzen. (Noot van Mgr. Doutreloux.)

„telijke werklieden verplicht tusschen een van beiden te „kiezen, of lid worden van bonden, waardoor gevaar voor „den godsdienst te duchten is, of onder elkander eigen „genootschappen oprichten, en hunne krachten derwijze „vereenigen, dat zij zoo in staat zijn zich met kloeken zin „van die onrechtvaardige en ondragelijke onderdrukking te „bevrijden. En dat het noodzakelijk is om dit „laatste in elk geval te kiezen, welke twijfel „kan daarover bestaan bij dezulken, die 's men„schen hoogste goed niet in het dreigendst „gevaar willen storten?"

De onderrichtingen des Pausen zijn op dit punt overduidelijk. Laat men nu niet zeggen, dat de Paus zich ten gunste dier vereenigingen uitspreekt alleen voor het geval, wanneer die oprichting noodig is om de werklieden te onttrekken aan de tyrannie van een socialistische organisatie. Wel is waar is dit geval hier uitdrukkelijk genoemd, maar op andere plaatsen spreekt de H. Vader over de vakvereenigingen als een punt, waarop onze krachten voornamelijk gericht moeten zijn; zonder aarzeling verklaart hij, dat onder de inrichtingen ten gunste van den werkman „de werkliedenvereenigingen de voornaamste plaats innemen, welke nagenoeg al het overige bevatten en in zich sluiten."

Zijn de werkliedenvereenigingen van zoo groot nut, omdat zij de werklieden bewaren voor de socialistische tyrannie en hun stoffelijke belangen bevorderen, hebben wij priesters hierin niet een nog hooger motief om dit middel aan te wenden, dat deze vereenigingen hun godsdienstige en zedelijke belangen bevorderen en wij daardoor onzen hoogsten plicht kunnen vervullen door hen te onderrichten en hunne zielen te heiligen en zalig te maken? En wanneer het fabrieksarbeiders geldt, die nu des daags, dan des nachts, zelfs

op de Zondagen moeten werken, daardoor van hunne eerste H. Communie af bijna nooit meer een priester zien, zijn zij dan niet een bij uitstek gunstige gelegenheid om de kennismaking weer aan te knoopen en hun genegenheid opnieuw te winnen, door oprechte en krachtige toewijding voor alles wat hun lot betreft? Hoeveel vooroordeelen zouden er vallen, hoeveel vooringenomenheid, hoeveel dwalingen weggenomen worden! Laten wij hierop niet verder aandringen, alles zeggen, wat hier te zeggen valt, zou ons te lang ophouden. Overdenkt deze zaak bij u zelven, en gij zult zelf ontelbare redenen vinden, die u zeggen, hoeveel goeds die vereenigingen, als ze ingericht en bestuurd worden volgens de voorschriften des Pausen, kunnen brengen.

Moeten dan niet, zult gij vragen, patroons en werklieden in één bond worden vereenigd?

Het zou zeker te wenschen zijn, dat dit mogelijk ware, dat de meerderheid der patroons, hun beambten en de leden van den bestuursraad zóo van de godsdienstige en katholieke beginselen waren doordrongen, dat zij tot zulke vereenigingen op christelijken grondslag toetraden en voor hunne werklieden ten voorbeeld waren van een leven volgens de voorschriften van het Evangelie, dan zou het Socialisme geen half jaar meer bestaan.

Maar, — het is treurig, dat wij het moeten erkennen, — dat is de algemeene toestand niet. Meer nog, bij de gisting onder de arbeiders en hun streven om hun stoffelijk lot te verbeteren, vreezen vele patroons dat streven te zien ontaarden in een revolutionairen geest en overdreven eischen; van hun kant meenen de werklieden in hun meesters weinig neiging te zullen vinden om aan hun verlangens toe te geven. Meent men dat de patroons het initiatief

zullen nemen tot vereenigingen, waarin meesters en werklieden, als twee gelijke partijen, hun belangen zullen bespreken? Meent men de werklieden te kunnen overhalen tot het lidmaatschap eener vereeniging, waarin zij, ten onrechte misschien, de partijdigheid, het overwicht of de ontevredenheid vreezen van hen, van wie hun dagelijksch brood afhangt?

Zou het wel mogelijk zijn dergelijke vereenigingen op te richten in de groote ondernemingen, waarin zij om het groot aantal werklieden juist het meest begeerenswaardig zijn? En verondersteld nu, dat in sommige dier ondernemingen zulke gemengde vereenigingen opgericht en in stand gehouden kunnen worden, zouden zij een genoegzame weerstand zijn tegen het algemeene gevaar van het socialisme en tegen de misbruiken, welke het isolement der arbeiders oplevert?

Onze meening is dus deze. Waar onder bizondere omstandigheden de patroons gemengde vereenigingen kunnen oprichten op godsdienstigen grondslag, zullen zij een uitstekend werk verrichten voor zichzelven en voor hun werklieden en de parochie-geestelijken moeten geen toewijding te groot achten, wanneer zij hen kunnen bijstaan. Maar op plaatsen waar zij, om welke reden dan ook, niet opgericht zijn, wenschen wij met den Paus, dat vereenigingen uit werklieden alleen bestaande worden opgericht. De patroons moeten geen schrik hebben voor zulke vereenigingen, integendeel ze met belangstelling gadeslaan en begunstigen, betrekkingen onderhouden met de bestuurders ervan, nu eens naar hen luisteren, dan weer hen de taal doen hooren van het verstand en de ondervinding, maar ook de taal des harten. Zoo zullen die vereenigingen worden middelen tot orde, tot verzoening en tot vrede. Vijandig of zelfs

maar zich onverschillig tegenover die vereenigingen toonen, is in onze tegenwoordige omstandigheden verkeerd, daardoor toont men in het geheel niet te begrijpen, hoe in deze kritieke omstandigheden door den godsdienst het algemeen welzijn, de Kerk en het Vaderland moeten gered en behouden worden.

Over deze zaken hebben wij nog al uitvoerig gesproken, om u den weg te wijzen, dien gij moet volgen bij de raadgevingen, die gij misschien geroepen zult zijn aan grootindustrieelen te geven.

Minder groot zijn de moeilijkheden voor het oprichten van gemengde vereenigingen onder de klein-industrie, de handwerkslieden en de landbouwers; voor dezen verdienen zulke vereenigingen de voorkeur.

* * *

Moeten die werklieden-vereenigingen het karakter dragen van godsdienstige vereenigingen? Laten zij geplaatst zijn onder het patronaat van een heilige, laat men er jaarlijks een of meer godsdienstige feesten vieren, laat men er godsdienstonderricht geven, laat men het vervullen der godsdienstige plichten bevorderen en de middelen zoeken om dat gemakkelijk te kunnen doen, in een woord laat de godsdienst de grondslag dier vereenigingen zijn, maar men vergete nooit, dat deze vereenigingen, zooals Leo XIII zegt, tot onmiddellijk doel hebben „dat ieder der leden afzonderlijk, „zooveel als 't kan, vermeerdering verkrijge van al wat „goed is naar lichaam, naar ziel en in betrekking tot zijn „vermogen," al is dan ook de godsdienstige en zedelijke volmaking der leden het einddoel.

Wij voorzien de tegenwerping, dat als men om dit einddoel te bereiken preeken gaat houden in die ver-

eenigingen, die vereenigingen op vele plaatsen voor niet anders dan broederschappen zullen gehouden worden, zoodat alleen brave godsdienstige menschen er lid van zullen worden. Daardoor zal, zoo al niet geheel, dan toch grootendeels het doel gemist worden, wij zullen nooit de groote massa der werklieden tot ons trekken en juist degenen, voor wie op de eerste plaats zedelijke en godsdienstige verbetering noodig is, afstooten

Ziehier ons antwoord.

Behalve op plaatsen, waar het levendig geloof het toelaat of raadzaam maakt, moet men in zulke bijeenkomsten geen preeken houden, maar conferenties; dit soort van toespraken geeft een groote ruimte voor de keuze van te behandelen stoffen en voor de manier van spreken. De conferenties kunnen gaan over werkelijk godsdienstige stoffen, over bijbelsche geschiedenis, over heiligenlevens of over stoffen, die niet in zoo nauw verband met den godsdienst staan, alcoholisme, speelzucht, verkwisting of zelfs over stoffen die geheel buiten den godsdienst staan, waarbij men dan zedelijke toepassingen kan maken; over sociale of economische vragen, over vakaangelegenheden, natuurlijke historie. Uit al deze stoffen zal de priester naar zijn aard en aanleg, naar zijn positie in de vereeniging, naar andere omstandigheden, vooral naar de gesteltenissen zijner houders, gemakkelijk er eene kunnen kiezen, die zijn hoorders belang inboezemt, hun nuttig is, en door afwisseling behaagt.

Vooral moet hij letten op zijn gehoor. Al moest hij zelfs voor langen tijd, hetzij om de lieden te trekken, hetzij om een zekere klasse niet af te stooten, zich tot de weinige dingen beperken, die strikt noodzakelijk zijn om aan de vereeniging het christelijk karakter niet geheel

en al te ontnemen, dan moet hij niet aarzelen dit te doen. Hoe dikwijls zijn wij in onze heilige bediening niet verplicht zoo te doen? Wij zijn echter overtuigd, dat er slechts weinige maanden noodig zijn om een priester zoo de sympathie te doen veroveren, dat hij zelfs in de meest ongunstige omstandigheden met een weinig handigheid hen er toe brengt, dat het Evangelie van den Zondag, zij het in het begin zonder verklaring, of een hoofdstuk uit den catechismus wordt voorgelezen.

Dat voorlezen vordert slechts weinig tijd, maar zou de vergadering stempelen tot godsdienstige bijeenkomst en langzamerhand niet te versmaden voordeelen aan de zielen brengen.

Het zou ook zeer te wenschen wezen, als de priester een populaire en gemakkelijk te volgen verdediging van den godsdienst kon geven, daarbij de gewone opwerpingen behandelend, welke de socialisten onder de werklieden verspreiden. Men kan daarvoor met veel vrucht de zoo bekende werkjes van Mgr. DE SÉGUR raadplegen.

In vele plaatsen, waar de oprichting van zulke vereenigingen het eenige middel zou zijn om het Socialisme tegen te houden, belemmeren ongelukkiger wijze, bizondere omstandigheden die oprichting. Wat moet men dan doen? In dit geval moet men, als er een industrie is van eenig belang, trachten om een verzoeningsraad op te richten, bestaande half uit patroons, half uit werklieden. Zulk een instelling heeft het nadeel, dat de godsdienst slechts in zeer geringe mate de grondslag ervan kan zijn, maar de feiten zijn er om te bewijzen, hoe deze instelling veel kan bijdragen tot bevrediging. Zulk een raad is voor de werklieden bescherming en waarborg hunner belangen, het geeft hun de voldoening overeenkomstig hun streven, dat

zij ook iets te zeggen hebben in het vaststellen der arbeidsvoorwaarden.

Deze neiging is er altijd geweest en den vrijen en met rede begaafden mensch van nature eigen, maar die neiging is levendiger geworden en meer algemeen, omdat het verstandelijk peil bij velen in de arbeidersklasse aanzienlijk hooger is geworden. Onder hen is een soort middenstand opgekomen, die zich bewust is, dat hij waarde heeft voor de industrie, dat hij der maatschappij nuttig is en daarom ook vordert zelf een woord te mogen meespreken, waar het zijn belangen betreft en ook recht doet gelden.

De socialisten hebben het, zooals Leo XIII zegt, zeer goed ingezien, dat de werklieden een grootere gedachte van zich zelf hebben gekregen, en geen middel verzuimen zij om hen voor hun snoode en goddelooze leer te winnen. Maar al te zeer zijn zij daarin reeds geslaagd, hun aanhangers vormen een geducht leger, dat de orde in den Staat en de veiligheid der personen bedreigt.

Het is dan ook meer dan tijd, dat de katholieken zich vereenigen om met gemeenschappelijk overleg de verdere aanwerving voor dat leger te doen ophouden, door de werklieden te winnen voor christelijke vereenigingen, waarin zij krachtige verdediging vinden voor hun wettige belangen; het is meer dan tijd, dat zij zich meester maken van die volkskracht, welke steeds grooter wordt, dat zij het volk herkerstenen d. w. z. opnieuw doordringen van het geloof, het opnieuw leeren leven volgens het Evangelie, opdat het zoo medewerke tot behoud van orde en godsdienst.

* * *

Men hoort wel eens zeggen, dat het eenige geneesmiddel

voor de sociale nooden is de terugkeer der maatschappij tot het geloof en de beoefening van het Evangelie. Dit is werkelijk zoo, en naarmate de terugkeer vollediger is, zal ook de genezing volkomener zijn. Het is maar de vraag hoe die terugkeer bewerkt moet worden. Leo XIII geeft in zijn Encycliek het antwoord. Voor eerst moeten daartoe dienen al de gewone en buitengewone middelen van den godsdienst welke de priester ter zijner beschikking heeft: de toediening der Sacramenten, de verkondiging van Gods Woord, de missies, de catechismus, het huisbezoek, godvruchtige vereenigingen enz.; vervolgens het lager en middelbaar en hooger onderwijs, vakscholen, dagbladen, tijdschriften, bibliotheken, vakvereenigingen, matigheidsbonden, patronaten voor jongens en meisjes, dan ook de liefdewerken: de Vincentiusvereenigingen, het liefdewerk van Franciscus Regis tot het wettigen van huwelijken, vereenigingen tot kleeding van armen, tot ondersteuning van arme zieken, dienstboden-tehuizen, de stichting van den Goeden Herder, enz., al die verschillende werken, die al sedert lang bestaan, reeds veel vrucht voortgebracht hebben en nog dagelijks voortbrengen.

Daarnaast kome nog de persoonlijke invloed der katholieken op hun ondergeschikten en hun werklieden, op de armen, die zij bijstaan; hun zorg om in hun eigen gezin de christelijke zeden te herstellen, de godsdienstige gebruiken daar wederom invoerend, het gemeenschappelijk gebed, het gezamelijk bijwonen der plechtigheden in de kerk, het regelmatig ontvangen der H. H. Sacramenten en door de wereldsche vermaken, vooral de schouwburgen, te vluchten, door grooter eenvoud in hun woning in de meubileering, in hun kleeding, in hun tafel, in hun feesten.

Al deze middelen om de verwoesting door ongeloof en

onzedelijkheid aangericht te herstellen, zijn bewonderenswaardig, men kan ze niet genoeg goedkeuren en aanmoedigen en bevorderen en verspreiden. Maar het moet erkend worden, op een zeer breede schare van hen, die aan dien zedelijken steun behoefte hebben, hebben de ijver en toewijding van seculiere en reguliere geestelijken, van geloovigen van beiderlei kunne, van allerlei stand en leeftijd, al die werken en christelijke praktijken geen invloed uitgeoefend. Ondanks al die verschillende werken blijft een ontelbare menigte in ongodsdienstigheid en ondeugd verzonken. De gewoonten, die hen omringen, trekken hen er toe: en zij glijden dikwijls des te gemakkelijker langs die helling af, omdat maar al te dikwijls degenen, die hen op den weg der deugd moesten houden of daarop terug brengen, zelf door hun slecht voorbeeld, door hun onverschilligheid of vijandige gezindheid tegenover alles, wat godsdienst is, bederven.

Waar vinden wij die menigte? In onze groote steden en nijverheids-centra: die menigte bestaat uit die duizende arbeiders, mannen en vrouwen, die in hun jeugd bijna geen godsdienstig onderricht, geen godsdienstige opvoeding ontvangen hebben: in den schoot hunner familie had men er geen tijd voor, en op de scholen is er voor godsdienstig of zedelijk onderricht geen plaats; tot de eerste H Communie werden zij toegelaten met de kennis van enkele gebeden en van de allereerste grondbeginselen der christelijke leer, welke zij zeer spoedig geheel vergeten zijn. Aanstonds daarna gingen zij van 's morgens vroeg tot 's avonds laat naar een fabriek, 's zondags was er geen tijd om naar de kerk te gaan, zeer spoedig hadden zij zelfs den weg daarheen vergeten. Voor hunne oogen zagen zij geen andere dan slechte en ergernisgevende voorbeelden.

Dat was hunne voorbereiding voor het leven. Is het te verwonderen, dat een zeer groot getal niets meer aan godsdienst doet, dat slechts enkelen eenige uitwendige praktijken hebben overgehouden, dat zij, die aan het volkomen verlies van hun geloof en het totale bederf hunner zeden ontkomen, zeldzame uitzonderingen zijn?

De werken, die wij zoo even hebben opgenoemd, bereiken het grootste gedeelte der werkliedenklasse niet en gij zelf, dierbare medewerkers, gij zint te vergeefs op middelen om hen er toe te brengen, eenigszins ten minste voor hun zaligheid bekommerd te zijn. Maar de lieden, die geen kerk meer bezoeken, denken aan geen priester meer behalve, wanneer zij zijn aalmoezen noodig hebben of zijn hulp in hun stervensuur. Toch zijn ook hunne zielen vrijgekocht door het kostbaar Bloed van J. Chr., welke het onze plicht is te onderwijzen en te leiden, onsterfelijke zielen, die eeuwig zullen verloren gaan, als we hun niet ter hulp komen. Is er dan geen middel te vinden om hen uit den poel der zonde te redden, hen te bewaren voor de hel, hen te geleiden naar den hemel?

Was een middel moeilijk te vinden, toch was er een, en Leo heeft het ons aangewezen: het stoffelijk lot dier menigte moet verbeterd worden, zij voelt het, zij roept er om en rechtvaardigheid en liefde gebieden het. De priester nu is de verdediger der gerechtigheid, de dienaar der liefde. Laat hij deze zaak ter hand nemen, welke hij volgens zijn goddelijke zending moet verdedigen, laat hij daarvoor woorden en daden en al zijn invloed aanwenden: daardoor zal hij in betrekking komen met den werkman en niet alleen hun belangen dienen, hun stoffelijk welzijn bevorderen, maar ook voordeelig zijn voor hun geestelijke belangen en hunne zielen redden. Ja, dat is de weg om

onze ongelukkige broeders en hunne huisgezinnen te redden en hen niet te laten meesleepen door de vijanden van godsdienst en maatschappij.

Dat het stoffelijk lot der werkliedenklasse moet verbeterd worden, is onbetwistbaar.

„Klaar zien wij in," zegt Leo XIII, „en allen zijn hierin „één van gevoelen, dat spoedig en op doeltreffende wijze „raad moet worden geschaft voor de menschen der lagere „klasse, omdat het grootste gedeelte in een beklagenswaar-„digen en rampvollen toestand onverdiend verkeert. Want „nadat de oude werkliedengilden in de vorige eeuw waren „opgeheven en geen enkel beschermmiddel daarvoor in de „plaats werd gesteld, toen de instellingen en wetten zelf „van den Staat den voorvaderlijken godsdienst hadden afge-„schud, zijn langzamerhand in verloop van tijd de werk-„lieden alleenstaand en onverdedigd overgeleverd aan de „onmeedoogendheid der meesters en aan de breidelooze „hebzucht der concurrenten. Het kwaad is verergerd door „een vraatzuchtigen woeker.... Hierbij komt dat èn het „huren der werkkrachten èn de handel èn alles nagenoeg „in de macht van weinigen is gebracht, zóó dat zeer weinige „vermogenden en bovenmatig rijken een bijkans slavenjuk „aan de tallooze scharen der proletariërs hebben opgelegd."

Elders, waar hij spreekt over de tusschenkomst van den Staat, spreekt Leo XIII: „De billijkheid gebiedt derhalve „voor den werkman van Staatswege zorg te dragen, opdat „hij zelf iets trekke uit het hetgeen hij bijdraagt ten alge-„meenen nutte, opdat hij gehuisvest, opdat hij gekleed, „opdat hij in behoorlijken doen met minder moeite kunne „leven. Daaruit volgt, dat alles dient begunstigd te worden, „wat op welke manier ook voor den toestand der werk-„lieden voordeelig schijnt te zijn. En deze zorg, verre van

„iemand te benadeelen, zal veeleer voordeelig zijn voor allen „gezamenlijk, daar het volstrekt in het belang van den „Staat is, dat diegenen, van wie zulke noodzakelijke goede- „ren voortkomen, niet op allerlei manieren ongelukkig zijn."

Bestaat zulk een toestand in België? Ja en om slechts de omliggende landen te noemen, ook in Frankrijk, in Engeland, in Duitschland, in Holland. Die toestand is misschien niet de algemeene toestand, maar toch is hij verspreid genoeg, om de middelen, welke de Paus aanduidt, te moeten gebruiken. Er zijn er die het betwisten, maar zij verliezen uit het oog, dat de Paus niet spreekt, van den uitersten nood, zoodat de ongelukkigen, die in dien toestand zijn, honger lijden en alle ontberingen en kwellingen van het gebrek, maar van een toestand, waarin men altijd door op den rand van het gebrek staat, waarin men zich ongelukkig gevoelt, omdat men voortdurend nauwelijks het noodige heeft, omdat een stilstand in den arbeid, een loonsvermindering, een ziekte, de geboorte van een kind, dien toestand zoo kan verergeren, dat men verplicht is de hand te gaan uitsteken om een aalmoes.

Wel zal men nooit kunnen verhinderen, dat een zeker aantal huisgezinnen in dien toestand verkeert, maar dat zulk een toestand die is van zoovele eerzame werklieden, die in den hardsten arbeid hun leven slijten en grootendeels aan een andere klasse een welzijn brengt, welke in de laatste halve eeuw steeds is toegenomen, dat moest in een beschaafde en christelijke maatschappij, die door de wetten der rechtvaardigheid en billijkheid en liefde beheerscht wordt, niet kunnen voorkomen.

Deze staat van zaken is des te moeilijker te dragen voor hen, die er het slachtoffer van zijn, omdat de mensch van nature geneigd is, naar zijn omgeving te zien om zijn eigen

geluk of ongeluk af te meten. Het gevoel en het lijden door armoede is gedeeltelijk iets betrekkelijks, daarmede moet men, zonder het evenwel te overdrijven, rekening houden.

Men moet ook niet vergeten, dat bij het lichamelijk lijden en de stoffelijke ontberingen, dikwijls nog ziele- en hartelijden komt. Onze werklieden lijden inderdaad menigwerf erge pijnen door de afwezigheid van belangstelling, van toegenegenheid bij hen, die hen in dienst hebben of over hen staan, door de willekeur, de partijdigheid en de hardvochtigheid bij sommigen hunner onmiddellijke chefs, zonder dat zij klachten daarover durven indienen. Zeker het groot getal werklieden in sommige fabrieken verklaart of verontschuldigt dikwijls de misbruiken, welke in dit opzicht bestaan, maar toch in groote mate kan hierin verbetering gebracht worden.

Mochten er zijn, die twijfelen of de toestand der werklieden werkelijk zoo is, laten zij dan eens nagaan de opgave omtrent inkomsten en uitgaven van arbeidershuisgezinnen, welke over verschillende deelen van het land van officieele zijde zijn verstrekt, of liever laten zij, na eerst overdacht te hebben, hoe sedert hun jeugd hun eigen toestand langzamerhand is verbeterd, u of de leden van de St. Vincentiusvereeniging vergezellen bij het bezoeken van de arme huisgezinnen; laten zij eens zien en hooren, wat men in zuinige en eerzame huisgezinnen zien kan en hooren, laten zij eens inlichtingen nemen bij huisgezinnen die door onze liefdewerken of andere vereenigingen voor armenzorg worden ondersteund, of bij die huisgezinnen, die evenzeer ondersteuning van noode hebben, maar geen ondersteuning vinden, omdat men verplicht is zich tot de meest hulpbehoevenden te beperken, en dan zullen zij, als zij van het

levendig geloof doordrongen zijn, dat alle menschen broeders zijn in J. Chr. spoedig erkennen, dat zij de waarheid van 's Pausen woord niet kunnen betwisten. zonder dat het woord van den H. JOANNES op hen van toepassing zou zijn: „Als iemand de goederen dezer wereld bezit en zijn „broeder gebrek ziet lijden, maar zijn hart voor hem sluit, „hoe blijft in hem de liefde Gods?"

* * *

Is de priester op zijn plaats, bij de stichting, de inrichting en het bestuur van vakvereenigingen, heeft hij daarbij een schoone zending te vervullen, hij moet zich niet ontveinzen, dat het een moeilijke taak is.

Het onmiddellijk doel dier vereenigingen is volgens LEO XIII, vermeerdering, zooveel als 't kan van al wat goed is naar lichaam, naar ziel en in betrekking tot hun vermogen, daarom zal hij zich noodzakelijker wijze bezig houden met de vragen, die aan de orde zijn van den dag en met de middelen om die vragen in vrede en met wijsheid tot een oplossing te brengen. De Paus vreesde niet, achtte het zelfs noodzakelijk, ze in zijn Encycliek te behandelen, hij was er blij om, dat die Encycliek, terstond na haar verschijning in volksuitgaven, onder de werklieden verspreid werd, openlijk prees hij de trouwe zonen der H. Kerk uit de verschillende landen, zoowel priesters als leeken, in 't bizonder den graaf DE MUN, die er zich op toe legden het volk van die leeringen te doordringen.

Men meent soms, dat het met het oog op de woelingen, door socialistische drijvers veroorzaakt en de dwalingen en overdrijvingen, die zich onder rechtmatige vorderingen mengen, beter zou zijn over die dingen te zwijgen in ver-

gaderingen van werklieden; door er over te spreken, zegt men, zet men de werklieden tegen de patroons op, daardoor wekt men den klassenstrijd op.

Zij, die zoo denken, houden er geen rekening mede, dat al sinds lang het Socialisme bestaat als een partij, die sterk en goed georganiseerd is, haar vertakkingen heeft over het geheele land, zonder ophouden in steden en dorpen krachtige propaganda maakt door tallooze conferenties, door economische instellingen, die het wapen der pers met kracht hanteert en dagelijks in onze nijverheidscentra en dorpen duizenden en duizenden blaadjes verspreidt, welke elken dag haar noodlottige leer prediken en oproepen tot den strijd tegen het kapitaal.

De werklieden zijn vol van die vragen, die hun levensbelangen raken, zij spreken er met elkaar over, zij behandelen ze met vuur; het zijn vragen, die hen geheel en al in beslag nemen, en zeer gemakkelijk laten zij zich medesleepen door de met waarheid gemengde leugens, die men hun voorhoudt, door de anti-maatschappelijke en antigodsdienstige programma's, die men hun aanpredikt als het eenige middel om werkelijk hun grieven weg te nemen. Het gevaar is niet overdreven, op vele plaatsen reeds noemen goede en brave werklieden, die geenszins de socialistische leeringen aanhangen, zich socialist, daarmede niets anders bedoelende dan dat zij hervormingen willen, die zij als billijk beschouwen.

Zou het nu in deze omstandigheden verstandig zijn in werkliedenvereenigingen, die opgericht zijn om door vreedzame en wettige middelen te gemoet te komen aan de zedelijke eischen der arbeidende klasse en hun de stoffelijke voordeelen, welke zij billijker wijze verlangen, te verschaffen, zou het nu wijs zijn in die vereenigingen daarover te

zwijgen, ze niet vurig te behartigen, en middelen te zoeken en voor te stellen om die voordeelen te verwerven?

Het antwoord op deze vraag kan niet twijfelachtig zijn, men kan toch de algemeene democratische beweging niet loochenen. In de maand Mei van dit jaar zeide de Paus ons dit in deze zelfde bewoordingen, en in zijn Encycliek zegt hij: „Op het oogenblik gaat de strijd om den toestand „der werklieden, en of die strijd met verstand of niet be„slecht wordt, dat is in beide gevallen van het hoogste „gewicht voor den Staat. En hij zal gemakkelijk met ver„stand beslecht worden, door de christelijke werklieden, „indien zij in bonden vereenigd en onder ervaren „leiders denzelfden weg inslaan, welke onze vaderen en voor„vaderen tot groot welzijn èn van henzelven èn van den Staat „gevolgd zijn."

Het arbeidersvraagstuk is gesteld en het vordert zijne oplossing, d. w. z. de zedelijke en stoffelijke verbetering van den toestand der werklieden. Revolutionairen en goddeloozen hebben zich ervan meester gemaakt niet alleen om het op hunne manier op te lossen, maar om daardoor te komen tot eene maatschappij volgens hun beginselen, die een omverwerping zijn van alle zedelijke, burgerlijke en godsdienstige orde. Met verwoedheid werken zij aan de verwerkelijking hunner plannen, reeds slaagden zij er in om in wetgevende lichamen en andere staatsinstellingen zetels te veroveren; hun partijgenooten tellen zij bij vele duizenden en van dag tot dag nemen zij toe in aantal, in steden en in dorpen. Dat is het gevaar, dat ons dreigt. Het hoofd der Kerk wijst ons er op en zegt: haast u, vereenigt de werklieden in christelijke vereenigingen, helpt hen om op vreedzame en christelijke wijze de verbetering van hun toestand te verkrijgen.

Twee en een half jaar geleden klonk die roepstem uit het Vaticaan, met bewondering luisterde men er naar, maar toen het er op aankwam de handen aan het werk te slaan, begon men met vuur te redetwisten over betwistbare punten, en de daad bleef achterwege.

Het is nu hoog tijd dat twisten te staken en eindelijk de groote reddingsmiddelen te gebruiken, welke Leo XIII aanwees. „Laat men overal, — zoo zeide hij in 1901 tot de Fransche werklieden-pelgrims,—laat men overgaan tot d o e n, „en niet den kostbaren tijd verspillen in onvruchtbaar „redetwisten, laat men in daden omzetten, wat in beginsel „niet meer betwist wordt. Het kan wel niet anders, of, „als het de toepassing betreft, zijn er in zulke ingewikkelde „vragen, nog wel eenige duistere, twijfelachtige punten, „de tijd en de ondervinding zullen hierin licht geven."

* * *

In de daden en in de actie moet de eendracht hersteld worden. Zij, die, geleid door hun voorzichtigheid, meenen, dat het genoeg is de oude liefdewerken, die al zooveel diensten aan godsdienst en maatschappij hebben bewezen en zeker nog zullen bewijzen, te behouden, te ontwikkelen en uit te breiden, zij moeten aan hun actie toevoegen, wat er nog aan ontbreekt, om beter nog in de behoeften der arbeidende klasse te voorzien; laten zij hun sympathie ook niet weigeren aan de andere christelijke instellingen, die meer verwachten van vakorganisatie.

Sedert de uitvaardiging der Encycliek *Rerum Novarum* zijn de instellingen van dat soort in alle Katholieke landen vermenigvuldigd: zij zijn opgericht met toestemming en zelfs onder de bescherming der Bisschoppen, onder hun

waakzaam oog groeien zij en vermenigvuldigen zij zich.

Met nauwlettendheid volgt LEO XIII alles wat mannen doen, die zich door wetenschap, talent en deugd, door hun toewijding aan de zaak der arbeiders, door hun volmaakte onderwerping aan de leeringen, raadgevingen en de aanwijzingen van den H. Stoel, onderscheiden; hij laakt hen niet, maar veeleer prijst hij hen en moedigt hen aan.

De Socialisten vinden groote kracht in het houden van nationale en internationale Congressen: in een juist-omschreven program van actie, in een federatie van al hun vereenigingen, zoo gebruiken ook de leiders der christelijke werklieden-vereenigingen dezelfde middelen om ze hechter te vestigen en hun welslagen te bevorderen. Men kan zeggen, dat dit noodzakelijk was en wij weten, dat de Paus in den weg, dien hij baande een vooruitgang, een gewichtige stap zag om te komen tot de christelijke organisatie van den arbeid.

In Belgie en in het buitenland zijn verschillende programs opgesteld: in den grond en in de hoofdpunten komen zij allen overeen: in dit opzicht is er geen verschil onder de Katholieken. Sommige punten leidden tot levendige, al te hevige woordenwisselingen, meermalen daardoor veroorzaakt, dat men elkaar verkeerd begreep.

Zeker, die redetwisten zijn een volkomen vrije zaak, dikwijls zijn zij zelfs zeer nuttig [1]), maar dan moet ernstige studie er aan ten grondslag liggen, zij moeten noch de goede trouw verdacht maken, noch de liefde of de voorzichtigheid kwetsen, een waardigen, kalmen, niet hatelijken toon aanslaan, in één woord, zoo zijn als past aan christenen,

[1]) Sommige betwiste punten moeten alleen in vaktijdschriften worden behandeld. Noot van Mgr. DOUTRELOUX.

die alleen zoeken, wat waar en goed, wat practisch en verstandig is. Zoo zullen zij de actie niet belemmeren en zonder tot in het eindelooze voort te duren en afkeer te kweeken, zonder van de eene zoowel als van de andere zijde de publieke opinie verhit te maken, spoedig eindigen zonder de geesten in verwarring te brengen, zonder de harten te verbitteren. Heeft men dan ten slotte elkaar niet overtuigd, een keer te meer zal de wijsheid en het nut blijken van den stelregel: In neussariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus charitas: Eenheid in het noodzakelijke, vrijheid in het twijfelachtige, liefde in alles [1]).

Bij deze vragen is het des te gemakkelijker zich aan dien regel te houden en is het des te meer geboden, omdat als iemand dwaalprincipen verkondigt of een min of meer gevaarlijke onvoorzichtigheid begaat, de overheden in de kerk, zoo noodig de hoogste overheid, niet in gebreke zou blijven tusschen beide te komen.

Voor de trouwe Zonen der Kerk is dit altijd een waarborg in volle gerustheid te leven en de ongerustheid in hun geest te onderdrukken: „Uwe overheden waken als rekenschap zullende afleggen over uwe zielen." (Hebr.VIII17).

* * *

Wij herhalen het nogmaals: het zijn moeilijke en teere vraagstukken. Wij meenen derhalve, dat het nuttig zal zijn u hier eenige wenken te geven over de voorzichtigheid met het oog op uwe actie in de toekomst. Gij moet in deze wenken geen blaam zien of verwijtingen aan het

---

[1]) Verkeerdelijk wordt deze woorden dikwijls toegeschreven aan den H. Augustinus, in wiens werken zij niet zijn te vinden. N. v. d. V.

adres van katholieken, die zich met de sociale vragen hebben bezig gehouden, dit ligt geheel niet in onze bedoeling, maar alleen regels om uw toewijding aan de Sociale instellingen te leiden.

„De zaak is moeilijk om op te lossen, zegt Leo XIII- „en niet ontbloot van gevaar. Moeilijk toch is het de „rechten en de plichten af te bakenen, waardoor ver- „mogenden en misdeelden, degenen, die het kapitaal en „degenen, die de arbeidskracht aanbrengen, in hunne „onderlinge verhouding moeten beheerscht worden. Gevaar- „lijk is verder de strijdvraag, daar zij door woelzieke en „sluwe menschen overal misbruikt wordt om het inzicht „in de waarheid te vernietigen en om de volksmenigte „oproerig op te hitsen."

Uit deze woorden mag men besluiten, dat de Paus, over die vragen handelend in een stuk, waarvan hij wist, dat het in handen der werklieden zou komen en hun belangstelling zou opwekken, de juiste maat heeft gehouden en de noodige voorzichtigheid in acht genomen.

Wil men dus een veilige maatstaf voor hetgeen men den werklieden wil zeggen en voor de manier, waarop men hun dat wil voorstellen, en ook om af te meten of iemand, wien men wil beoordeelen, in zijn geschriften of redevoering de juiste maat heeft gehouden of te ver is gegaan, of hij voorzichtig genoeg is geweest of misschien onvoorzichtig zich heeft uitgelaten, dan zie men naar hetgeen de H. Vader heeft gezegd en de manier, waarop hij het gezegd heeft.

Vermetel is zeker hij, die van een ander zegt, dat hij overdrijft of de kwade hartstochten opwekt, als hij niet anders gedaan heeft dan de woorden des Pausen herhalen, maar van den anderen kant is het toch ook niet wijs,

zonder ophouden voor een gehoor van werklieden de krachtige uitdrukkingen te herhalen, waarmede Leo XIII sommige misbruiken heeft gebrandmerkt, en het is tegen de waarheid te veralgemeenen, wat in de gedachte des Pausen geen algemeene strekking heeft, of te beperken, wat wel als algemeen bedoeld is; tegen de waarheid ook is het als men als *rechten* voorstelt, wat hij slechts vraagt in naam der billijkheid of der liefde of als plicht van naastenliefde voor te stellen wat rechtsvaardigheidsplicht is. Aan een gelijksoortig kwaad maakt men zich schuldig als men hen alleen wijst op hetgeen er verkeerd is in hun toestand, zonder hun aandacht er op te vestigen, wat tot verbetering van hun toestand reeds is gedaan, bijv. als men hun verborgen houdt, dat sommige patroons door verschillende instellingen reeds verbeterd hebben, wat bij anderen nog te wenschen overlaat, als men sprekende over de wetten, die nog ten gunste der werklieden gemaakt moeten worden, de wetten, die al reeds gemaakt zijn verzwijgt en er niet op wijst, hoe onze kamers op den goeden weg verlangen voort te gaan.

Men kan de werklieden aansporen om middelen te zoeken, waardoor zij hun toestand kunnen verbeteren, maar men moet het zoo doen, dat zij met kalmte en in orde en vrede hun verlangens trachten te verwerkelijken, er wel oplettende, dat de patroons ook moeilijkheden hebben te overwinnen, moeilijkheden, die voortspruiten uit de veranderingen, die gemaakt moeten worden, of uit den toestand hunner zaken, enz. Laten wij onze werklieden voorlichten, onderrichten, leiden en,zooveel als wij kunnen,helpen om rechtmatige en mogelijke verbeteringen te verkrijgen, maar en met niet minder toewijding en liefde rekening houden met de wettige belangen en moeilijkheden der patroons.

Zoo zullen de christelijke vereenigingen dienen om twee klassen tot elkander te brengen, welke de Socialisten van elkander trachten te verwijderen. De patroons kunnen ons niet beschuldigen, dat wij de werklieden tegen hen ophitsen, als wij deze middelen voorstellen om hun toestand te verbeteren. Wanneer twee klassen tegenover elkaar verplichtingen hebben, kan geen van de twee met reden ons beschuldigen, dat wij haar beleedigen, wanneer de ander de eerbiediging van haar rechten tracht te verzekeren en tot dit doel de medewerking vraagt van kundige, rechtvaardige mannen, die vol toewijding zijn. Hoe zouden de werklieden en de bestuurders hunner vereenigingen kunnen spreken over hun rechten, die zij erkend willen zien zonder te spreken over de verplichtingen, die uit die rechten der arbeiders voor de patroons volgen, zonder te spreken over de misbruiken, die zij uit den weg willen ruimen.

De Encycliek spreekt over de plichten der arbeiders, maar is het te loochenen, dat zij ook ten doel heeft, hun miskende rechten aan te toonen? Is er dus wel iets, zoozeer in strijd met het doel, met den geest, met de woorden, ja zelfs met het opschrift dier Encycliek als de meening, dat men tot werklieden alleen moet spreken over hun plichten, over hun godsdienstige en zedelijke verbetering, over de onderwerping in hun lot, over sommige maatschappelijke instellingen, zooals spaarbanken, ondersteunings- en begrafenisfondsen; instellingen, die zonder twijfel voortreffelijk zijn, maar die toch bij lange na niet zijn, wat de Paus vordert om de dwalingen en de ophitsingen der socialisten tegen te houden, en den werkman in een toestand te herstellen, waarop hij recht heeft?

Laten wij het doel de Encycliek nastreven, haar toe-

passen, zooals wij het welslagen zoeken van iedere andere zaak, laten wij het doel wel omschreven ons voor oogen stellen, laten wij de meest geschikte, de verstandigste en de veiligste middelen zoeken om te slagen. Wie zoo handelt en zich opmaakt het socialisme tegen te houden, zoo de hervormingen beschouwt, welke noodig zijn om inderdaad en voor goed den toestand der arbeiders te verbeteren, om dien toestand beter in overeenstemming te brengen met de beginselen van het Evangelie, hij zal wel begrijpen en inzien, dat er heden wel wat anders te doen is, dan den huidigen toestand aan te zien als de niet te veranderen uitdrukking der natuurwetten of de beschikking, door de goddelijke Voorzienigheid gewild.

Hij zal het nog beter begrijpen, als hij in zijn gedachte de rollen omkeert, zich zelf plaatst in den toestand, waarin heden een werkman is, en hij zichzelf denkt in zijn plaats als echtgenoot, als huisvader en daarbij zich het groote gebod herinnert: Wat gij niet wilt, dat u geschiedt, doe dat ook aan een ander niet, of dat gebod van onzen goddelijken Zaligmaker: Bemin uw naaste als u zelven. Zoo dachten, zoo deden ten allen tijde de ware leerlingen van J. CHR., dat was hunne voorzichtigheid en noch bij hun leven, noch na hun dood hebben zij er leed over gevoeld, dat zij die inspraken hadden gevolgd.

* * *

Een andere regel der christelijke voorzichtigheid, dien zij hebben onderhouden en dien wij moeten volgen, is, dat wij tegenover die vijanden van God, godsdienst en maatschappij het „ne ave eis dixeritis" „groet hen zelfs niet" van den H. Joannes in acht nemen: geen overeenkomsten,

geen bondgenootschappen met socialisten: zoeken zij iets te bereiken, wat goed en rechtmatig is, dan is dat zeker geen reden voor ons om dat ook niet te zoeken, maar laten zij werken van hun kant, wij van onzen kant.

Onze werklieden kunnen niet dan er bij verliezen, als zij met hen in aanraking komen, de schrik, dien zij voor de dwalingen der socialisten moeten hebben, vermindert daardoor en de beweegredenen voor hun handelen en de keuze der middelen kunnen door een bondgenootschap met hen alleen verslechteren.

Wij spreken hier niet van den omgang met afzonderlijke personen, welke dikwijls onvermijdelijk is, die zelfs zeer lofwaardig kan zijn, wanneer hij het zoo krachtige apostolaat van den werkman bij den werkman ten doel heeft; wij spreken niet van die aanvallen tegen de dwaling, hetzij in de vijandelijke versterking zelf, hetzij in ons eigen kamp, als een aanhanger van het socialisme daar tegenspraak komt brengen. Deze aanvallen echter zijn niet altijd goed te keuren, dan alleen maar, als de aanvallers niet door overmoed worden geleid. Wij spreken van een verbond, van een verbroedering, welke men geschikt zou achten om een volksbetooging meer indrukwekkend te doen zijn, of om twee krachten te vereenigen met het doel om zoo een wettig verlangd voordeel te bereiken.

Deze afzondering van de dwaling tusschen de vereenigingen onderling is niet de eenige, die in acht is te nemen. Zooveel mogelijk en in alle zaken, waarin zij te laken is, moet men de overeenkomst in taal en manieren vermijden. „Uwe zedigheid zij bekend aan alle menschen," zoo zegt de H. PAULUS aan de Philippensers, en aan de Colossers schrijft hij: „legt uit uwen mond toorn, verontwaardiging en boosheid." Wij weten, dat er in de toespraken tot de

werklieden wat gang, wat vuur moet wezen, maar dan moet men dat vuur ontsteken door de liefde voor de waarheid en alleen zich laten leiden door een welgeregelde kracht; de uitwerking ervan zal dan dieper en duurzamer zijn.

In dit opzicht worden dikwerf aanmerkingen gemaakt, maar meestal zonder grond, vooral wanneer zij gericht zijn tegen bestudeerde en deugdzame personen; dikwijls berusten die aanmerkingen op praatjes of onnauwkeurige, weinig welwillende, niet belanglooze verslagen. Maar ook al zijn die aanmerkingen gerechtvaardigd, toch wachte men zich altijd voor overdrijving, gedachtig aan het woord van den Apostel JACOBUS: die in woorden niet zondigt, is een volmaakt man. (JAC. III, 2).

Wat wij hier over redevoeringen gezegd hebben, is, ten deele althans, van toepassing op geschriften; wij zeggen ten deele, omdat het vuur der rede het woord kan verontschuldigen, dat opwelt uit den overvloed des harten, maar niet het woord, dat uit de pen vloeit. Voor het minst is het dan onnadenkendheid, en onnadenkendheid is in iemand, die de pen voert, niet te verontschuldigen, mag bij hem niet voorkomen. Daarom bevelen wij de grootste omzichtigheid aan diegenen onder u, die, omdat zij de noodige speciale kennis en een voldoend talent hebben, het zoo prijzenswaardige en verdienstelijke apostolaat der pers uitoefenen.

Wij zeiden, dat zelfs in manieren de christelijke vereenigingen zich van de niet-christelijke moeten onderscheiden. Gij zult u gemakkelijker kunnen voorstellen, wat wij daarmede bedoelen, dan wij het kunnen uitdrukken: wij bedoelen daarmee waardigheid, omzichtigheid, welvoegelijkheid, vooral op ontspanningsavonden, welke in overeenstemming moeten zijn met den naam „christelijk", dien onze vereenigingen met zooveel fierheid dragen. En dat is niet

gemakkelijk, in een volksvergadering, vooral in een industriegebied, waar de gewoonten maar al te zeer de verslapping in de zeden weerspiegelen. Maar toch moet men er naar streven, en men moet strijden om den smaak van het volk te verhoogen en te veredelen.

Wat den priester zelf aangaat, vergeet hij zijn waardigheid, dan heeft dit de allertreurigste gevolgen, weet hij haar hoog te houden, dan wint hij in aanzien en invloed. Nergens zal te groote gemeenzaamheid gemakkelijker tot verachting leiden: door de goedheid, waarmede hij zich geheel geeft, zonder zijne waardigheid uit het oog te verliezen, daardoor dwingt hij eerbied af, wint hij het vertrouwen.

Onze laatste raadgeving over de voorzichtigheid geldt het geldelijk beheer, dat gij er voor zorgt, dat in dit opzicht onze instellingen op een verstandige en geheel regelmatige wijze ingericht zijn; dat de boekhouding zorgvuldig wordt gehouden en met groote waakzaamheid nagezien. Die voorzorgen moeten genomen worden niet uit vrees voor kwade praktijken, maar door de overtuiging, dat orde in dit punt noodzakelijk is in alle zaken, wil men niet vroeg of laat zich bloot stellen aan groote misrekening en zelfs aan algeheelen ondergang. Wat wij voor den bloei onzer vereenigingen aanbevelen, geldt in nog hoogere mate voor de verschillende kassen voor en door arbeiders opgericht.

* * *

Na u tot voorzichtigheid te hebben aangespoord, moeten wij u nog waarschuwen voor een schijn-voorzichtigheid, waarvoor men zich moet wachten.

Vooreerst de voorzichtigheid van den luiaard en den

vreesachtige, waarover SALOMON spreekt in het Boek der Spreuken: „De luiaard, die niet wil uitgaan, verontschuldigt zich door te zeggen: er is een leeuw daarbuiten, hij zal mij verscheuren." (XXII. 13) „Zooals een deur draait in haar hengsels zonder van haar plaats te komen, zoo keert de luiaard zich op zijn legerstede, zonder haar te kunnen verlaten." (XXVI. 14.)

Zijn er menschen, die al te gehaast zijn, al te weinig te voren berekenen, er zijn er ook nog wel en zelfs in grooter aantal, die zich laten beheerschen door lusteloosheid, hetzij uit overdreven vrees of ingebeelde verschrikkingen: er is toch niets aan te doen, het helpt toch niets, zeggen zij. Een priester, die zijne kudde op het punt ziet verloren te gaan door het socialisme of misschien reeds er door meegesleept, moet niet zoo gemakkelijk met dergelijke woorden zijn geweten geruststellen. Kan hij niet alles doen, kan hij het volmaaktste niet bereiken, altijd kan hij iets doen; laat hij de handen uit de mouwen steken; weet hij niet, waarmee hij zal beginnen, laat hij dan raadplegen met zijn overheden en hun raad volgen, God zal hem zegenen en dikwerf hem een onverhoopt welslagen geven. Ja het is nu het oogenblik de gelijkenis van den goeden herder nog eens over te lezen, de eigenschappen te overdenken, welke de goddelijke Herder in hem verlangt en ook het afschrikwekkend beeld van den huurling te beschouwen, dat Hij ons schetst. Een huurling en die geen herder is, wien de schapen niet in eigendom toebehooren, ziet den wolf komen, verlaat de schapen en vlucht; de wolf rooft en verscheurt de schapen; de huurling vlucht, omdat hij een huurling is en de schapen hem niet toebehooren. (JOANN. X 12, 13.)

***

In deze zaken, die in zoo nauw verband staan met de theologie en het bestuur der zielen, zou het ook een verkeerde voorzichtigheid zijn, in waanwijze laatdunkendheid de onderrichtingen des Pausen anders te willen verklaren en toepassen dan zijn Bisschop. Daardoor zou men niet zonder vermetelheid miskennen, dat de H. Geest de leiding der Kerk heeft toevertrouwd aan de Bisschoppen, quos posuit Spiritus Sanctus regere Ecclesiam Dei (Act. XX 25), daardoor zou men tegen de goddelijke ordening ingaan en zich ernstig blootstellen aan het gevaar van af te dwalen en men zou aan zijn plicht van Katholiek ernstig te kort komen door niet te onderhouden de onderwerping aan de Bisschoppen, die in gemeenschap zijn met den H. Stoel, welke onderwerping de Kerk aan de geloovigen oplegt.

In de bijlagen zult gij twee brieven vinden van Leo XIII, één aan Z. E. den Kardinaal-Aartsbisschop van Parijs en een ander aan Z. E. den Nuntius te Parijs. In deze brieven noemt de Paus de plichten op, welke de hoorende Kerk heeft tegenover de leerende Kerk. Wij meenden, dat het nuttig, ja zelfs noodzakelijk was ze u nog eens voor te leggen, opdat gij ze zoudt kunnen gebruiken om diegenen van uwe kudde te onderrichten, die geen al te juist begrip hebben van deze zaken. Wat u aangaat, wij moeten u een welverdiende, loffelijke getuigenis geven, want bij zelfs heftige discussies is zeer dikwijls uw laatste woord geweest: als het noodig is of nuttig, dan zal onze Bisschop wel spreken, en wat hij zegt, zullen wij zeggen.

* * *

Eveneens is het valsche voorzichtigheid, uit onnadenkendheid of uit een valsch optimisme, bij de keuze van wat

men doen moet, geen rekening te houden, met de zeer gewichtige feiten, die den toestand beheerschen. Vooreerst de macht der organisatie, de handige en onophoudelijke werkzaamheid en het overweldigende welslagen der socialisten bij ons en in de geheele industrieele wereld. Ten tweede, het bestaan en de snelle, onweerstaanbare uitbreiding eener algemeene democratische, socialistische of niet-socialistische beweging. Ten derde de wettelijke macht, aan die beweging gegeven door de uitbreiding van het stemrecht; dat recht, aan de volksmassa gegeven, verleent haar een machtigen invloed, dien zij zal keeren tegen hen, die haar niet zullen toestaan, wat recht en redelijk is.

Deze feiten, die van zeer groot gewicht zijn, deze eischen van het oogenblik moet men niet vergeten, als men met wijsheid en met hoop op goeden uitslag den strijd wil meestrijden, die den triomf van het kwaad en der wanorde moet tegenhouden en de overwinning brengen aan de orde en het goede. Door tegen die feiten te redeneeren, verspilt men vergeefs zijn talenten, laat men een kostbaren tijd verloren gaan, en veroorzaakt men besluiteloosheid en talmen in een toestand, die, zooals de Paus zegt, onmiddellijk handelen, krachtig ingrijpen vordert.

Deze raadgevingen meenden wij u in deze moeilijke tijdsomstandigheden te moeten geven. Het is duidelijk genoeg, dat zij niet alleen gelden voor de geestelijkheid en wij vertrouwen op uw ijver en uw voorzichtigheid om ze mede te deelen aan diegenen onder uwe geloovigen, die ze van noode hebben en er voordeel mede te doen voor het welzijn der Kerk en der maatschappij en van geheel ons vaderland.

* * *

Wij hebben nu alleen nog maar uwe aandacht te vestigen op den aandrang, waarmede de Paus bij elke gelegenheid herhaalt, dat de rampen, waaraan de maatschappij lijdt, alleen ware genezing zallen vinden in den terugkeer der volken, huisgezinnen en afzonderlijke personen tot het geloof en de christelijke zeden. Voor dien terugkeer moet gij zonder ophouden bidden en werken en zwoegen: met edelmoedigheid hebt gij er aan gearbeid, ieder van u, om dien terugkeer te bewerken in uw parochies, zoo mogelijk moet gij nog meer U inspannen, meer en meer uw werken inrichten naar de tegenwoordige omstandigheden en behoeften.

Om u daarin te helpen, zenden wij u een uitmuntend boekje, geschreven juist met het doel de geestelijkheid in te lichten over het middel om haar apostolaat vruchtbaarder te doen zijn in de tegenwoordige tijden [1]), wij zeggen met opzet „apostolaat", omdat dit het juiste woord is om uit te drukken, wat er van u gevraagd wordt voor het heil der zielen, die aan uwe herderlijke zorgen zijn toevertrouwd en over wie gij rekenschap zult moeten afleggen voor den rechterstoel van J. CHR. Dat woord gebruikte LEO XIII ook bij de audientie, die Hij ons in Mei j. l. wilde verleenen. Wij hadden Hem gesproken over de vrees voor vakvereenigingen, welke sommigen hebben; Hij antwoordde ons op een toon, die tot in onze ziel doordrong en dien wij nooit zullen vergeten met dezen uitroep: „Maar wil men de werklieden dan overleveren aan het Socialisme en aan de revolutie!" daarbij voegde Z. H. terstond deze woorden: „Gij moet vooral uwe priesters aansporen om tot het volk te gaan; zij moeten

---

[1]) *Le Pasteur selon le coeur de Jésus dans le temps présent.* Tournaie. Castermans.

zich niet opsluiten in hun kerken en pastorieën: gij moet hen bezielen met een apostolischen geest, met dien geest, die een Franciscus Xaverius voortdreef over heel de wereld, om overal de leer van den Christus te verkondigen." Sinds de laatste zes maanden herhaalt Leo XIII die woorden onophoudelijk aan alle Bisschoppen, die hij in audiëntie ontvangt, dat is als 't ware het wachtwoord, dat van den Stoel van Petrus aan alle priesters van alle landen wordt gegeven.

Deze woorden zijn overigens niet anders dan een echo van de zware stem, die klinkt in de Encycliek over den toestand der werklieden:

„Gij weet nu E. B," zoo zegt Leo XIII aan het slot, waar hij zijn onderrichtingen samenvat, „gij weet nu, „door wie en op wat manier met kracht „moet gewerkt worden in deze aller„moeilijkste aangelegenheid. Een ieder „heeft zich aan te gorden voor zijn taak „en wel met grooten spoed, opdat de kwaal „reeds van zoo grooten omvang niet onge„neeslijker worde door het dralen met het „geneesmiddel. Laten zij, die staten be„sturen de wetten en instellingen aan„wenden om daarin te voorzien, laten de „vermogenden en werkgevers de hun „eigene plichten gedachtig zijn; laten „de misdeelden, wier zaak het geldt, met „verstand hun krachten inspannen; en „daar, gelijk wij in den beginne zeiden, „alleen de godsdienst bij machte is het „kwaad met wortel en tak uit te roeien „mogen allen te samen bedenken, dat

„het op de eerste plaats plicht is de „christelijke zeden te herstellen, zonder „welke zelfs die middelen der levens„wijsheid, die het meest dienstig worden „geacht, weinig ter redding zullen ver„mogen."

Laat men punt voor punt, woord voor woord deze samenvatting der Encycliek RERUM NOVARUM overwegen. Ieder, die in woord of geschrift zich bezig houdt met de oplossing van het sociale vraagstuk, neme dit, maar geheel en al, tot richtsnoer voor zijn meeningen, brenge daaraan eigen inzicht en persoonlijke voorkeur ten offer.

Naar het voorbeeld van PETRUS, — die ondanks een vruchteloozen arbeid gedurende een geheelen nacht toch vol vertrouwen in het woord des Meesters het net uitwierp, zoo legge ieder met een hart vol geloof en vertrouwen op het woord van den Plaatsbekleeder van J. CHR. alle angst en vrees af, die hem misschien weerhoude, maar welke LEO XIII met al zijne wijsheid en voorzichtigheid niet gekend heeft. Overal, waar het maar mogelijk is, handele ieder naar best vermogen, en naar hij volgens den toestand der zee het best oordeelt werpe hij het net uit der christelijke instellingen, zoo oude als nieuwe. Laat men toch geen tijd meer verspillen met onder elkaar te twisten over de manier, waarop men moet handelen, toch ophouden met klagen, hetzij over de langzaamheid en vreesachtigheid, hetzij over de haastigheid en vermetelheid, maar laten allen één in gehoorzaamheid aan den Paus en hun Bisschop, een in liefde en in broederlijke vriendschap, zich beijveren visschers te worden van menschen, om ze te geven aan J. CHR.!

Deelt deze vermaningen van uw Bisschop mede aan

die mannen van uwe kudde, die het best in staat zijn mede te werken aan de plannen van den H. Vader en deze leeringen om te zetten in daden in het maatschappelijke leven; tracht hen er toe te brengen, het initiatief te nemen tot die sociale werken, welke het meest geschikt zijn voor uwe parochie en zich daaraan geheel toe te wijden; helpt hen zooveel gij kunt, wees hun voorbeeld en zoo het noodig is hun leider, vat alle gelegenheden die zich aanbieden gretig aan om u tot tolk te maken van de vermaningen en raadgevingen van den H. Vader.

Laten de lessen, die hij in 't bizonder aan de priesters geeft u altijd voor oogen staan, laat deze uw gedragslijn bepalen en u altijd bezielen. Laat altijd in uwe ooren weerklinken, die zoo vurige oproeping van den Stedehouder van J. Chr.: „Laten de bedienaren van den godsdienst al „hun geesteskracht, al hun werkkracht inspannen, laten „zij, terwijl gij E. B. met uw gezag en voorbeeld hun „voorgaat, niet ophouden de leeringen des levens, ontleend „aan het Evangelie, aan de menschen van allen stand in „te prenten; laten zij met alle kracht, die in hen is, zich „inspannen voor het heil der volkeren."

Weest ijveriger dan ooit te voren in de vervulling uwer herderlijke plichten, bizonder wat de godsdienstige opvoeding en onderrichting der kinderen, zoowel op school als in den Catechismus betreft, maar voeg daar buitengewone middelen bij om de zondaren te bekeeren en de rechtvaardigen in het goede te versterken en voortgang te doen maken. Onder die middelen bevelen wij u vooral aan de missies, de oefeningen van voorbereiding tot het vervullen der Paaschplichten, de broederschappen; herhaalt in uw predikaties dikwijls de vermaningen, welke onze H. Vader in zijn laatste Rozenkrans-encycliek gaf, welke

zoo bizonder geschikt zijn om de ondeugden van onzen tijd te bestrijden: preekt over een eenvoudig en zedig leven, over de deugden, die aan den huiselijken haard moeten bloeien, over de liefde en de achting voor en de heiliging van den arbeid, over de boetvaardigheid, over de onderwerping en het geduld in het lijden, over het toekomstig leven, over de ijdelheid der tijdelijke, de waarde der eeuwige goederen, zegt en herhaalt voor allen het woord des Heeren; „Wilt u geen schatten vergaderen op deze wereld, verzamelt u schatten voor den hemel" (Matth. VI, 19) en dat van S. Paulus: „de liefde voor rijkdom is de wortel van alle kwaad, sommigen onder ons, die van die liefde branden, hebben het geloof verloren en zijn in een menigte moeiten en beslommeringen geraakt. (I Tim. VI, 10).

Eindelijk en boven alles laten wij ons er op toeleggen om in ons zelf aan te kweeken en in anderen op te wekken de liefde, koningin en meesteres van alle andere deugden. „De verhoopte redding, zegt de Paus, is hoofd- „zakelijk te wachten van een ruime uitstorting van liefde." En van welke liefde spreekt de Paus? Hij spreekt van die liefde, „welke de korte samenvatting is van het gansche „Evangelie, van die liefde waarvan J. Chr. zegt: gij zult „den Heer uwen God beminnen uit geheel uw hart, uit „geheel uwe ziel, uit al uwe krachten, dat is het eerste „en grootste gebod. En het tweede gebod, dat gelijk „staat met het eerste, is: gij zult uw naaste beminnen als „u zelven. In deze twee geboden zijn de wet en de profeten „samen gevat (Matth. XXII, 37—39)."

Spreekt gij over de liefde van God, toont die liefde dan vooral door Zijn weldaden, toont die liefde vooral door het bittere lijden des Heeren en het Allerheiligste Sacrament des Altaars.

Spreekt gij over de liefde tot den naaste, welke zoo onvolledig wordt begrepen, zoo oppervlakkig opgevat in onze dagen, drukt dan vooral op datgene, wat de grondslag is van deze liefde, dat wij elkaar moeten beminnen met een onderlinge liefde als kinderen van éénen Vader, waarlijk als broeders, dat onze liefde dus niet alleen medelijden en erbarming moet zijn, maar ware, oprechte, innerlijke liefde, een liefde, die voert tot edelmoedige toewijding, die zich toont in daden en in werken.

Ten slotte, eerwaardige en dierbare medewerkers, laten wij ons herinneren, dat onze bediening niets kan uitwerken zonder Gods genade, dat wij dus, omdat de genade Gods vooral door bidden verkregen wordt, mannen van gebed moeten zijn, zonder gebed moeten wij niets ondernemen, zonder gebed geen welslagen verwachten van al wat wij doen.

Nu in dit oogenblik de eenheid van geesten en harten, van verlangens en van werken zoo hoog noodig is, smeeken wij u met bizondere vurigheid, de oogen gericht op de H Hostie tot onzen Heer J. Chr. dat gebed te bidden: Heer J. Chr., die tot uwe Apostelen gezegd heb: Mijn vrede laat ik u, mijn vrede geef ik u, zie niet op mijn zonden maar op het geloof der Kerk en geef haar volgens uw wil vrede en eenheid."

Laten wij zonder ophouden de voorspraak inroepen van Haar, die „de hulp der Christenen" is, de bescherming van den H. Joseph, patroon van België, van de patronen van ons bisdom en al onze H. H. Engelbewaarders.

Bidt ook voor uwen Bisschop in deze zoo moeilijke en zware tijdsomstandigheden: wekt uw bijzonderen ijver op bij het treffende en beteekenisvolle gebed in den Canon der H. Mis: „Vooral offeren wij U deze gaven voor de „H. Kerk, opdat Gij U gewaardigt haar vrede en eendracht

„te verleenen, haar te bewaren en te besturen over de „geheele wereld, te samen met uwen dienaar onzen Paus „en onzen Bisschop en alle rechtgeloovigen en belijders „van het katholieke en apostolische geloof."

Weest overtuigd, eerwaardige medewerkers, dat die nabijheid, waarin gij dagelijks in uw gebed, den naam van Paus en Bisschop brengt, ook altijd trouw zal weerspiegelen in onze bisschoppelijke ambtsbediening. Uw Bisschop, die Bisschop is van Luik, dochter van de Kerk van Rome, zal voor niets meer zorgen, bij zich zelf, bij zijn geestelijkheid bij de hem toevertrouwde kudde, dan dat zijn en hun gedachten en werken volkomen in overeenstemming zullen zijn met de leeringen en aanwijzingen van den Opperherder der Kerk, den plaatsbekleeder van J. Chr. op aarde.

Gegeven te Luik, onder ons zegel en handteekening, en de handteekening van onzen secretaris, den 14 Januari 1894, op den feestdag van den Zoeten Naam Jezus.

Victor Joseph,
Bisschop van Luik.

Op last van Z. D. H.
Ch. Lucas, *Secr.*

BIJLAGEN.

Breve van Leo XIII aan den Aartsbisschop van Keulen.

LEO XIII PAUS.

Eerwaardige Broeder, heil en apostolischen zegen.

De gewichtigste gevolgen komen, zooals u niet onbekend is, voort uit het zoogenaamde sociale vraagstuk en dit vraagstuk is van zoo groot gewicht, dat de hoofden van de grootste staten van Europa zich er mede bezig gehouden hebben. Het is u ook niet onbekend, dat wij sedert lang alle zorg er aan besteden om de diepste oorzaken van het kwaad in het licht te stellen en de krachtigste geneesmiddelen er tegen aan te wijzen. Wij hebben meer gedaan. In antwoord aan Z. M. den Keizer van Duitschland, die ons zeer beleefd geschreven had over de conferentie, die op het oogenblik in Berlijn is bijeengekomen, hebben wij het vurig verlangen uitgesproken, dat wij hebben om te hulp te komen aan de ongelukkigen, die in den arbeid hun levensonderhoud zoeken en hun, zooveel wij maar kunnen, te getuigen van Onze welwillendheid jegens hen.

Het kan u ook niet ontgaan, dat, wat ook de Staat moge kunnen doen om den toestand der werklieden te verbeteren, toch aan de Kerk op de eerste plaats gedacht moet worden bij dit heilzame werk. Want de goddelijke kracht, welke aan den godsdienst is geschonken, dringt tot in het diepste van hart en geest bij de menschen door, leidt en neigt hen zoo, dat zij van zelf den weg van recht en rechtvaardigheid bewandelen. De Kerk is inderdaad, van nature, de getrouwe bewaarster der door God geopenbaarde Waarheid; zij heeft de zending en de macht ontvangen van Christus, die de Wijsheid is des Vaders, zij is de erfgename der liefde van Hem, die rijk was, maar arm werd om ons, opdat rijken en armen, beiden verheven tot de waardigheid van kinderen Gods, zijn beeld zouden weerspiegelen, — de liefde van Hem. die de armen zoo bemind heeft, dat aan dezen de bizondere bewijzen zijner liefde werden geschonken. Van Hem hebben wij die heilige leer des Evangelies ontvangen. de kostbaarste gave, welke het

menschdom ooit ontvangen heeft: want zij bevat het onveranderlijke wetboek van ieders rechten en plichten, zij alleen kan door de gelukkige samenwerking van liefde en gerechtigheid het harde en pijnlijke wegnemen, dat voortspruit uit de ongelijkheid van staat, welke onafscheidelijk verbonden is met de menschelijke natuur. Daarom zou het volk, dat deze ware leer tot richtsnoer neemt van zijn willen en doen in het openbare en in het private leven, den zekersten weg bewandelen en alles tot een goed einde brengen. Deze gedachten deelen met ons de bisschoppen van het Duitsche Rijk, wier herderlijke ijver op zoo lofwaardige wijze aan den dag is gekomen in de heerlijke instellingen, die zij zijn begonnen of voltooid hebben met het doel eenige verlichting te brengen in het ellendige bestaan der arbeidende en behoeftige klasse.

Maar opdat de Kerk beter en krachtiger zal kunnen doen, wat de tijdsomstandigheden vorderen, is het noodig de toewijding en de kracht van allen te vereenigen, alle middelen te gebruiken, die haar ten dienste staan en die geschikt zijn om het kwaad te genezen, d. w. z., voor alles moet men zich er op toeleggen, met een geduldigen en werkzamen ijver, de zeden der volkeren te verbeteren, zoodat zij hun bizonder en openbaar leven in overeenstemming brengen met de leer en de voorbeelden van den Christus: bovendien moet men in de twistpunten tusschen de verschillende klassen van burgers niets doen, wat strijdt met de wetten van recht en liefde en de strijdvragen, die mochten opkomen, door tusschenkomst van het vaderlijk gezag der Bisschoppen, trachten weg te nemen: eindelijk moet men alle krachten er toe inspannen dat de armen, de moeilijkheden des leven lichter dragen en dat de goederen dezer wereld voor de rijken niet een middel zijn om hun hartstochten te voeden of de rechtvaardigheid te kwetsen, maar veel meer om in liefde rijkelijker er van mede te deelen, waardoor zij zich kostbaarder goederen zullen verwerven in den hemel.

Daarom prijzen wij ten hoogste den godvruchtigen ijver der Duitschers, om inrichtingen te openen, waar rustige werklieden op eerzame wijze kunnen te samen komen, om scholen te bouwen voor de goede opvoeding der beide seksen, om vereenigingen op te richten, om de godsvrucht en de belangen der leden te bevorderen, om andere en dergelijke instellingen op te richten. Inderdaad dat alles is niet alleen geschikt om het leven der arbeiders gemakkelijker te maken en hun huiselijke zorgen te verlichten, maar om hun den godsdienst beter te doen beoefenen en hunne goede zeden te bewaren.

Het zou ons zeker aangenaam zijn, als de Bisschoppen van Duitschland de met hun eigene kracht en de medewerking van geestelijkheid en geloovigen, onder de koesterende vleugelen van den godsdienst, welke altijd zijn bescherming over zulke inrichtingen heeft uitgestrekt, die zoo nuttige instellingen en inrichtingen zullen uitbreiden, nieuwe dergelijke vereenigingen zullen vestigen, vooral in die plaatsen, waar nijverheid en ambachten bloeien en de werklieden talrijker zijn.

Als de uitslag aan onze verlangens beantwoordt, dan zullen Wij de Bisschoppen van Duitschland geluk kunnen wenschen, dat zij voor zoover zij konden, hebben meegewerkt aan het handhaven der openbare orde, en dat zij de zaak der ware beschaving hebben ter hand genomen.

Gegeven te Rome bij Sint Pieter, 20 April 1890, het 13de jaar van ons Pausschap.

LEO XIII, Paus.

Rede van LEO XIII tot de Fransche werklieden, 20 Oct. 1889.

Twee jaren geleden stond hier om ons heen een talrijke schare Fransche werklieden. Daarmede begon onder gelukkige voorteekenen ons jubeljaar, zij brachten als 't ware de eerstelingen van de gelukwenschen der Katholieke wereld. Die dag liet in onze ziel aangename en sterke herinneringen achter van uw tegenwoordigheid, geliefde zonen, en de woorden, welke de Heer Kardinaal zooeven uit uw naam tot ons heeft gesproken, hebben deze herinnering verlevendigd en onuitwischbaar gemaakt.

Weest welkom. De eerbetuiging, welke gij in dit oogenblik aan het opperste Hoofd der Kerk brengt, openbaart, wat er omgaat in het diepst van uw hart. Gij hebt begrepen, — èn uw hart èn uw verstand zeggen het u, — dat gij alleen kracht en troost in de onophoudelijke moeiten en zorgen van het leven hier beneden kunt vinden in den godsdienst. De godsdienst alleen immers geeft u hoop op de onsterfelijkheid, hij veredelt uw arbeid en verheft dien zoo hoog als de menschelijke waardigheid en vrijheid vragen. Wij achten ons gelukkig hier op dit oogenblik de woorden, welke in andere omstandigheden door ons zijn gesproken en nu door u herhaald zijn, te kunnen bevestigen. Wij willen nogmaals op diezelfde waarheden allen nadruk leggen, overtuigd, dat ook uw heil het

werk zal zijn der Kerk, wanneer haar leeringen weer in eere hersteld zijn in de maatschappij.

Het is u bekend, dat het heidendom meende de sociale kwestie op te lossen door het zwakkere deel der menschen van alle rechten te berooven, alle hoogere aspiraties te onderdrukken en het met volmaakte machteloosheid te slaan. Dat was de Slavernij. Het christendom kwam toen leeren dat de geheele menscheid, zonder onderscheid van aanzienlijken en minder-aanzienlijken, geroepen was te deelen in het goddelijk erfdeel; het verklaarde, dat allen met hetzelfde recht zich kinderen van den Hemelschen Vader noemden en vrijgekocht waren voor denzelfden prijs; het leerde, dat arbeiden de natuurlijke toestand der menschen was en dat het een eer en een bewijs van wijsheid was, den arbeid met moed aan te nemen, dat zich aan den arbeid onttrekken, een laagheid was en verzaken aan een heiligen en noodzakelijken plicht.

Ten einde de werklieden en armen nog meer te bemoedigen, voegde de goddelijke Stichter van het christendom zijn voorbeeld toe aan zijn woorden. Hij had geen steen om zijn hoofd op neder te leggen, hij proefde al de bitterheid van honger en dorst; Zijn geheele verborgen en openbaar leven bracht hij door in vermoeienis, ontbering en lijden. Volgens Zijn leer is de rijke, zooals Tertullianus zegt, de schatbewaarder van God op aarde: aan den rijke gaf Hij zijn voorschriften over het goede gebruik der tijdelijke goederen; tegen den rijke, die zijn hart sluit bij het aanschouwen van gebrek en armoede, slingerde hij zijn bedreigingen.

Toch was dit niet genoeg. De twee klassen moesten tot elkander gebracht en verbonden worden door een godsdienstigen en onverbreekbaren band. Dat moest de liefde doen. Zij vormt den band der maatschappij, en maakt dien sterk en zacht te gelijk; zich zelf vermenigvuldigend, vond zij geneesmiddelen uit tegen alle kwalen, gaf zij troost in alle lijden, en in haar tallooze instellingen kweekte zij een edelen wedstrijd in ijver, edelmoedigheid en zelfverloochening.

Dit is de eenige oplossing, welke bij de onvermijdbare ongelijkheid van standen, aan ieder een dragelijke positie geeft. Vele eeuwen lang namen allen deze oplossing aan en deden er naar. Zonder twijfel zag men ook toen wel eens oproer en opstand, maar dat was nooit algemeen, bleef immer beperkt. Te diep had het geloof wortel geschoten in de harten, dan dat een algemeene krisis mogelijk zou geweest zijn. Bij niemand kon het opkomen te loochenen, dat die liefde de grondslag is der menschelijke samenleving, niemand

zou het waagstuk aangedurfd hebben, om in dit punt hart en hoofd van het volk te willen veranderen en aan te sturen op den algeheelen ondergang der maatschappij. Welke de noodlottige leeringen en gebeurtenissen geweest zijn, die later het maatschappelijk gebouw schokten, met zooveel geduld door de Kerk opgetrokken, hebben wij elders uiteengezet. Wij willen hier daarop niet terugkomen. Wij vragen, dat men opnieuw dat gebouw versterke door terug te keeren tot de leer en den geest van het christendom, door, ten minste wat de hoofdzaak betreft, die vak- en ambachtsvereenigingen in hun weldadige werking, in den vorm, dien de nieuwere tijden vereischen, te doen herleven. Deze vereenigingen, waarin de christelijke gedachte leefde en welke bezield waren met de moederlijke bezorgdheid der Kerk, voorzagen in de stoffelijke en geestelijke behoefte der werklieden, maakten hun arbeid licht, droegen zorg voor hun bespaarde penningen, verdedigden hun rechten en steunden, zoover het mogelijk was, hun billijke eischen.

Wij vragen, dat men terugkeerende tot de christelijke principiepen, tusschen werkgevers en werknemers herstelle en bevestige die eensgezindheid en overeenstemming, die de eenige ware bescherming is voor hun wederzijdsche belangen en waarvan niet alleen hun persoonlijk welzijn maar ook de orde en de rust van den Staat afhangen.

Om u heen, beminde zonen, woelen duizenden andere arbeiders; verleid door valsche leeringen verbeelden zij zich, dat zij een geneesmiddel voor hun lijden zullen vinden in datgene, wat als 't ware het wezen der burgerlijke en politieke gemeenschap uitmaakt, in de afschaffing en de vernietiging van den eigendom. IJdele inbeelding! Zij komen daarbij in botsing met onveranderlijke wetten, welke men niet kan afschaffen. Zij zullen de wegen, waarlangs zij gaan, kleuren met bloed, overdekken met puinhoopen, bezaaien met twist en tweedracht. Neen, het geneesmiddel is niet in de booze en omverwerpende plannen van sommigen, noch in de schoonklinkende maar valsche leeringen van anderen: het geneesmiddel is alleen te vinden in de getrouwe vervulling der plichten, welke aan iedere klasse zijn opgelegd, in den eerbied voor en het bewaren van de rechten, die aan elk toekomen. De Kerk heeft de zending die waarheden luide te prediken en die plichten allen in te prenten.

De leidende klasse moet hart hebben en liefde voor degenen, die in het zweet huns aanschijns hun brood verdienen: zij moet

die onverzadelijke begeerte naar rijkdom, weelde en pleizier beteugelen, deze begeerte die alom, omhoog en omlaag steeds grooter wordt. In alle standen toont zich steeds grooter dorst naar genietingen en daar het allen niet mogelijk is, dien dorst te lesschen, volgt er uit een groote misnoegdheid en ontevredenheid, die tot een voortdurenden opstand, een onophoudelijk verzet zullen leiden.

De machthebbers moeten boven alles doordrongen zijn van deze waarheid, dat om het gevaar, dat de maatschappij bedreigt, af te wenden. geen menschelijke wetten, geen onderdrukking door rechtbank of met wapengeweld krachtig genoeg zullen zijn, maar dat het boven alles, ja onvermijdelijk noodig is aan de Kerk de vrijheid te laten, om de goddelijke wetten opnieuw in de harten te drukken en over alle klassen der maatschappij haar zegenrijken invloed uit te strekken. Men moet door wijze en billijke wetten de belangen der arbeidende klassen behartigen, de jeugdige arbeiders, de zwakheid en de huiselijke roeping der vrouw, het recht en den plicht van Zondagsrust beschermen en daardoor in de huisgezinnen zoowel als in de afzonderlijke personen de zuiverheid van zeden en een geregeld en christelijk leven bevorderen.

De patroon moet den werkman beschouwen als zijn broeder; zijn lot, zooveel hij kan en door billijke maatregelen, verzachten; waken over zijn geestelijke en lichamelijke belangen; hem stichten door een voorbeeld te zijn van christelijk leven; en bovendien, nooit tegenover zijn ondergeschikten en tot hun nadeel, de wetten van billijkheid en rechtvaardigheid overtreden, door alleen op zijn eigen voordeel, en snelle en ongeëvenredigde winsten te azen.

U, beminde zonen, u en allen, die van uw stand zijn, past het altijd een onberispelijk leven te leiden door nauwkeurige vervulling van uwe godsdienstige en huiselijke en maatschappelijke plichten. Gij hebt Ons zooeven verklaard en dat verheugde Ons zeer, dat het uw vaste plan is in volle berusting den arbeid en al wat er uit volgt, hoe zwaar het ook moge zijn, aan te nemen, u altijd kalm en vol eerbied te gedragen tegenover uw meesters, die geroepen zijn om u werk te verschaffen en uw werk te leiden, u te onthouden van elke daad, welke zou kunnen voeren tot verstoring van orde en rust, in uw hart te bewaren en aan te kweeken die gevoelens van dankbaarheid en kinderlijken eerbied jegens de H. Kerk, die u bevrijd heeft van het drukkende juk der slavernij en jegens den Plaatsbekleeder van J. Chr.. die zonder ophouden over u waakt en waken zal als een Vader, die uw belangen behartigt en begunstigt, door allen aan hun respectieve plichten te

herinneren en tot allen de taal der liefde te spreken. Laten die gevoelens van dankbaarheid en toewijding voor de Kerk en haar zichtbaar opperhoofd onwankelbaar blijven in uwe harten en steeds aangroeien. Onze toestand wordt van jaar tot jaar meer onhoudbaar, en dagelijks wordt duidelijker, hoe werkelijke onafhankelijkheid en ware vrijheid in het uitoefenen van ons Apostolisch ambt noodig is. Blijft, Beminde Zonen, als goede Katholieken getrouw aan deze verhevene zaak. Laat het uw zaak zijn en laat ieder van u het zich ten plicht rekenen in zijn eigen kring deze zaak te verdedigen en te doen zegevieren.

En nu, mijne kinderen, keert terug naar uw vaderland, in dat Frankrijk, waar, ondanks de korte afdwalingen van personen, nooit de geestdrift voor het goede, nooit de vlam van edelmoedigheid en offervaardigheid is gedoofd. Keert terug in uwe woningen en bewijst door uw gedrag, dat in die vereenigingen, welke den godsdienst tot grondslag hebben tegelijk ook broederliefde, vrede en orde, matigheid en spaarzaamheid heerschen. Gaat en dat de genade des Heeren u overal vergezelle, u bijsta, u bescherme, u steune in uw moeilijkheden, u bemoedige door u nu alreeds te doen smaken de onuitsprekelijke geneugten, welke de deugd geeft en welke de hoop op een beter leven in het ware Vaderland schenkt.

Oog en hand ten hemel opgeheven, zullen wij dagelijks gebeden en smeekingen voor u ten hemel doen rijzen. Intusschen, als onderpand van die hemelsche gunsten, schenken Wij u den apostolischen Zegen. Wij zegenen u, die hier tegenwoordig zijt uit de volheid van ons vaderlijk hart. Wij zegenen uw echtgenooten en kinderen en huisgezinnen, wij zegenen uw leiders en uw patroons en uw weldoeners en de vereenigingen, waarvan gij lid zijt.

Rede des Pausen tot de Fransche werklieden, 19 December 1891.

Wij vloeien over van vreugde, bij het zien van dezen 3den pelgrimstocht naar de graven der Apostelen. Levendig staan ons voor den geest uw voorgaande pelgrimstochten en uw kinderlijke gehechtheid; en ziet, wederom omringt gij ons en talrijker dan ooit. Gij keert terug in naam van uw talrijke medearbeiders, geleid en aan ons voorgesteld, zooals de eerste malen, door dien waardigen en ijverigen kardinaal, dien die priesters en godsvruchtige leeken, welke gij als uw beste vrienden beschouwt, bijstaan. De ijver

van Frankrijk om zoo kort achter elkaar, heele scharen pelgrims naar de eeuwige Stad te zenden, om binnen haar heilige muren te bidden, den zegen van den Stedehouder van J. Chr. te ontvangen, vervult ons met een blijde hoop. Wat biedt inderdaad meer troost dan te zien, hoe de kinderen van de oudste dochter der Kerk, die patroons en werklieden, in een godsdienstige vervoering van geloof en liefde, de banden nauwer trachten toe te halen, die hen reeds gedurende zoovele eeuwen verbinden met hun aller moeder, de Kerk van Rome. Van den anderen kant, wat kan rijkere vruchten, schoonere uitkomsten in de toekomst geven! Dit is ongetwijfeld een vrucht des H. Geestes, die over volken en personen Zijn adem laat gaan, waar en wanneer Hij wil. En wij weten dat God Zijn werken nooit onvoltooid laat!

Maar,zooals wij zooeven gehoord hebben Beminde Zonen,een geheel bijzondere reden voert u heden voor onze voeten. Gij waart er op gesteld om persoonlijk Ons uw dank te betuigen, voor het apostolisch woord, dat wij ten uwen gunste tot de wereld hebben gesproken.

Wij aanvaarden uw dank van ganscher harte en Wij verheugen ons, dat wij door deze daad onzer herderlijke bediening. zoo krachtig hebben kunnen bijdragen tot verheffing der arbeidende klasse. Uwe dankbetuigingen zijn bovendien eerstelingen voor ons; gij toch zijt de eerste vertegenwoordigers van den arbeid, die wij na de uitvaardiging onzer Encycliek ontvangen, en Frankrijk, altijd de eerste in edelmoedigheid, zendt ons die eerste vertegenwoordigers. De voldoening, die wij smaken, is des te levendiger, naarmate wij beter weten, dat uwe gevoelens oprecht zijn en ingegeven door een algeheele aanhankelijkheid en gehoorzaamheid aan de leeringen der Kerk en haar Hoofd. Gij hebt, Beminde Zonen, die leeringen vernomen. Tegenover de steeds meer dreigende gevaren voor de maatschappij, hebben Wij onze stem doen hooren, om bij het licht van het Evangelie en der ware rede aan te toonen, waar het heil te vinden is en welke de weg is, die er henen leidt.

Wij hadden gezegd, dat men voor zeker houden moet, dat het sociale vraagstuk nooit zijn ware en finale oplossing zal vinden in zuiver burgerlijke wetten, ook al zijn deze de beste, die mogelijk zijn. Deze oplossing is van nature verbonden met de voorschriften der volmaakte rechtvaardigheid, die vordert, dat het loon beantwoordt aan den arbeid. Zij behoort dus tot het gebied van het geweten en raakt de verantwoordelijkheid tegenover God. Daar nu de menschelijke wetten alleen zien op de daden van den mensch,

in zijn betrekking tot de maatschappij, kunnen zij zich niet uitstrekken tot de leiding van het geweten Bovendien, dit vraagstuk vordert de medewerking der naastenliefde, die verder gaat dan de rechtvaardigheid en er aan herinnert, dat allen dezelfde waardigheid hebben als mensch, welke waardigheid nog hooger is geworden door de Menschwording van den Zoon Gods. Alleen de godsdienst, met zijn geopenbaarde waarheden en goddelijke geboden heeft het recht aan de gewetens de volmaakte rechtvaardigheid en de wetten der liefde met al de opofferingen, welke deze vraagt, op te leggen; en de Kerk heeft de zending en de macht, die goddelijke voorschriften en waarheden, te verkondigen en te vertolken. Derhalve moet men van de Kerk, en daarnaast van de hulp en de werking van de machtbekleeders en de menschelijke wijsheid, de oplossing verwachten van elk sociaal vraagstuk.

In onze Encycliek hebben wij zoo breed mogelijk deze punten en andere, die er nauw mee verbonden zijn, behandeld en het troost ons, dat het zaad van ons woord niet op een onvruchtbaren grond is gevallen, maar dat het, onder Gods zegen, overal vruchten zal dragen.

Reeds hebben mannen, die aan het hoofd staan van niet onbelangrijke zaken, hetzij voor zich afzonderlijk, hetzij op vergaderingen en congressen, bestudeerd, hoe zij die leeringen en raadgevingen en wenken, die hen betreffen, in praktijk kunnen brengen. Ook de regeeringen hebben onze Encycliek niet onopgemerkt laten liggen en wij hopen, dat zij voor haar een licht zal zijn om haar te leiden bij dit vraagstuk, waarmede zij zich terecht bezighouden.

Laat men dus overal de handen aan het werk slaan. en zonder meer tijd te verspillen met nuttelooze discussies, datgene in praktijk gaan brengen, waarover geen meeningsverschil meer is. Zijn er, wat de toepassing aangaat, — en dat kan wel niet anders bij zoo moeilijke vraagstukken, — nog duistere of twijfelachtige punten, laat het dan aan den tijd en de ervaring over om daarin licht te brengen.

En u, Beminde Zonen, laat deze pelgrimstocht u versterken in uw overtuiging als christenen. Gij hebt recht op de vrijheid, die noodig is, om uw godsdienstplichten te vervullen, dus op Zondagsrust. Uwe christelijke patroons geven u die vrijheid en die rust; gebruikt ze dan om den dag des Heeren te heiligen en over u en uwe huisgezinnen den zegen des hemels te verwerven.

Toont u bij uwen arbeid ijverig en werkzaam, gewillig en onderworpen, eerbiedig en gehoorzaam, christen en getrouw in alle dingen. Vermijdt den omgang met slechte menschen, met hen

vooral, die onder den bedriegelijken naam van Socialisten, op niets anders zinnen dan op omverwerping van de sociale orde. tot groote schade vooral der arbeidende klasse. Vereenigt u daarentegen met hen, die uwe goede gevoelens deelen. Vormt met hen en uwe christelijke patroons, onder de hooge bescherming van de herders uwer bisdommen, geholpen door den raad uwer priesters, die zoozeer uwe zaak genegen zijn, vereenigingen en bonden, waarin gij, als in een ander huisgezin, naast ontspanning en gepaste vreugde, licht zult vinden in uwe moeilijkheden, hulp en kracht in uw strijd, bemoediging en steun in uw ziekten en in uw ouderdom.

Huisvaders, draagt zorg voor uwe kinderen, beijvert u hun een godsdienstige en christelijke opvoeding te geven en maakt door wijze spaarzaamheid hun toekomst rustig en onbezorgd.

Als gij, Beminde Zonen, zijt teruggekeerd in uw vaderland, zegt dan aan uwe makkers, aan uwe vrienden en uwe familieleden, dat het hart des Pausen, evenzeer als het hart van J. Chr., Wiens plaatsbekleeder hij is, altijd is met hen, die lijden en verlaten zijn in de wereld. Intusschen schenken wij, aan de afwezigen en aan degenen, die ons hier omringen, maar bizonder aan u, werklieden en meesters, aalmoezeniers en leiders van vereenigingen, bestuurders en leden van deze pelgrimstocht, als onderpand onzer bizondere toegenegenheid en uit de volheid van ons hart, den apostolischen zegen.

Brief van Z. H. Paus Leo XIII aan Caspar Decurtins.

Beminde Zoon, Heil en Apostolischen Zegen.

Niets is ons meer aangenaam dan de gelegenheid te hebben te kunnen getuigen van onze zorg voor de arbeidersklasse, welker ellendig lot wij vurig verbeterd wenschen te zien, zoo dat, het door de beoefening van de gerechtigheid en de liefde, welke de christelijke godsdienst heeft gebracht en dagelijks meer en meer over de aarde predikt, een beschaafd volk waardig wordt. De aard zelfs van Ons ambt vordert inderdaad van Ons, dat wij altijd bereid zijn om overal troost te brengen, waar bedrukten, — bescherming, waar zwakken, — verlichting, waar rampzaligen zijn. Ons bewust van die verplichting en ons herinnerend de leeringen, welke de goddelijke Zaligmaker op aarde heeft gebracht, hebben wij in onze Encycliek *Rerum Novarum*, tot de katholieken der geheele wereld woorden van

liefde en vrede gesproken. Door in den breede te handelen over den toestand der werklieden, beoogden wij dien droeven strijd, die in onze dagen zoo hevig de maatschappij beroert, te beëindigen. Immers een sombere wolk hangt over de wereld; een onweer rommelt in de verte, dat dreigt alles te verwoesten. Wij hebben nooit nagelaten om, waar het kon, de zaak der werklieden te bepleiten bij de regeeringen, opdat een zoo groote en zoo nuttige klasse niet zou zijn overgeleverd, en zonder verdediging overgeleverd, aan eene klasse, die niets anders dan winst najaagt (classi quaestuosae), en voordeel tracht te trekken uit hun armoede.

Daarom hebben wij met groot genoegen vernomen, wat gij ons hebt bericht omtrent het onlangs te Bienne gehouden congres, waar afgevaardigden van duizenden werklieden, van alle kanten te zamen gekomen, verschillend van richting en godsdienst, onze bovengenoemde Encycliek hebben toegejuicht, erkennende, dat zij leeringen bevat, geheel en al geschikt om hun wettige rechten te beschermen en den hechten grondslag te leggen voor een rechtvaardige sociale orde, welke aan de maatschappij waren vrede zal brengen, als een einde zal gemaakt zijn aan den ouden strijd tusschen patroon en arbeider.

Hoeveel de zegenrijke werking der Katholieke Kerk daartoe kan bijdragen, toont de onafgebroken en algemeene ervaring aan; dat erkennen zelfs zij, die buiten die Kerk staan. Volgens haar aard en instelling is die Kerk eene moeder, welke de volkeren heeft opgevoed, zij beschikt over machtige hulpmiddelen, waardoor zij het maatschappelijke leven der menschen gemakkelijker en beter nog, deugdzamer en heiliger kan maken. Zij kan niet anders dan zich met liefde en edelmoedigheid er op toe leggen om de smarten te lenigen en de armoede te verlichten. Wij behoeven slechts er aan te herinneren, wat de Kerk volgens de geschiedenis en de overlevering deed voor de afschaffing der slavernij. Dat zij, alleen door hare eigene krachten, dezen schandelijken toestand, die toch geheel tot gewoonte was geworden, heeft weggenomen, dat is ons een waarborg, dat zij ook de werklieden van heden, uit de pijnlijke omstandigheden kan trekken, waarin de huidige sociale toestanden hen heeft geworpen.

Het is evenzeer gemakkelijk om te begrijpen, dat er om dien plicht van liefde en ware menschlievendheid te vervullen niets beter en niets krachtiger is, dan in de zielen de leeringen van het christelijk geloof diep in te prenten aan de menschen, de leer van het Evangelie tot richtsnoer van hun gedrag te geven. Daarom beschou-

wen wij als zeer lofwaardig en vruchtbaar het voornemen, dat gij gemaakt hebt, om u van zulke bijeenkomsten te bedienen om overal, vooral in het volk de leeringen in onze Encycliek vervat, welke genomen zijn uit de heiligste onderrichtingen der Kerk, te doen doordringen, zoodat allen, nadat zij onze leeringen goed hebben begrepen, de overtuiging met zich mee dragen, dat zij, de goederen, die zij zoo vurig en met recht verlangen niet zullen verkrijgen door omverwerping der bestaande sociale orde, maar door de heilzame kracht en de heilige overheersching van die wijsheid, welke onze Heer op aarde heeft gebracht om de zeden der menschen te regelen.

Niet minder keuren wij goed een andere conclusie op het congres van Bienne genomen om op een andere, nog talrijker bijeenkomst van werklieden, welke binnenkort zal gehouden worden, met algemeene stemmen te vragen aan hen, die den Staat besturen, om door internationale wetten den kinder- en vrouwenarbeid te beschermen en de raadgevingen in praktijk te brengen door Ons in Onzen Zendbrief gegeven.

Er is geen lange bewijsvoering noodig om aan te toonen, dat deze wensch zeer redelijk is. Want is er een zware en rechtmatige reden noodig voor het burgerlijk gezag om met recht tusschen beide te komen om door wetten de belangen der arbeiders te beschermen, nooit voorzeker zal men zwaarder en rechtmatiger reden kunnen vinden dan de noodzakelijkheid om zwakke kinderen en vrouwen te hulp te komen, die het toekomstig geslacht vormen en van wie grootendeels de kracht en de macht van het volk afhangt. Van den anderen kant is het voor iedereen overduidelijk, hoe onvolmaakt de bescherming van den arbeid is, wanneer ieder volk door andere wetten deze zaken regelt, want de koopwaren, door de volkeren voortgebracht, komen op dezelfde wereldmarkt, zoodat de reglementeering van den arbeid in een of ander land tot gevolg zou kunnen hebben, dat de voortbrengselen van het eene land zich zouden ontwikkelen ten koste van die van een ander land.

De kracht der menschelijke wet alleen is niet in staat om deze en andere dergelijke moeilijkheden op te lossen. Zij kunnen alleen overwonnen en opgelost worden, als het christelijk geloof in de harten doordringt en bloeit, en de menschen hunne daden inrichten naar de onderrichtingen der Kerk. Dan zullen, tot heil van allen gemakkelijk de hulp en de medewerking komen van wijze wetten en van de edelmoedige samenwerking van alle krachten, welke iedere natie in zich heeft.

Wij hebben U, beminde Zoon, die met vurigen ijver u er op toelegt, al de kracht van uw geest, al uw werkzaamheid en al uw talent gebruikt tot een zoo verheven doel, dit openlijk blijk van onze welwillendheid willen geven, overtuigd, dat gij daarmede zult voortgaan en dat gij al uwe krachten zult inspannen, om meer en meer te verspreiden en overal ingang te doen vinden, de leeringen, die uitgaan van dezen H. Stoel, tot hulp der ongelukkigen en tot bevestiging der maatschappelijke orde.

Als onderpand der goddelijke genade, die uw pogen begunstige, geven wij u vol liefde, aan u en de uwen, onzen apostolischen Zegen.

Gegeven te Rome, bij Sint Pieter, den 6 Augustus 1893, het zestiende jaar van Ons Pausschap.

LEO XIII, Paus.

Brief van Z.H Paus LEO XIII aan Z.E. Mgr. DI RENDI, nuntius in Frankrijk.

Hoogwaardige, doorluchtige Heer!

Te midden van den kommer en de moeilijkheden, waaronder Wij gedrukt gaan, terwijl de vijanden der Kerk een onverzoenlijken oorlog tegen Haar voeren, is er niets, wat aan ons hart zoeter troost brengt dan de eenheid onder de Katholieken, die vereenigd al die aanvallen tegenhouden en zich verbinden tot gemeenschappelijken weerstand.

Daartegenover hebben wij nooit grooter droefheid, dan wanneer wij zien, dat er hier en daar onder de Katholieken verdeeldheid ontstaat. Vooral in Frankrijk, wij zeggen het met droefheid, zijn in den laatsten tijd met steeds toenemende levendigheid, onderlinge twisten opgekomen. De verantwoordelijkheid daarvoor valt grootendeels op de schrijvers, in het bijzonder de journalisten. Hun hartstochtelijk twistgeschrijf, hun persoonlijke aanvallen, hun onophoudelijke beschuldigingen en verdachtmakingen, geven een dagelijksch voedsel aan die verdeeldheid en maken de broederlijke eenheid en den onderlingen vrede steeds moeilijker; en toch als er één volk is, waarvoor wij boven alle anderen van onze vaderlijke bezorgdheid getuigenis hebben afgelegd, waaraan wij telkens en telkens weer de eenheid in het geloof en de liefde van J. Chr. hebben aanbevolen, dan is het Frankrijk.

115

Telkens als wij in de gelegenheid waren tot deze natie het woord te richten, was dit het voornaamste doel van onze aansporingen. En inderdaad, als in den schoot dezer natie, de sekten en vijanden van allerlei slag zich vereenigen om op alle mogelijke wijzen den godsdienst, de Kerk van Christus aan te vallen en geen middel ongebruikt laten om haar zegenrijken invloed in alle geledingen der maatschappij te breken, wat is dan het hoogste belang der Kerk? Dat haar kinderen eindelijk ophouden hun krachten en hun tijd te verspillenin onderlinge beschuldigingen en twisten, wijl zij het hun vijanden gemakkelijk maken steeds meer hun goddelooze plannen te volvoeren.

Om deze reden richten wij ons tot u, die onze vertegenwoordiger zijt bij het Fransche volk, dat zoo edel is, dat wij met zooveel liefde beminnen, opdat gij alle middelen zoudt gebruiken, die gij op die plaatsen zijnde en bekend met personen en omstandigheden, kunt vinden, om die door ons diep betreurde oneenigheden te doen eindigen. Tracht met de beweegredenen, die wij boven aanhaalden, allen, maar vooral de redacteurs van dagbladen, er toe te brengen dat zij alle geschrijt over punten, die hen verdeelen, staken, dat allen zonder onderscheid met volle gehoorzaamheid en in volle gerustheid zich onderwerpen aan de uitspraken van den H. Stoel over die punten, dat allen in datzelfde gevoelen en overtuigd, dat zij zoo den waren weg volgen, voortaan niet anders nastreven dan dit eene: al hun krachten te gebruiken tot verdediging van den godsdienst en tot het heil der bedreigde maatschappij.

De H. Stoel van zijn kant, getrouw aan de eenmaal ontvangene zending om alle volkeren te leeren en de geloovigen voor dwaling te bewaren volgt met oplettend en wakend oog alles, wat in de Katholieke wereld voorvalt, en in de toekomst zal Hij, waar het noodig is, door zijn onderrichtingen op tijd, licht en leiding geven. Aan den H. Stoel op de eerste plaats en aan de andere herders, die door den H. Geest gesteld zijn, om de Kerk Gods te besturen, onder zijn leiding, komt het leerambt toe. De eenvoudige geloovigen hebben geen anderen plicht dan: aannemen de leeringen, die hun gegeven worden, daarnaar hun gedrag regelen en de bedoelingen der Kerk steunen. De Katholieke dagbladen moeten hierin het eerste voorbeeld geven. Wanneer de werking van de pers daartoe leidde, dat de bisschoppen hun zending met meer moeite moeten vervullen, als alleen de gehoorzaamheid, aan de Bisschoppen verschuldigd er door verzwakt wordt, als de hierarchische orde, welke in de Kerk bestaat, er door verbroken wordt, doordat

de minderen zich het recht aanmatigen de leer en het gedrag hunner ware leeraars en herders te beoordeelen, dan zou de pers niet alleen onvruchtbaar zijn en geen goed voortbrengen, maar integendeel en op velerlei manier groot nadeel doen.

Moge tot het vervullen van deze zending en van zoovele andere plichten, die op u rusten, de Apostolische Zegen u versterken. Wij geven u dien als onderpand van onze bijzondere genegenheid.

Uit het Vaticaan, 4 November 1884.

LEO XIII, Paus.

Brief van Z. E. Kardinaal GUIBERT aan Z. H Paus LEO XIII.

Heilige Vader.

Gedurende de ziekte, van welke ik, naar ik vast overtuigd ben, genezing heb ontvangen door den Zegen van Uwe Heiligheid, heb ik mij niet op de hoogte kunnen houden van de zaken der Kerk.

Toen ik ziek werd, scheen het mij, dat de wijze lessen, door Uwe Heiligheid gegeven, den vrede tusschen de dagbladschrijvers ten volle hadden hersteld, en dat de treurige twisten geheel waren opgehouden.

Naarmate echter mijn krachten terugkomen en ik kennis kan nemen van de geschriften, die dagelijks uitkomen, zie ik met smart, dat die zoo noodzakelijke eenheid, welke de gevaren van het oogenblik zoo dringend vorderen, niet zoo hecht en zoo vast is, als ik gehoopt had. Volgens sommige min of meer openlijke polemieken, komt het mij voor, dat er nog kiemen van verdeeldheid zijn en ik voel mij gedrongen, daarover aan Uwe Heiligheid mijn leedwezen te betuigen.

In den toestand, waarin de Kerk gebracht is, tegenover de vijandelijke aanvallen, waaraan zij is blootgesteld, moeten alle goede christenen, alle leden der geestelijkheid, de Bisschoppen en waardigheidsbekleeders der Kerk vooral, zich scharen rondom den geheiligden persoon van den Plaatsbekleeder van J. CHR. en onder zijne leiding en voorlichting met getrouwheid en volharding den goeden strijd strijden.

Die verdeeldheid komt altijd voort uit een zekere eigenliefde en een al te groot zelfvertrouwen, dat men niet weet te onderdrukken. In mijn 44 jarig Episcopaat, te midden van vele beroeringen en

allerlei gebeurtenissen, heb ik dikwerf gedacht het Hoofd der Kerk moest dit of dat doen, dit of dat vermijden. Maar God heeft mij door zijne genade altijd laten inzien, dat ik niet van J. Chr. de belofte had gehad, welke Hij deed aan Petrus en zijne opvolgers, dat Hij altijd met hen zou zijn, en mijn persoonlijke ondervinding heeft mij bewezen, dat de Pausen, onder wie ik geleefd heb, de Kerk even wijs hebben bestuurd als hun voorgangers het 18 eeuwen lang hebben gedaan.

Het is mijn vurige wensch, H. Vader, dat allen in deze rampvolle tijden doordrongen mogen zijn van die gevoelens van eerbied en liefde voor de Kerk, van die nederigheid, welke het Evangelie ons leert, en dat die innige eenheid tusschen Hoofd en ledematen uw heilig leergezag moge steunen en u den troost moge brengen, dien Uwe Heiligheid zoozeer verdient.

Aanvaard, H. Vader, de betuiging van mijn diepen eerbied en algeheele toewijding, waarmede ik ben van Uwe Heiligheid

de nederige en gehoorzame zoon
J. Hipp, Kardinaal Guibert,
Aartsbisschop van Parijs.

Parijs, 4 Juni 1885

Antwoord van Z. H. Leo XIII aan Z. E. Kardinaal Guibert.

Over de gehoorzaamheid aan den Paus.

Zeer beminde Zoon, heil en apostolischen zegen.

Uw brief vol gevoelens van kinderlijke gehechtheid en oprechte toewijding aan Ons, heeft ons met zoeten troost vervuld, terwijl wij pas getroffen waren door een hevige en bittere smart. Gij begrijpt, dat niets ons meer droefheid baart, dan wanneer die geest van eendracht, dat rustige vertrouwen, die onderworpen gehoorzaamheid, welke kinderen tegenover hun vader moeten hebben, onder de Katholieken verstoord is. Bij de eerste teekenen reeds van dat kwaad worden wij ontroerd en zoeken wij reeds naar middelen om het opkomend gevaar te bezweren. Vandaar dat een geschrift onlangs gepubliceerd van een zijde, waarvan men 't minst mocht verwachten, de onrust, welke het heeft opgewekt, de verklaringen, die het heeft uitgelokt, ons hebben doen besluiten eindelijk over zulk een pijnlijk onderwerp te spreken, daar het nuttig is, niet alleen voor Frankrijk maar ook voor andere landen.

Als men op sommige teekenen afgaat, is het niet moeilijk te zien, dat er onder de Katholieken sommigen zijn, die niet tevreden met hun ondergeschikte rol in de Kerk, meenen haar te kunnen besturen. Allen verbeelden zich, dat het hun geoorloofd is volgens hun eigene zienswijze de daden der bestuurders te onderzoeken en te beoordeelen. Het zou een ernstige verwarring geven, als deze meening de overhand zou nemen in de Kerk Gods, waarin volgens den uitdrukkelijken wil van haren goddelijken Stichter twee onderscheidene rangen zijn: de leerende Kerk en de hoorende Kerk, de herders en de kudde, en onder die herders één, die hun aller Hoofd en Opperherder is. Aan de herders alleen is de macht gegeven om te onderwijzen, te oordeelen en te leiden; aan de geloovigen is de plicht opgelegd om die onderwijzingen te volgen, zich te laten besturen, en te laten leiden naar het heil.

Zoo is het dus volstrekt noodzakelijk, dat de geloovigen zich met geest en hart onderwerpen aan hun eigen herders en dat dezen op hun beurt onderworpen zijn aan aller Hoofd, den Oppersten. Herder. Van deze onderordening, van deze gehoorzaamheid hangen de orde en het leven der Kerk af. Dit is de noodzakelijke voorwaarde om goed te doen en veilig in de haven aan te komen. Wanneer daarentegen de gewone geloovigen gezag willen gaan uitoefenen, zich als rechters en leeraars willen opwerpen, wanneer minderen in het algemeene bestuur der Kerk liever een richting willen volgen en zelfs pogingen daartoe aanwenden, die anders is, dan door het oppergezag wordt aangewezen, dan is dit van hun kant niet anders, dan de goede orde omkeeren, verwarring brengen onder een groot aantal geloovigen, en den goeden weg verlaten.

Om in dien heiligen plicht te kort te schieten, is het niet noodig een openlijke daad van opstand tegen den Bisschop of het Hoofd der Kerk te stellen, men schiet reeds te kort, als men dit indirect doet, en dan is het zelfs nog veel gevaarlijker, omdat men nog te meer dan zijn booze bedoelingen onder den schijn van het tegenovergestelde tracht te verbergen. Men schiet te kort in dien plicht wanneer men, ofschoon zich ijverig toonend voor de rechten en de prerogatieven van den H. Stoel, geen eerbied heeft voor de Bisschoppen, die in gemeenschap zijn met dien H. Stoel, en wil, dat met hun gezag geen rekening gehouden wordt of hun daden en bedoelingen ongunstig uitlegt, zelfs voor de H. Stoel nog gesproken heeft. Het is eveneens een teeken van weinig oprechte onderwerping als men den eenen Paus stelt tegenover den anderen. Zij, die twee manieren vergelijkende, die van den tegenwoordigen Paus

verwerpen om die van den vorigen te volgen, geven geen blijk van gehoorzaamheid aan het gezag, dat het recht en den plicht heeft hen te leiden; zij gelijken in zeker opzicht op hen, die na veroordeeld te zijn, zich zouden willen beroepen op een toekomstig algemeen concilie of een beter ingelichten Paus.

Op dit punt moet men dus houden, dat het aan iederen Paus, daargelaten de wezenlijke plichten van het ambt van opperherder, die op iederen Paus rusten, vrijstaat in het bestuur der Kerk dien gedragsregel te volgen, dien hij volgens den tijd en andere omstandigheden het best oordeelt. Daarin is hij alleen rechter, daar hij niet alleen daartoe bizonder verlicht wordt, maar ook het best den algemeenen toestand en de algemeene belangen der Kerk overziet, volgens welke hij zijn apostolische zorgen moet regelen. Hij moet het algemeen belang der algemeene Kerk bevorderen, waarnaast het belang staat der afzonderlijke deelen en al de anderen, die aan zijn gezag zijn onderworpen, moeten de daden van hun oppersten Leider steunen en zijn plannen dienen. Evenals de Kerk één is, zij maar één Hoofd heeft, zoo ook heeft Zij maar één bestuur, waaraan alle anderen zich moeten onderwerpen.

Door het vergeten van dit grondbeginsel vermindert bij de Katholieken de eerbied, de vereering, het vertrouwen tegenover hem, die hun als hoofd is gegeven. De banden van liefde en gehoorzaamheid, die alle geloovigen met hunne herders moeten verbinden, en die herders met hun Oppersten Herder, worden daardoor zwakker.

En toch van die banden hangt hoofdzakelijk het behoud en het heil van alles af. Als men deze grondstellingen uit het oog verliest en vergeet, dan staat de poort wijd open voor twist en tweedracht en dat tot groote schade voor de eenheid, welke juist de meest kenmerkende eigenschap is van de leerlingen van J. Chr. Deze eenheid moest immer, maar in deze tijden vooral, nu de vijandelijke machten samenspannen, als het hoogste, algemeene belang worden beschouwd, waarvoor elk gevoel van persoonlijke ijdelheid en persoonlijk voordeel moet wijken.

Rust deze plicht op allen zonder onderscheid, de journalisten vooral moeten dien stipt vervullen, omdat zij, als zij niet met dien geest van leerzaamheid en onderwerping bezield zijn, die zoo noodzakelijk is voor elken Katholiek, meehelpen om de rampen der Kerk, waarover wij allen treuren, nog te verzwaren en grooter te maken. De verplichting, die op hen rust, tegenover de geestelijke belangen en de werking der Kerk in de maatschappij is deze: dat

zij zich met geest en hart ten volle onderwerpen, even goed als alle andere geloovigen, aan hun eigen Bisschoppen en aan den Paus, dat zij hun onderrichtingen volgen en mededeelen, in alles van ganscher harte hun verlangens steunen en hun bedoelingen in alles zelf eerbiedigen en door anderen doen eerbiedigen. De schrijvers, die anders handelen en de inzichten en belangen dienen van diegenen, wier geest en streven wij hebben veroordeeld, zouden te kort schieten in hun edele zending en zij zouden evenmin zich mogen vleien de belangen der Kerk te dienen als diegenen, die aan de Katholieke waarheid te kort doen of haar al te vreesachtige verdedigers zijn.

Wij zijn ertoe gekomen, Zeer Beminde zoon, om deze onderwerpen te behandelen, niet alleen, omdat zij nuttig zijn voor Frankrijk, maar ook, omdat wij weten, welke uwe gevoelens zijn, welke uw gedragslijn is in de meest moeilijke omstandigheden.

Altijd moedig en onwankelbaar bij de verdediging van de belangen en de rechten der Kerk, hebt gij ze nog pas kort geleden, met uw helder en machtig woord openlijk en met alle kracht verdedigd. Maar bij de kracht hebt gij altijd een blijde en rustige gematigdheid weten te bewaren zooals past bij de heilige zaak, welke gij voorstaat, uw geest was altijd vrij van hartstochtelijkheid, altijd onderworpen aan den H. Stoel en vol toewijding voor Ons persoonlijk.

Het is ons dus aangenaam u opnieuw getuigenis te kunnen geven van onze voldoening en buitengewone genegenheid, terwijl Wij betreuren, dat uwe gezondheid niet zoo is, als wij gaarne zouden wenschen. Zonder ophouden zenden wij gebeden tot den hemel op, opdat gij geheel moogt herstellen en nog lang gespaard blijven. Als onderpand der hemelsche gunsten, welke wij voor U afbidden, geven Wij u van ganscher harte, aan U Beminde Zoon, aan uwe geestelijkheid en aan al uwe onderhoorigen, onzen apostolischen zegen.

Gegeven te Rome, bij Sint Pieter, 17 Juni 1885, het 8ste Jaar van ons Pausschap.

LEO XIII, PAUS.

Aangemoedigd door het buitengewoon groote succes, dat de »Sociale Studiën", zelfs nog voor het eerste nummer verschenen was, reeds hadden, heeft de Uitgeversvennootschap Futura besloten daarnaast uit te geven periodiek verschijnende

POLITIEKE STUDIËN.

Deze »POLITIEKE STUDIËN," welke gemiddeld 75 à 125 blz. groot zullen zijn, in reeksen van zes deeltjes per jaar verschijnen. Ieder deeltje zal op zich-zelf een geheel zijn en tegen verhoogden prijs ook afzonderlijk verkrijgbaar worden gesteld.

Elke Reeks zal dus een lijvig boekdeel vormen van pl. m. 600 bladzijden, met uitvoerig alfabetisch register.

De belangrijkheid dezer nieuwe uitgave zal voldoende blijken, wanneer wij hier slechts opnoemen de titels der brochures, welke in de twee eerste Reeksen verschijnen zullen, en — vooral — de namen der schrijvers:

Eerste Reeks (1905).

I. (Februari) Christelijke Politiek, door Mr. P. J. M. Aalberse.
II. (April) Het Liberalisme, door Mr. G. F. M. Baron van Hugenpoth tot Aerdt.
III. (Juni) De Staat en het Onderwijs, door Mr. F. J. Bolsius.
[Met het oog op de verkiezingen, zal deze brochure waarschijnlijk iets vroeger verschijnen].
IV. (Augustus) Voorwaardelijke Veroordeeling, door Mr. R. B. Ledeboer.
V. (October) Staat en Armenzorg, door Mr. Dr. Ch. Raaymakers, S. J.,
VI. (December) Donoso Cortes, door P. J. J. Steenhoff.
(Met Register op de zes deeltjes).

Tweede Reeks (1906).

I. Sociale Gemeente-Politiek, door Mr. P. J. M. Aalberse.
II. Kerk en Staat, door Rector P. A. Geurts.
III. Administratieve Rechtspraak, door Mr. Dr. D. A. P. N. Koolen.
IV. De Engelsche Staatsregeling, naar Victor Cathrein, S. J.
V. De Geschiedenis van de Nederlandsche Grondwet, door Mr. Dr. J. L. F. H. Geelen.
VI. Joh. Jos. von Görres, door J. B. Vesters.
(Met Register op de zes deeltjes).

REEDS VERSCHEEN:

POLITIEKE STUDIËN No. 1.

Christelijke Politiek,

door Mr. P. J. M. AALBERSE.

INHOUD: Ter Inleiding. — Zware beschuldigingen. — Aanspitsing van den geloofsstrijd. — Waardoor kwam de christelijke coalitie? — Wat is politiek? — Mensch en Staat. — Politiek en Godsdienst. — Vrijheid en Gezag. — Vrijheid en Sociale Questie. — Vrijheid en Zedelijkheid. — Huwelijk en onderwijs. — De strijd tusschen twee levens- en wereldbeschouwingen. — Getuigenissen van liberalen. — De antithese in het Buitenland. — Waarom denken de christelijke partijen niet over alle politieke vraagstukken hetzelfde. — »Gezonde" partijgroepeering. — Groote verantwoordelijkheid. — Sociale Wetgeving. — Besluit. —

Prijs f 0.90. **Voor de inteekenaars f 0.60.**